

ГЛАСНИК

Народне библиотеке Србије

Година XXIV, бр. 27, годишњак за 2025. годину

Београд, 2025

Гласник Народне библиотеке Србије
Година XXIV, бр. 27, годишњак за 2025. годину
УДК 02
ISSN 1450-8915

Издавач
Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Телефон: +381 11 245 1242

За издавача
Јасмина Нинков

Главни и одговорни уредник
Јасмина Нинков

Редакција
др Драгана Милуновић, уредник, Народна библиотека Србије
др Добрила Бегенишић, Народна библиотека Србије
мср Татјана Тимотијевић, Народна библиотека Србије
Тања Тасић, Народна библиотека Србије
др Мирослав Лазић, Институт за српски језик Српске академије наука и уметности
др Марија Брадаш, Универзитет Ка Фоскари у Венецији

мр Јасмина Радић, секретар, Народна библиотека Србије

Рецензенти
Небојша Ковачевић, Народна библиотека Србије
Соња Ивановић, Библиотека Матице српске
Оливера Кривошић, Библиотека Матице српске
др Жељко Вучковић, Педагошки факултет Универзитета у Новом Саду

Лектура и коректура
мр Јелена Витезовић

Дизајн
мр Оливера Батајић Сретеновић

Технички уредник
Милош Нинковић

Штампа
Ретро принт, Београд

Тираж
300

The Herald of the National Library of Serbia
Vol. XXIV, no. 27, year 2025.
UDC 02
ISSN 1450-8915

Publisher
National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Phone: +381 11 245 1242

For the Publisher
Jasmina Ninkov

Editor-in-Chief
Jasmina Ninkov

Editorial Board
Dragana Milunović, PhD, editor, National Library of Serbia
Dobriła Begenišić, PhD, National Library of Serbia
Tatjana Timotijević, MA, National Library of Serbia
Tanja Tasić, National Library of Serbia
Miroslav Lazić, PhD, Institute for the Serbian Language of SASA
Marija Bradaš, PhD, Ca' Foscari University of Venice

Jasmina Radić, MA, secretary, National Library of Serbia

Reviewers
Nebojša Kovačević, National Library of Serbia
Sonja Ivanović, Matica Srpska Library
Olivera Krivošić, Matica Srpska Library
Željko Vučković, PhD, Faculty of Pedagogy, University of Novi Sad

Proofreading
Jelena Vitezović, MA

Design
Olivera Batajić Sretenović, MA

Technical editor
Miloš Ninković

Printed by
Retro print, Belgrade

No. of copies
300

БИБЛИОКРИТИКА: КРИТИЧКИ ОКВИР ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЛОГЕ БИБЛИОТЕКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Добрила Бејенишић – Библиокритика: Критички оквир за преиспитивање улоге библиотека у савременом друштву

Сајмон Барон, Ендру Приџер – Критичко системско библиотекарство – *превод Јелена Бенић*

Ијан Бејлин – Критичко библиотекарство као академски подухват – *превод Весна Јовановић Трифуновић*

Драјана Појовић – О критичком (у) библиотекарству

Вука Јеремић – Етичко и(ли) критичко библиотекарство?

БИБЛИОКРИТИКА: КРИТИЧКИ ОКВИР ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЛОГЕ БИБЛИОТЕКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Добрила Бејенишић (1970)
Народна библиотека Србије,
Београд
dobrila@nb.rs

УДК: 026/027:316.66
021.1
303:02

Појам *библиографија* може се разумети као методолошки и појмовни оквир који спаја критичко промишљање о библиотекама са питањем њихове улоге у савременом друштву. Развојни пут библиотека у последњим деценијама кретао се у правцу повлађивања трендовима и прилагођавања друштвеним токовима и процесима, а промене су захватиле све области библиотекарства, почевши од процеса рада у библиотеци, приступа корисницима, па до друштвеног активизма. Библиотеке су живи организми који се стално развијају и мењају, стога су промене које доводе до модернизације њиховог рада добродошле. Ипак, с друге стране, поставља се питање граница кад је реч о прилагођавању и искорацима који превазилазе примарну улогу библиотека. Сагледавање тих токова и критички осврт на њих претпоставка је опстанка библиотека и очувања њихове примарне улоге и мисије у друштву. О улози библиотека у друштву већ неко време воде се дискусије са циљем да се њихова улога сагледа критички.

У том контексту, јављају се различити теоријски правци и приступи који настоје да артикулишу критички однос према библиотеци као институцији знања и моћи. Један од њих, развијен нарочито у руској теорији и пракси, добија назив *библиографија*, док се у англоамеричком контексту развија покрет познат као *критичко библиотекарство* (енг. *Critical Librarianship*, скраћено *Critlib*). Иако оба појма имају заједничку интенцију – да библиотеку

не посматрају само као неутрални простор већ као активно друштвено поље у ком се преплићу знање, моћ, идеологија и културни капитал – њихови приступи, полазишта и методолошке оријентације ипак се разликују.

Како је развијана у Русији, *библиокришика* традиционално подразумева интердисциплинарну критику библиотечке праксе, често са филозофским, социолошким и културолошким упориштима. Библиотека се посматра као културна и образовна институција од државног значаја. У њој се више инсистира на друштвеној улози библиотеке као чувара културног наслеђа и инструмента националне културне политике, док је нагласак на критичком преиспитивању улоге библиотекара у друштвеној трансформацији мање присутан него у англоамеричком контексту.

С друге стране, *критичко библиотекарство* у англоамеричкој пракси уско је повезано са дискурсом друштвене правде, критичке педагогије, постколонијалне теорије и критичких студија расе, рода и класе. Оно ставља нагласак на превладавање предрасуда, борбу за отворен приступ знању и инклузивне библиотечке услуге, децентрализацију ауторитета у управљању библиотекама, као и активистичку улогу библиотекара у заједници.

Негде између ова два правца налази се немачки приступ, који је знатно умеренији и више академски оријентисан. Немачке библиотеке све више усвајају принципе инклузије и дигиталне правде, али без отвореног активизма карактеристичног за *Critlib*. Појмови попут *kritische Informationskompetenz* (критичка информациона писменост) и *Bibliothek als öffentlicher Raum* (библиотека као јавни простор) сведоче о растућој свести о друштвеној улози библиотека. Без обзира на то, традиционални приступ и даље има чврста упоришта.

Када је реч о библиотекарству у Србији, пракса и теорија још увек не познају систематизован критички оквир сличан англоамеричком *Critlib* покрету нити критичка разматрања карактеристична за руску школу, дефинисана појмом *библиокришике*. Успостављање праксе критичког разматрања у библиотекарству у Србији могло би да буде мост између различитих традиција и позив на критичко сагледавање библиотека у нашем друштвеном и културном контексту, посебно у доба дигитализације, редефинисања научних приступа и институционалних промена. Потребно је да се отвори дискусија о питањима која су од пресудног значаја за даљи развој библиотека, као што су: шта значи бити библиотекар у савременом друштву, какве вредности библиотека заступа, коју визију будућности подржава и многим другим.

Циљ овог темата је да се подстакну управо таква питања и истраже могућности критичког дијалога унутар струке, као и да се укаже на потенцијале које *библиокришика* има, како у теорији тако и у пракси, и на њен значај у доба глобализоване продукције знања, дигиталних технологија

и друштвених неједнакости, али и на њен значај у преиспитивању улоге библиотека у савременом друштву.

У оквиру овог темата, приређена су два превода и два ауторска рада. У раду „Критичко системско библиотекарство” аутора Барона и Притера (*Simon Barron, Andrew Preater*) анализирају се односи моћи у дигиталним инфраструктурама и поставља се питање неутралности библиотечких технологија. Аутори указују да библиотекари морају бити свесни односа моћи и критички разматрати алате и системе којима се служе. Пример за то је анализа односа библиотека са добављачима попут Ex Libris-а и EBSCO-а, где се показује како алгоритамска пристрасност и затворени код утичу на научноистраживачку праксу. Критичко системско библиотекарство зато заступа став да је нужно развијати теоријску и етичку свест код библиотекара, као и да се техничке одлуке морају посматрати у ширем друштвеном контексту.

Рад „Критичко библиотекарство као академски подухват” аутора Бејлина (*Ian Beilin*) бави се *критичким библиотекарством* у академском дискурсу, супротстављеношћу између теорије и праксе, али и питањем привилегија и елитизма унутар струке. Указује се да критички дискурс мора бити проширен и на јавне, школске и специјалне библиотеке. Бејлин наглашава да *критичко библиотекарство* мора остати средство еманципације у најширем смислу и упозорава да постоји опасност од ограничења ако се критика сведе на академске расправе доступне само елитним круговима. Посебно је занимљива анализа односа између теорије и праксе, што је питање које одавно заокупља теоретичаре библиотекарства.

У раду „О критичком (у) библиотекарству” ауторке Поповић акценат је на субјективном уделу у библиотекарству као науци и на потреби да се развој струке схвати као процес који је увек идеолошки и културно обојен. Поповић истиче да библиотекарство мора да инсистира на свом педагошком аспекту и да се одупре претераној информатизацији, која води ка дехуманизацији. Библиотека се представља као простор хуманизације и еманципације, што је у основи и суштина *библиоокришке*. Указује се и на потребу да библиотекарство буде интердисциплинарно, ослањајући се на педагогију, социологију и политикологију.

У раду „Етичко и(ли) критичко библиотекарство?” ауторке Јеремић разматра се веза између критичког и етичког промишљања у библиотекарству и наводе се примери њиховог чврстог јединства, које је предуслов исправних одлука у библиотекарској пракси. *Библиоокришка* подразумева и преиспитивање критеријума по којима се одређује шта заслужује да буде сачувано, проучавано и препоручено. Ово је посебно важно у ери хиперпродукције издања и дигиталних садржаја, када је оријентација у „шуми књига” све тежа.

У овим радовима приказани су неки битни аспекти *библиокриџике*: потреба да се критички анализирају системи и алати који се користе у библиотекама (Барон и Притер), улога критичке теорије у библиотекарству и опасности од академског елитизма (Бејлин), значај библиотеке као простора хуманизације и критичког размишљања (Поповић), као и етичко и критичко у библиотекарству на примерима из свакодневне праксе (Јеремић).

Библиокриџика као темат овог броја *Гласника Народне библиотеке Србије* има за циљ да укаже на важност критичког приступа библиотекама и да подстакне стручну јавност на нова истраживања и дискусије. Она показује да библиотеке нису само складишта књига или информација већ активни учесници у обликовању културе, знања и друштва. *Библиокриџика* је зато пут ка томе да библиотекарство у савременом добу постане више од професије – да постане критичка пракса која гради културни и друштвени дијалог.

Надамо се да ће отварање ове теме трасирати правце даљих истраживања на српском говорном подручју, која би се односила пре свега на: систематско укључивање критичке теорије у библиотекарску науку и праксу, повезивање различитих школа и традиција – англоамеричке, руске, немачке, као и регионалних – оснаживање библиотекара као активних чинилаца у друштву, а не само као посредника у преношењу информација, и јачање интердисциплинарности кроз примену сазнања из области педагогије, социологије, политикологије и медијских студија.

Библиокриџика је, стога, позив на дијалог и трагање за новим путевима библиотечког деловања у друштву које се убрзано мења.

КРИТИЧКО СИСТЕМСКО БИБЛИОТЕКАРСТВО¹

Сајмон Барон (*Simon Barron*)
Ендрју Притер (*Andrew Preater*)

УДК: 026/027:316.66
021.1
303:02
007:02]:004.738.12

УВОД

Библиотечки системи чине основу функционисања савремене библиотеке и омогућавају услуге без којих библиотека не би била то што јесте. То, поред осталог, обухвата и позајмицу грађе, набавку серијских публикација, безбедност и контролу приступа, аналитику и извештавање, управљање електронским изворима, управљање списковима препоручене литературе, институционалне репозиторијуме, репозиторијуме за управљање истраживачким подацима, системе за управљање дигиталним садржајима и позајмљивање мобилних уређаја. Савремено библиотекарство, како су га утемељили стручњаци, не би могло да постоји без библиотечких система.

Мортимер дефинише системског библиотекара² као „библиотекара који је одговоран за рачунарске системе библиотеке”,³ што упућује на општу дефиницију запосленог у библиотеци који је одговоран за информациону технологију. Оваквим одређењем системско библиотекарство посматра се као специјализована грана ИТ подршке, док се у пракси од системског библиотекара или системског тима очекује да обавља читав низ задатака који се значајно разликују од установе до установе у зависности од фактора као што су специјализованост библиотеке, фокус истраживања, опредељен буџет за библиотечке системе и однос са ИТ сектором организације.

---

¹ Преузето из: Simon Barron and Andrew Preater, “Critical systems librarianship”, in: *The Politics of Theory and the Practice of Critical Librarianship*, editors Karen P. Nicholson and Maura Seale (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2018), 87–113. ISBN 9781634000307

² У српском језику не постоје устаљени преводи термина *Systems Librarian* или *Systems Librarianship*, који су у овом раду преведени као „системски библиотекар”, односно „системско библиотекарство”. Израз „системски” не односи се искључиво на техничку подршку библиотечким системима, већ обухвата шири спектар одговорности, укључујући дугорочно стратешко планирање, организовање и усмеравање дигиталног и технолошког развоја библиотеке. – прим. прев.

³ Mary Mortimer, *LibrarySpeak: A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management* (Friendswood, TX: TotalRecall, 2007), 209.

Системски радници⁴ обично нису одговорни само за оперативно управљање специјализованим библиотечким системима⁵ и ИТ подршку у библиотеци већ и за дугорочно стратешко управљање дигиталном инфраструктуром и технолошком архитектуром библиотеке, као и њеним свеукупним приступом дигиталном садржају и онлајн доступности. Системско библиотекарство уједињује елементе стратешког управљања технолошким развојем и практичних активности одржавања система и пружања техничке подршке, те представља центар моћи у савременим библиотечким услугама.

Основна улога системског библиотекарства у свакодневном раду библиотека и одржавању и функционисању услуга довела је до претераног фокуса на практичне аспекте у овој области. Узимајући у обзир праћење технолошких промена, пружање оперативне подршке и имплементирање нових достигнућа, системски радници имају мало времена или енергије да се баве теоријом релевантном за њихову праксу, а још мање да критички приступе примени теорије у пракси. Ова заокупљеност свакодневним послом онемогућава системске раднике да развију интердисциплинарну и критичку „праксу“, што, према Бадовим (*John Budd*) речима, подразумева „активност која носи друштвене и етичке импликације и не може да се сведе на техничко извршавање задатака“.⁶

Критичко системско библиотекарство се суштински бави критичким промишљањем које омогућава системским радницима да преиспитују основне вредности, претпоставке и односе моћи уткане у њихову свакодневну праксу, као и институције у којима раде, што је кључно како за теоријско преиспитивање тако и за развијање стратегија борбе против неравноправних односа моћи.⁷ Кроз призму критичког системског библиотекарства настојимо да разјаснимо како радимо са системима користећи критичку теорију и чињеницу да живимо у белачком супремацијском капиталистичком патријархату. Критичко системско библиотекарство обједињује техничке аспекте рада са библиотечким системима и теоријске

---

4 У овом поглављу користимо израз „системски радник“ уместо термина „системски библиотекар“ или „радник који се бави библиотечким системима“. Ово широко одређење односи се на сваку особу која је одговорна за управљање библиотечким системима без обзира на радно место на коме је запослена или квалификације које поседује.

5 „Специјализовани библиотечки системи“ односе се на хардвер и софтвер који су неопходни за обављање задатака специфичних за библиотеку, као што су позајмица штампаних књига, набавка серијских публикација, управљање електронским изворима, управљање списковима препоручене литературе, итд. Софтвер подразумева системе за управљање библиотекама и платформе за библиотечке услуге, интерфејсе за претраживање и проналажење, институционалне репозиторијуме, репозиторијуме за управљање истраживачким подацима, управљање дигиталним садржајима. Хардвер може да се односи на безбедност и контролу приступа, позајмљивање мобилних уређаја, уређаје за самопозјамљивање, штампаче и фотокопир апарате и читаче микрофилмова.

6 John M. Budd, "The Library, Praxis, and Symbolic Power", *The Library Quarterly: Information, Communication, Policy*, 73/1 (2003): 20, <https://doi.org/10.1086/603373>

7 Gillie Bolton, *Reflexive Practice* (London: Sage, 2014), 7–10, doi:10.1086/603373

постулате критичког библиотекарства, „покрета библиотечких радника који настоје да примене начела социјалне правде у свакодневном раду библиотека“.⁸ Ово је од посебне важности с обзиром на неравноправне односе моћи који постоје у раду са системима и на нашу тренутну зависност од добављача софтвера. Фокусирајући се на овај однос моћи, критички испитујемо „ко је и зашто фаворизовао одређена питања, проблеме и начине размишљања?“.⁹

У мањинском делу света,¹⁰ системско библиотекарство је област која је релативно слабо теоријски разрађена и лишена историјског контекста.¹¹ Иако су организоване конференције посвећене темама као што су „моћ дигиталног“¹² или како библиотеке „одговарају на изазове кроз иновације“,¹³ недостају шире дискусије о улози системског библиотекарства у капитализму мањинског дела света, питањима социјалне правде, једнакости, различитости и репрезентативности системских радника, етичким питањима која се односе на информациону безбедност, приватност, технологије затвореног кода и информационе заједнице, као и о неолибералној контроли тржишта библиотечких система. Иако су на Твитеру популарне дискусије о критичком библиотекарству и објављени су зборници рецензираних радова на ту тему попут овог, критички приступи у раду са системима још увек нису уобичајени. Не слажемо се са мишљењем Мередит Фаркас (*Meredith Farkas*) да је „критичко библиотекарство постало снага која продире у све области нашег рада“,¹⁴ јер наша искуства показују да су у доминантном наративу библиотечких система критички приступи ретки, а стручњаци их често прихватају са неком врстом отпора.

---

8 “About / Join the Discussion”, *Critlib.org*, <http://critlib.org/about/> (преузето 8. децембра 2017).

9 Elizabeth Smith, “Teaching Critical Reflection”, *Teaching in Higher Education*, 16/2 (2011): 217, doi:10.1080/13562517.2010.515022

10 Израз „мањински део света“ (енг. *minority world*) односи се на земље у којима живи мањи удео светске популације, а чије се искуство и знање представља као „стандард“ у глобалном дискурсу. – прим. прев.

11 Gloria J. Leckie and John E. Buschman, “The Necessity for Theoretically Informed Critique in Library and Information Science (LIS)”, in: *Critical Theory for Library and Information Science*, eds. Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman (Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited, 2010), XI. Такође, следимо пример Дејвида Џејмса Хадсона (*David James Hudson*) у коришћењу термина Шахидула Алама (*Shahidul Alam*) „већински део света“, уместо да користимо изразе као што су, на пример, „трећи свет“ или „мање развијене земље“. Алам је сковао овај израз да би избегао негативне стереотипне асоцијације и конотације које такви изрази носе; тај термин такође подсећа да пишемо из угла „мањинског дела света“, којег чини мали део човечанства.

12 “Jisc Digital Festival 2016”, *Jisc*, <https://www.jisc.ac.uk/events/jisc-digital-festival-02-mar-2016>

13 “Internet Librarian International 2016”, *Information Today Inc.*, <http://www.internet-librarian.com/2016/>

14 Meredith Farkas, “Never Neutral: Critical Librarianship and Technology”, *American Libraries*, 3. 1. 2017, <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/01/03/never-neutral-critlib-technology/>

Ипак, постоје дискусије о критичкој пракси у системском библиотекарству и библиотечкој технологији. Међу њима су дискусије Галванове (*Angela Galvan*) о односу моћи између библиотека и добављача,¹⁵ Ридзмово (*Matthew Riedsma*) истраживање алгоритамске пристрасности у библиотечким алатима,¹⁶ радикални образовни програми у оквиру „Пројекта о библиотечким слободама” Алисон Макрине (*Alison Macrina*) на којима библиотекари уче о надзору, правима и обавезама у вези са приватношћу, дигиталним алатима за спречавање надзора,¹⁷ као и иницијативе у домену социјалне правде које су покренуле и развиле Mashcat¹⁵¹⁸ и Code4lib¹⁶¹⁹ заједнице.

У овом поглављу настојимо да кроз метаанализу објединимо постојећа истраживања и креирамо јединствен приступ критичком системском библиотекарству. Наш приступ се заснива на различитим перспективама и етичким оквирима, као што су студије рода,²⁰ феминистичке студије технологије²¹ и етика бриге,²² критичка теорија расе,²³ критичка педагогија,²⁴ критичке студије менаџмента²⁵ и класне анализе критичке теорије.²⁶ Циљ нам је да омогућимо и олакшамо критички промишљен приступ у раду са системима посебно у контексту примене информационих технологија у библиотекама. Када говоримо о „пракси” или „критичкој пракси”, ослањамо се на Шредерову (*Robert Schroeder*) и Холлистерову (*Christopher Hollister*) дефиницију критичке праксе као „примену критичке теорије у професионалном или друштвеном контексту”.²⁷

---

15 Angela Galvan, "Architecture of Authority", *Angela Fixes Things*, 5. 12. 2016, <https://asgalvan.com/2016/12/05/architecture-of-authority/>

16 Matthew Riedsma, "Algorithmic Bias in Library Discovery Systems", *Matthew Riedsma: Your Librarian Friend*, 11. 3. 2016, <https://matthew.riedsrow.com/articles/173>

17 "What is the Library Freedom Project?", *Library Freedom Project*, 2. 6. 2016, <https://libraryfreedomproject.org/whoweare/>

18 "Mashcat: Mashed Catalogue Data / Cataloguers and Developers", *Mashcat*, <http://www.mashcat.info/> (преузето 9. децембра 2017).

19 "Code4lib", *code4lib.org*, <https://code4lib.org/> (преузето 9. децембра 2017).

20 Judith Butler, *Gender Trouble* (Abingdon, UK: Routledge, 1999).

21 Francesca Bray, "Gender and Technology", *Annual Review of Anthropology*, 36 (2007): 37–53, doi:10.1146/annurev.anthro.36.081406.094328

22 Joan C. Tronto, "An Ethic of Care", in: *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, eds. Ann E. Cudd and Robin O. Andreasen (Oxford: Blackwell, 2005), 251–263; Bethany Nowviskie, "On Capacity and Care", *Nowviskie.org*, 4. 10. 2015, <http://nowviskie.org/2015/on-capacity-and-care/>

23 Bell Hooks, *Teaching to Transgress* (Oxford: Routledge, 1994).

24 *Ibid*; Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, trans. Myra Bergman Ramos (London: Penguin, 1993); Paulo Freire, *Pedagogy of Hope*, trans. Robert R. Barr (London: Bloomsbury, 1994).

25 Mats Alvesson, Todd Bridgman, and Hugh Willmott, eds., *The Oxford Handbook of Critical Management Studies* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

26 Andrew Feenberg, *The Philosophy of Praxis* (London: Verso, 2014).

27 Robert Schroeder and Christopher V. Hollister, "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices", *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014): 91–119, doi:10.1080/01639269.2014.912104

У наставку ћемо повезати теоријске концепте са њиховом применом у конкретним сегментима системског библиотекарства.

ТЕОРИЈСКО УТЕМЕЉЕЊЕ

Библиотечке технологије нису неутралне

У овом поглављу прво ћемо изложити основне принципе, претпоставке и проблеме који су кључни за наш приступ, затим ћемо размотрити како односи моћи утичу на нашу праксу у оквиру системског библиотекарства, а на крају ћемо се бавити утицајем моћи на социјалну правду у конкретним практичним областима системског библиотекарства.

Прихватање чињенице да библиотеке и технологије нису неутралне кључно је за критичку праксу, као и признање да заузимање неутралног става одражава свесну одлуку да се задржи *сџајшус кво*. У библиотекарству се често прихвата критика неутралности. Џегер (*Paul Jaeger*) и Сарин (*Lindsay Sarin*) анализирали су критички приступ у овој области, укључујући и студију случаја о подучавању дигиталне писмености, како би показали да је библиотечко образовање у суштини политичко: ништа у библиотекама није неутрално, почевши од самих информација, преко пристрасности корисника, до педагошке мисије библиотекара.²⁸ Седлер (*Bess Sadler*) и Бург (*Chris Bourg*) подсећају да смо, као творци библиотечких технологија, и сами део тог окружења, а када посматрамо ствари изблиза, „можда неће бити тако лако да препознамо актуелне случајеве наводно неутралне праксе у библиотекама у којима се често неопажено одражавају [...] неједнакости моћи. Они који креирају библиотечки софтвер и развијају дигиталне библиотеке морају да се позабаве и овим питањем“.²⁹ Радикалне реакције на овај проблем постоје, на пример, Бургова истиче да „и библиотеке и технологије могу и треба да служе социјалној правди“,³⁰ док Тилманова (*Ruth Tillman*) позива да одбацимо *сџајшус кво* у многим аспектима наше праксе.³¹

Међутим, иако смо свесни утицаја који однос моћи има на наше разумевање и коришћење технологије, примена критичких приступа је отежана или чак онемогућена са постојећим технолошким платформама. На тржишту библиотечких система доминирају устаљени софтверски

28 Paul T. Jaeger and Lindsay C. Sarin, "All Librarianship is Political: Educate Accordingly", *The Political Librarian*, 2/1 (2016), <http://openscholarship.wustl.edu/pollib/vol2/iss1/8>

29 Bess Sadler and Chris Bourg, "Feminism and the Future of Library Discovery", *Code4lib Journal*, 28 (2015), <http://journal.code4lib.org/articles/10425>

30 Chris Bourg, "Libraries, Technology, and Social Justice", *Feral Librarian*, 7. 10. 2016, <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/10/07/libraries-technology-and-social-justice>

31 Ruth Kitchin Tillman, "Editorial: Introspection as Activism, or, Getting Our Houses in Order", *Code4lib Journal*, 35 (2017), <http://journal.code4lib.org/articles/12232>

системи и технологије затвореног кода који се користе за управљање библиотекама и проналажење извора. Како Бридинг (*Marshall Breeding*) објашњава, тренутно су у центру пажње софтвери затвореног кода који су под потпуном контролом добављача и чувају се у клауду,³² при чему актуелни раст тржишта, спајања и преузимања фирми учвршћују позицију релативно малог броја добављача софтвера.³³ Анализирајући овај проблем, Финберг (*Andrew Feenberg*) наводи да „технолошки системи намећу техничко управљање људима”,³⁴ што значи да су технички радници приморани да коригују праксу, а то институције и добављачи софтвера тешко прихватају.

Моћ у системском библиотекарству

Свест о томе да у критичком библиотекарству постоје различити односи моћи кључна је за критичку теорију и праксу. Наш приступ критичком системском библиотекарству заснива се на фукоовској анализи моћи у библиотечкој пракси, где се она не односи само на отворену контролу, већ се остварује и неприметним механизмима принуде које једна страна спроводи над другом.³⁵ Суштина критичког системског библиотекарства лежи у сагледавању улоге моћи у овој области и примени тог знања у пракси, како би се у раду истакла питања друштвене правде. Односи моћи у системском библиотекарству огледају се у имплицитним хијерархијама које постоје у овој области: односима библиотеке (и системских радника) према другим ентитетима у оквиру белачког супремацијског капиталистичког патријархата, посебно односима библиотеке (и системских радника) према корисницима, односима библиотеке (и системских радника) према добављачима софтвера, као и односом системских радника према самој библиотеци. Критичко системско библиотекарство тежи да разоткрије ове односе моћи како би се смањиле неједнакости у корист социјалне правде, тако што ће да „испита постојеће претпоставке и доведе у питање *сшайус кво*. Другим речима, да отвори *црну кућију* информационе технологије и разоткрије односе моћи унутар ње, које може да ограничи или сузбије”.³⁶

32 Marshall Breeding, "Library Systems Report 2016: Power Plays", *American Libraries*, 2. 5. 2016, <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/02/library-systems-report-2016/>

33 Marshall Breeding, "Mergers and Acquisitions", *Library Technology Guides*, <https://librarytechnology.org/mergers/> (преузето 9. децембра 2017).

34 Andrew Feenberg, "A Critical Theory of Technology", in: *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*, eds. Gloria. J. Leckie and John E. Buschman (Westport, CT: Libraries Unlimited, 2008), 31–46.

35 Michel Foucault, *Discipline and Punish*, trans. Alan Sheridan (London: Penguin, 1991), 222.

36 Bill Doolin, "Information Technology as Disciplinary Technology: Being Critical in Interpretive Research on Information Systems", *Journal of Information Technology*, 13/4 (1998): 307, doi:10.1057/jit.1998.8

Однос између библиотека и добављача библиотечких софтвера најбоље осликава нарушене односе моћи у системском библиотекарству, јер је усмерен на саме библиотечке системе без којих системско библиотекарство не би ни постојало. Овај однос моћи у великој мери иде у корист добављача софтвера. Како пише Галванова, „добављачи сада имају толику моћ у библиотекама, да се називи њихових производа појављују у описима наших послова”.³⁷ Примери тога, овде анонимно наведени, а засновани на искуству аутора са захтевима за конкретним вештинама и знањем везаним за појединачне производе су следећи: „Искуство у коришћењу система за управљање библиотекама и система за проналажење извора (Alma и Primo) за приступање и лакше проналажење онлајн садржаја, како у библиотеци тако и ван ње”; „Искуство у развоју система који се заснивају на библиотечком софтверу Unicorn, SFX и/или MetaLib”; и „Искуство у раду са системом за управљање библиотекама Innovative”. Галванова наводи више примера како добављачи софтвера испољавају моћ над библиотекама и сопствене комерцијалне интересе стављају изнад етичких начела којима библиотеке теже. Ти примери указују на два кључна начина на која се овај утицај манифестује: кроз дизајн библиотечких система и кроз радну снагу и професионалне ставове запослених у библиотекама.

Узимајући за пример Alma, платформу за библиотечке услуге коју је развила компанија Екс либрис, Галванова показује како сам дизајн система може да ограничи библиотечку праксу. Alma, а нарочито њен модул за извештавање Alma Analytics, намерно је дизајнирана тако да приказује податке и аналитику на основу онога што су програмери компаније Екс либрис сматрали значајним за библиотечко особље, а не на основу онога што сами библиотекари заиста сматрају корисним. Слично томе, Галванова тврди да су системи за проналажење библиотечких извора дизајнирани тако да изгледају као Гугл, али да функционишу као Амазон. Ови комерцијални системи за проналажење библиографских извора „дају предност одређеним садржајима у односу на друге. У интересу компаније Екс либрис је да даје предност базама података Проквеста (јер Проквест поседује и Екс либрис и те базе), баш као што EDS (EBSCO сервис за обједињену претрагу) фаворизује производе компаније EBSCO”.³⁸

Ридзма је писао и о пристрасности у комерцијалним системима за проналажење библиотечких извора.³⁹ У истраживању алгоритамске пристрасности у систему Summon компаније Проквест, Ридзма открива да корисници овог система не добијају одговарајуће резултате када користе

---

³⁷ Galvan, "Architecture of Authority".

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Riedsma, "Algorithmic Bias in Library Discovery Systems".

функцију *Topic Explorer*. Галванова објашњава да до тога долази зато што је овај систем намерно дизајниран тако да додаје Википедију у свој индекс, уместо да приступа подацима преко Википедијиног API-ја.⁴⁰ Покушај компаније Проквест да централизује контролу над сопственим производом довео је до нарушавања квалитета резултата претраге који се приказују корисницима. Ридзмова анализа такође указује на то да алгоритамска пристрасност одражава ширу друштвену пристрасност према маргинализованим заједницама; конкретно, уочава се пристрасност према женама, ЛГБТ+ заједници, исламистима и менталним болесницима. Самим тим, ови системи су саучесници у одржавању друштвених неједнакости, које изнова потврђују да су они који контролишу и спроводе моћ привилеговани. Једноставно речено, неједнаки односи моћи у системској библиотекарској пракси одражавају неједнаке односе моћи у самом друштву.

Уочавамо такође да добављачи софтвера остварују свој утицај кроз модеран дизајн инфраструктуре система и модел „софтвер као услуга“. Софтвер као услуга или хостинг у клауду представља модел софтверске инфраструктуре у којем се софтвер који испоручује произвођач не инсталира на сервер под контролом корисника већ га покреће произвођач на удаљеном серверу, а корисник му приступа преко интернета. Ово је модел по којем функционише велики број савремених софтверских система који се често нуде без новчане накнаде, као што је, на пример, пакет услуга компаније Гугл. Рачунарство у клауду носи са собом својеврсни „фаустовски уговор“,⁴¹ тиме што се системски библиотекари ослобађају обавезе да одржавају сервере, инсталирају ажурирања и самостално решавају техничке проблеме, али истовремено преносе контролу над тим системима на самог добављача.

У библиотечким системима, хостинг у клауду често користи вишекорисничку архитектуру, у којој више компоненти истог софтвера раде на истом серверу који истовремено користи више клијената. Овакво решење ослобађа добављача обавезе да одржава појединачне сервере за сваког клијента и поједностављује развој софтвера, тестирање и контролу измена. Вишекориснички сервер по својој структури подсећа на Бентамов (*Jeremy Bentham*) Паноптикон: затвор у којем чувари могу да виде сваког затвореника, док затвореници не могу да виде чуваре, не знају када су под надзором, нити могу да виде друге затворенике око себе. На вишекорисничком серверу добављач може да прати све што корисник ради, али корисник не може да види шта ради добављач, шта тачно надгледа, нити

---

⁴⁰ Galvan, "Architecture of Authority". „API“ (интерфејс за програмирање апликација) означава начин на који машина може програмски да комуницира са неким системом, на пример, ради упита или измене података.

⁴¹ Phillip Rogaway, "The Moral Character of Cryptographic Work", presentation at Asiacrypt 2015 (Auckland, New Zealand, December 2015), <http://web.cs.ucdavis.edu/~rogaway/papers/moral-fn.pdf>

који други клијенти деле исти сервер. Баш као затвореник у Паноптикону, корисник мора да пође од претпоставке да је стално под надзором и да се у складу с тим понаша. Према Дулиновим (*Bill Doolin*) речима:

Развој информационих система за надгледање и анализу одређених организационих активности омогућава вршење контроле шиме што појединце унутар организације чини и мерљивим и склоним да сами мере и процењују сојствено понашање. Ово упућује на концепт електронског паноптикона, у оквиру кога се учесници у организацији укључују у сојствено надзирање, вођени уверењем да су стално под присмотром.⁴²

Надоградње софтвера такође могу бити ограничене. Добављачи често продају своје производе стварајући утисак да се системи могу прилагодити и да корисници могу да избегну ажурирања ако то желе. У стварности, кључне функције су често везане за одређене начине надоградње. На пример, компанија Екс либрис дозвољава актуелним корисницима система Primo да задрже своје локалне инсталације тог система. Међутим, Alma је технички осмишљена да ефикасно функционише искључиво користећи софтвер Primo, па корисник који жели да пређе са застарелог библиотечког система на систем Alma не може слободно да користи локалну инсталацију система Primo. Говорећи маркетиншким језиком, чини се као да се кориснику пружа избор, иако реалног избора у ствари нема.

Моћ добављача библиотечких софтвера не огледа се само у дизајну софтвера већ и у његовом утицају на рад и ставове библиотечког особља. Галванова говори о томе како добављачи библиотечких софтвера креирају онлајн просторе у којима системски библиотекари могу да дискутују о производима добављача и изнесу предлоге за измене или унапређења софтвера које би желели да виде. Ове заједничке платформе функционишу као заштићене верзије онлајн заједница које је Колманова (*Gabriella Coleman*) истраживала у контексту софтвера који развија заједница, посебно у случају Debian-а, оперативног система сличног Unix-у.⁴³ Међутим, док заједнице програмера активно учествују у пројектима отвореног кода, системски библиотекари који користе ове платформе које су у власништву добављача у ствари раде без новчане надокнаде на унапређењу система који су већ платили: „Ми смо једна од ретких струка која плаћа за прилику да се унапреде производи, само да би они на крају радили онако како је

⁴² Doolin, "Information Technology as Disciplinary Technology", 306.

⁴³ Gabriella Coleman, "Code is Speech: Legal Tinkering, Expertise, and Protest among Free and Open Source Software Developers", *Cultural Anthropology*, 24/3 (2009): 420–454, doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01036.x; Gabriella Coleman, *Coding Freedom* (Oxford: Princeton University Press), 124–158.

и требало од самог почетка”.⁴⁴ Што се тиче ставова библиотечног особља, Галванова истиче следеће:

*Добављачи остварују значајан утицај на академске библиотеке систематским преношењем кључних вредности са библиотеке на себе, преко софтверских решења. Библиотекари су јасно дефинисали те вредности, често на штећу својствених планова или већих привилегија, али се за остваривање тих вредности користе библиотечки системи које развијају стране са супротивљивим интересима.*⁴⁵

Анализа кључних вредности библиотекара и добављача открива суштински сукоб интереса: док први теже развоју софтвера оптималног за библиотечке услуге и кориснике, други су фокусирани на минималне функционалности ради максимизације профита. Циљ добављача је разумљив у оквиру капиталистичког система, али је у сукобу са циљем системских библиотекара. Према речима Криса (*Jesse Kriss*), „све је очигледније да се интереси корисника софтвера удаљавају од интереса софтверских компанија”.⁴⁶

Библиотеке и њихови корисници налазе се под утицајем приоритета и вредности добављача софтвера, које се преносе и утемељују кроз усвајање њихових модела и начина рада. На пример, Андервуд (*Ted Underwood*) истиче далекосежан утицај који претрага пуног текста и рангирање релевантности имају на научноистраживачку праксу у хуманистичким наукама након што су ове методе постале „неприметно нормализоване” од деведесетих година XX века наовамо.⁴⁷ Ово је посебно проблематично зато што су алгоритми за рангирање резултата које користе добављачи софтвера скоро увек нечије власништво и затворени, док „истраживачи никако не могу себи да приуште да алгоритме посматрају као црне кутије пуне некакве мистерије. Ако већ користимо алгоритме у истраживању, морамо да их рашчланимо и разумемо како функционишу”.⁴⁸ Компанија Екс либрис, на пример, користи интерни дијагностички алат који показује зашто је одређена ставка рангирана на одређени начин у оквиру алгоритма за претрагу Primo Central Index-а, али тај алат није доступан самим корисницима. Та чињеница указује на противречности које постоје у систем-

---

44 Galvan, “Architecture of Authority”.

45 Galvan, “Architecture of Authority”.

46 Jesse Kriss, “Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)”, *Medium*, 10. 2. 2016, <https://medium.com/@jkriss/anti-capitalist-human-scale-software-and-why-it-matters-5936a372b9d#f6ml8gkuv>

47 Ted Underwood, “Theorizing Research Practices We Forgot to Theorize Twenty Years Ago”, *Representations*, 127 (Summer 2014): 64–72, doi:10.1525/rep.2014.127.5.64

48 *Ibid.*

ском библиотекарству, а може се рећи и целокупној библиотечној делатности у капиталистичком окружењу. Овакво посматрање односа моћи у системском библиотекарству представља основ за даљу расправу о другим аспектима критичког приступа у овој области.

ПРИМЕНА У ПРАКСИ

Приватности

Поред библиотечких система, постоји низ других области које су од значаја за критичко системско библиотекарство, а једна од њих је и безбедност података. Након Сноуденових (*Edward Snowden*) открића из 2013, која су разоткрила велики број програма којима су државе и корпорације спроводиле масовни надзор у развијеним земљама, у оквиру библиотечке заједнице доста се говорило о дигиталној приватности и информационој безбедности. Посебну забринутост код библиотекара и информационих стручњака треба да изазове чињеница да државе, корпорације и злонамерни хакери могу да приступе личним идентификационим подацима. Кларк (*Ian Clark*) наводи: „Као професија која је развила многе *норме интелектуалне слободе и приватности* [...] библиотекарство би требало да буде забринуто због програма масовног надзора који угрожавају интелектуалну слободу и приватност”.⁴⁹

Ово је од посебног значаја за системско библиотекарство, јер су системски радници често директно одговорни за библиотечке системе и податке који су садржани у њима. Ако говоримо са аспекта односа моћи, системски радници усредсређени на практичне послове ретко се баве последицама које управљање овим системима има на моћ и социјалну правду с обзиром на чињеницу да они складиште велику количину личних података о корисницима. Системи за управљање библиотекама обично садрже базу података са записом за сваког корисника који га јединствено идентификује и садржи податке као што су име, адреса, звање, пол и слично. Системи за управљање библиотекама често чувају те податке у некриптованом облику, тако да свако ко има одговарајуће дозволе може да их види.

Системи за контролу приступа су уобичајени у високом образовању и омогућавају бележење података који се могу користити за идентификовање кретања појединца. Ови системи се користе за евидентирање улазака и изласка корисника кроз физичке контролне пунктове у библиотекама: могу се злоупотребити за мапирање кретања корисника, што представља физички еквивалент онлајн праћењу у виртуелном библиотечком простору. Поред тога, многи универзитети и колеџи почињу да користе уређаје

---

⁴⁹ Ian Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”, *Journal of Radical Librarianship*, 2 (2016): 1, <https://journal.radicallibrarianship.org/index.php/journal/article/view/12>

за детектовање близине, као што је iVeason, како би се пратила присутност, управљало простором и прикупили статистички подаци. iVeason препознаје мобилни уређај студента када уђе у његов домет и на тај начин омогућава праћење броја студената у одређеном простору у различитим периодима. Ови уређаји се могу користити у библиотекама за аутоматски приступ електронским изворима или за прикупљање статистичких података о искоришћености простора.

Савремени системи за управљање библиотекама, поред евидентирања личних података корисника и праћења циркулације грађе, као и контроле физичког приступа библиотеци, садрже и модуле за аналитику и извештавање који пружају библиотечком особљу бољи увид у потребе и понашање корисника. Фукоовским језиком речено, „не постоји однос моћи који истовремено не подразумева конституисање одређеног поља знања, нити постоји знање које не претпоставља и не успоставља односе моћи”.⁵⁰ Коришћење овог знања даје системским радницима моћ над њиховим корисницима, а та се моћ у свакодневnoj пракси често не преиспитује нити проблематизује. Чак и ако се не злоупотребљавају директно, ови системи навикавају кориснике на идеју сталног надзора и доприносе нормализацији надзора и залажења у приватност у ширем друштву.

Кључна карактеристика надзора у библиотечком контексту јесте повезаност евиденција о корисницима са евиденцијама о позајмицама. Та веза омогућава библиотечком особљу увид у то које јединице корисник тренутно има на коришћењу, а у неким системима и приступ целокупној историји његовог позајмљивања. Године 1972. Зоја Хорн (*Zoia Horn*) постала је прва библиотекарка у САД коју су ухапсили у оквиру истраге о домаћем тероризму зато што је одбила да ФБИ-ју преда личне податке једног корисника.⁵¹ И данас државне институције траже приступ евиденцијама о библиотечким позајмицама⁵² како би испитале читалачке навике осумњичених лица. Према искуствима оба аутора као системских библиотекара, установе у којима су радили добијале су званичне захтеве полиције да, у оквиру кривичних истрага, доставе податке о одређеним корисницима, њиховој историји позајмица и начину коришћења електронских извора.

Омогућавање државним органима да у оквиру система надзора приступе подацима о библиотечким позајмицама представља озбиљно нарушавање приватности корисника. У оквиру критичке теорије, приватност се посматра као неопходан предуслов за очување интелектуалне слободе. Како је још Арентова (*Hannah Arendt*) истакла, управо приватна сфера омогућава

---

⁵⁰ Foucault, *Discipline and Punish*, 27.

⁵¹ John N. Berry III, “Library Freedom Fighter Zoia Horn Remembered”, *Library Journal*, 19. 8. 2014, <http://lj.libraryjournal.com/2014/08/people/library-freedom-fghter-zoia-horn-remembered>

⁵² Eric Lichtblau, “F.B.I., Using Patriot Act, Demands Library’s Records”, *New York Times*, 26. 8. 2005, <http://www.nytimes.com/2005/08/26/politics/fbi-using-patriot-act-demands-librarys-records.html>

човеку да се у потпуности интелектуално развије и оствари: „Живот који се у потпуности одвија у јавности, у присуству других, постаје, како бисмо данас рекли, плитак. Иако задржава своју видљивост, живот губи оно битно – способност да изрони из скривених дубина које морамо да заштитимо ако не желимо да изгубимо своју стварну, објективну дубину”.⁵³

Гивенс (*Cherie Givens*) пребацује фокус на библиотекарство и заштиту интелектуалне радозналости корисника:

*Штитајући информациону приватност, информациони стручњаци истовремено чувају слободу појединаца да без притиска негују своја интересовања, упознају себе, развијају социјалне склоности, ставове и уверења. Очување информационе приватности омогућава појединцима да слободно изражавају најбоље идеје, без страха од надзора или интервенција које би могле да суштају њихову природну радозналост.*⁵⁴

Из перспективе друштвене правде, државни надзор представља посебан изазов због несразмерног усмеравања ка већ маргинализованим појединцима и заједницама, као што су црначке и исламске заједнице, као и радничка класа.⁵⁵ Библиотекари и системски радници који раде у библиотекама у оквиру ових заједница имају одговорност да заштите податке корисника од механизма државног надзора који делују у оквиру расистичког, супремацистичког, капиталистичког и патријархалног поретка. Кларк истиче да библиотекари имају кључну улогу у супротстављању дигиталној неједнакости коју додатно продубљује управо такав облик несразмерног надзора.⁵⁶ Он наводи и конкретне примере како системски радници могу користити технологију у циљу заштите података о корисницима. Кључни елементи ове праксе у оквиру критичког системског библиотекарства су: упознавање са технологијама за шифровану комуникацију и њихову примену (нпр. PGP⁵⁷ за шифровање е-поште, шифроване апликације за размену порука), супротстављање корпоративним програмима дигиталне едукације као што је иницијатива *Barclays Digital Eagles*, као и едукацију корисника о последицама надзора и важности приватности приликом коришћења интернета.⁵⁸

⁵³ Hannah Arendt, *The Human Condition* (London: University of Chicago Press, 1998), 71.

⁵⁴ Cherie L. Givens, *Information Privacy Fundamentals for Librarians and Information Professionals* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015), 20.

⁵⁵ Virginia Eubanks, “Want to Predict the Future of Surveillance? Ask Poor Communities”, *The American Prospect*, 15. 1. 2014, <http://prospect.org/article/want-predict-future-surveillance-ask-poor-communities>

⁵⁶ Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”.

⁵⁷ PGP (*Pretty Good Privacy*) представља технологију за шифровање електронске поште која користи криптографију јавног и приватног кључа ради заштите поверљивости комуникације. – прим. прев.

⁵⁸ Clark, “The Digital Divide in the Post-Snowden Era”.

У оквиру Пројекта библиотечке слободе (*Library Freedom Project*), едукација се користи као облик активистичког деловања. Циљ ове иницијативе је да се библиотекарима оспособе да разумеју систем надзора и коришћење технолошких алата и метода заговарања ради заштите права и приватности корисника. Основни фокус пројекта усмерен је на заштиту интернет мрежа од државног надзора путем примене Тор мреже, која омогућава пренос и шифровање интернет саобраћаја корисника.⁵⁹ Тор функционише тако што преусмерава интернет саобраћај кроз више чворишта (*нодова*), „при чему сваки пренос представља слој шифровања, чиме се постиже трослојна заштита идентитета којом се обезбеђује анонимност”.⁶⁰ У Сједињеним Америчким Државама, библиотеке се налазе у повољном положају тако што функционишу као излазни чворови Тор мреже, а Пројекат библиотечке слободе обезбеђује ресурсе који помажу да се ова иницијатива представи и оправда пред доносиоцима одлука у библиотекама. Пројекат такође обезбеђује библиотекарицима обуку у вези са заштитом приватности корисника, укључујући инсталацију софтвера за унапређење безбедности на рачунарима у библиотеци, као и подстицање примене основних принципа информационе безбедности.

Сами системи за управљање библиотекама углавном нису безбедни. Ови системи, познати и као платформе за библиотечке услуге, чине окосницу инфраструктуре библиотечког пословања: служе као централне базе података, тачке интеграције и као основа за обављање кључних библиотечких функција. Хелман (*Eric Hellman*) указао је у више текстова на свом блогу на низ безбедносних пропуста у овим системима, од слања некриптованих упита Амазону до откривања података преко вицета за друштвене мреже и добављача слика корица књига.⁶¹ Међутим, поред оваквих пропуста, проблем је и у самом дизајну ових система који често одражавају постојеће хијерархије моћи између библиотека и корпоративних добављача. Архитектуре хостинга на клауду омогућавају добављачима корпоративни надзор, што не само да утиче на односе моћи између добављача и библиотека већ угрожава и информациону безбедност корисника библиотека. На тај начин, моћ коју добављачи система имају над библиотекама преноси се и на кориснике, који често нису ни свесни тога да добављачи система имају приступ њиховим подацима.

Рандл (*Hugh Rundle*) представља модел за криптовани систем за управљање библиотекама који омогућава да се прати свакодневна циркулација грађе и да се генеришу напредни извештаји о статисти-

---

59 "What is the Library Freedom Project?", *Library Freedom Project*, <https://libraryfreedomproject.org/whoweare/>

60 Alison Macrina, "Accidental Technologist: The Tor Browser and Intellectual Freedom in the Digital Age", *Reference and User Services Quarterly*, 54/4 (2015): 17–20, doi:10.5860/rusq.54n4.17

61 Eric Hellman, *Go to Hellman*, <https://go-to-hellman.blogspot.co.uk/>

ци позајмљивања грађе, али који онемогућавају да се идентификује коју јединицу је одређени корисник позајмио.⁶² Прототип овог система, развијен коришћењем JavaScript платформе Meteor и Mylar пакета за рад са шифрованим подацима, представља пример иновативне етичке праксе у домену системског библиотекарства. За системске библиотекарке, како он каже,

кључно је да библиотечки системи заиста буду оријентисани ка кориснику. Уместо сталној преиспитивања да ли особље треба да има приступ одређеним подацима „за сваки случај”, потребно је развијати системе засноване на парадигми знања „у правом тренутку”... Савремени библиотечки софтвер скоро се у потпуности темељи на претпоставци да библиотекарима треба да имају што више информација о корисницима и позајмицама, као и идеји да се свим зајосленима у библиотекама и добављачима може веровати у погледу управљања тим информацијама.⁶³

Рандл истиче и девет општих начела за коришћење криптованих система за управљање библиотекама, као што су препуштање контроле корисницима, обезбеђивање контроле над библиотечким подацима и средствима, као и аутоматско шифровање свих података.⁶⁴ Ова начела су добра за системске раднике и добављаче система који теже да креирају систем који обезбеђује приватност података корисника. Њима се отворено упућује на суштинску динамику моћи која стоји иза чувања и коришћења података корисника, тако што се контрола над корисничким подацима премешта са добављача на самог корисника, а контрола над библиографским подацима са добављача на библиотеку. Системски радници морају да буду свесни да постоје ови неравноправни односи моћи и да настоје да их ублаже што је више могуће – тако што ће одузети моћ корпоративним добављачима система и одрећи се сопствене моћи у корист интереса корисника библиотека.

Отвореност

Осим што се залаже за заштиту приватности, критичко системско библиотекарство придаје једнаку важност и принципу отворености, повезаном са схватањем информација као јавног добра и етичким начелом библио-

---

⁶² Hugh Rundle, “Building a Richly-Featured Integrated Library Management System that Puts Patron Privacy First, Using Meteor and Mylar”, presentation at VALA2016 in Melbourne, Australia, February 2016, <http://www.vala.org.au/vala2016-proceedings/966-vala2016-session-8-rundleRundle>

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

текарства утемељеном у Основним вредностима Америчког библиотечког удружења, где се наводи да су „библиотеке основно јавно добро и кључне институције демократског друштва”.⁶⁵

Обезбеђивање информација као јавног добра, а не као производа, представља саму суштину библиотекарске професије, која почива на пружању информација. Лосон (*Stuart Lawson*), Сандерс (*Kevin Sanders*) и Смит (*Lauren Smith*) на сличан начин истичу да је научна информација по својој природи заједничко добро – јавно доступан ресурс који се дели, а не посматра само као роба.⁶⁶ За разлику од других добара која имају тржишну вредност, информације се могу делити без нарушавања оригинала, могу се преносити без потребе за економском разменом и може се рећи да „не припадају никоме”, па стога припадају свима. Комодификација информација представља неолибералну праксу претварања информација у капиталистичку робу – део система политичке економије у којем се информације и знање посматрају као производ погодан за тржишне трансакције. То, међутим, није само економска пракса: у оквиру свеобухватне идеологије неолиберализма, то је стратегија која доводи до тога да се приступ информацијама ограничава, условљава плаћањем и строго контролише, са циљем да моћ буде у рукама оних који полажу право на власништво над информацијама. Насупрот томе, поимањем информација као јавног добра, а не као робе, наглашава се да информације „припадају друштву, људима и да имају вредност за јавност [...] означавају процес, а не готов производ”.⁶⁷

У системском библиотекарству отвореност се остварује кроз усвајање и примену софтвера отвореног кода. Реч је о софтверу који се дистрибуира под отвореном лиценцом, што кориснику омогућава да приступи изворном коду, да проучи како програм функционише и да уређује код како би унео измене.⁶⁸ У контексту тзв. „мањинског дела света”, већина библиотечких система – укључујући најраспрострањеније системе за управљање библиотекама и системе за претраживање – и даље је заснована на затвореном коду.⁶⁹ Један од кључних разлога зашто се библиотекарство све више окреће софтверу отвореног кода јесте да се информације третирају као јавно добро. Слично као што се научна сазнања објављују слободно у духу отвореног приступа, тако и отворени код представља информацију

---

65 “Core Values of Librarianship”, *American Library Association*, 29. 6. 2004. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues>

66 Stuart Lawson, Kevin Sanders, and Lauren Smith, “Commodification of the Information Profession: A Critique of Higher Education Under Neoliberalism”, *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 3/1 (2016): eP1182, doi:10.7710/2162–3309.1182

67 *Ibid.*

68 У овом поглављу користимо израз „отворени код” ради једноставности, уместо „слободан/отворени софтвер” или „слободан и отворени софтвер”. Јасно је да се ради о истом појму.

69 Marshall Breeding, “Market Share Reports”, *Library Technology Guides*, <https://librarytechnology.org/products/marketshare.pl>

koja je dostupna svima: besplatna, otvorena i podložna deļeњу. U štini, stremļeње софтвера отвореног кода ка колективном добру и супротстављање комодикацији информација у складу су са етичким начелима библиотекарства, попут пружања информација као јавног добра.

Још један важан разлог за подршку софтверу отвореног кода у библиотекама јесте промена постојећих односа моћи између библиотека и добављача библиотечких система. Један од аутора указује на то да добављачи власничких библиотечких система већ користе компоненте отвореног кода у оквиру свог софтвера (Ex Libris Primo интегрише Apache Solr и Lucene, бројни системи користе Apache HTTP Server, а Екс либрис се ослања на Kibana и Elasticsearch за интерно праћење), а притом сопствени софтвер не нуди под отвореном лиценцом.⁷⁰ Иако користе заједнички развијене софтвере отвореног кода, добављачи нису спремни да исте принципе примене према крајњим корисницима. Уколико библиотеке саме развијају софтвере отвореног кода, добијају могућност да у потпуности користе предности те отворености, без обавезе плаћања добављачима. Штавише, рад и дизајн таквог софтвера може се слободно користити и делити у заједници.

Постоји више начина на које критички оријентисани стручњаци за библиотечке системе могу подржати примену софтвера отвореног кода. Прво, могу користити софтвер отвореног кода како би своја прокламована етичка начела преточили у конкретну, свакодневну праксу. Примери коришћења отвореног кода уместо популарног затвореног софтвера⁷¹ укључују да се користи Mozilla Firefox а не Google Chrome, Mozilla Thunderbird а не Microsoft Outlook, LibreOffice а не Microsoft Office, те Sandstorm као алтернатива за Google Docs.

Други облик подршке огледа се у ангажовању стручњака за системе у пројектима отвореног кода. Учествујући у развоју софтвера који настаје у заједници, системски стручњаци имају прилику да развију нове вештине у подстицајном окружењу, посебно у домену „конкретних техничких вештина“⁷² као што су програмирање и контрола верзија. Макрина истиче да је сарадњу између библиотека и заједнице отвореног кода давно требало успоставити, с обзиром на то да, како је већ речено, обе почивају на истим темељним вредностима.⁷³

---

70 Andrew Preater, "Free and Open Source Software and Distributed Innovation", *Ginformation Systems*, 1. 12. 2012, <https://www.preater.com/2012/12/01/free-and-open-source-software-and-distributed-innovation/>

71 Simon Barron, "11 Open-source Alternatives", *Undaimonia*, 7. 1. 2016, <https://undaimonia.wordpress.com/2016/01/07/open-source-listicle/>

72 Jenica Rogers, "Considering the Librarian Tech Skills Gap", *Attempting Elegance*, 25. 3. 2013, <http://www.attemptingelegance.com/?p=1958>

73 Alison Macrina (@fexlibris), „Један од разлога због којих је партнерство библиотека и слободног софтвера одавно потребно јесте заједничка борба против присвајања јавних ресурса". Пост са Твитера, 9. 9. 2015, <https://twitter.com/fexlibris/status/641801786655932416>

Трећи вид подршке подразумева заговарање да се у библиотекама користи софтвер отвореног кода као алтернатива власничким, комерцијалним решењима која доминирају тржиштем у мањинском свету. Као стручњаци и професионалци вођени етичким начелима, системски радници су у позицији да промовишу различите могућности и подстакну доносиоце одлука да размотре опције отвореног кода. То се може остварити усвајањем проверених и стабилних решења, као што су KoHa или Evergreen, или пружањем подршке пројектима у развоју, попут пројекта Folio, који финансира компанија EBSCO. Иако је имплементација софтвера отвореног кода често изазовна и подразумева значајна улагања ресурса, она је изводљива. Један од аутора описује техничке, културне и институционалне изазове који су пратили имплементацију платформе OLE⁷⁴ у библиотеци Школе оријенталних и афричких студија⁷⁵ у Уједињеном Краљевству.⁷⁶

Иако је отвореност теоријски препозната као једна од кључних вредности у системском библиотекарству и има потенцијалну примену у пракси кроз коришћење софтвера отвореног кода, у стварном раду са библиотечким системима она се ретко доследно примењује. Ово поново указује да теорија и пракса у системском библиотекарству нису усаглашене и истиче да одсуство конкретне примене отежава развој критички оријентисане праксе. Један од разлога за ову неусклађеност може се тражити у нескладу између два вредносна принципа: приватности и отворености. Библиотеке се налазе у наизглед парадоксалној позицији: с једне стране, тежимо заштити одређених врста података, као што су лични подаци корисника, подаци о позајмицама и подаци о приступу системима, док с друге стране настојимо да омогућимо широку доступност других врста података, укључујући библиографске записе, аналитичке податке, изворни код, научна истраживања и истраживачке податке (чак и ова кратка листа открива преклапања и сложеност унутар различитих категорија података). Кључ за разумевање ове тензије лежи у односима моћи који владају између људи и институција као друштвених актера који доносе одлуке око власништва и контроле над подацима, као и вредностима које се тим односима преносе, учвршћују и конкретизују различитим односима приватности и отворености. Зато је важно да стручњаци за библиотечке системе сагледају те податке кроз призму моћи коју они у себи носе: задржавање приватности одређених података оснажује појединце, док отварање других врста података може смањити утицај доминантних актера као што су институције, комерцијални добављачи софтвера и издавачи.

---

74 OLE (*Open Library Environment*) – прим. прев.

75 Школа оријенталних и афричких студија (*School of Oriental and African Studies, University of London*) – прим. прев.

76 Simon Barron, "Implementing Quali OLE at SOAS Library", *Ariadne*, June 2015, <http://www.ariadne.ac.uk/issue74/barron>

У овом критичком осврту ослањамо се на Фукоово (*Michel Foucault*) схватање моћи, које нам омогућава да поставимо питања која продубљују анализу, а та питања односе се на то како се моћ распоређује, због чега је неко користи, на који начин се моћ испољава, како се институционализује и у којој мери је њено деловање оправдано.⁷⁷ На пример, анализирајући праксу евидентирања употребе електронских извора у оквиру универзитетске библиотеке, можемо поставити следећа питања:

- Како се трансформише однос између привилегованости, знања из области технологије и положаја актера у овом процесу? На пример, може ли појединац, са одговарајућим техничким знањем, заобићи систем за евиденцију?
- Који су интереси власника тих података? На пример, да ли је мотив профит (за шта потенцијални издавачи користе податке) или је анализа потребна како би се боље стекао увид у укупно коришћење извора (што би био потенцијални циљ универзитетске библиотеке)?
- На који начин се моћ испољава? На пример, кроз дисциплинске мере дефинисане институционалним правилима коришћења ресурса, или кроз суптилније облике контроле, попут страха од државног надзора над онима који истражују теме као што је тероризам.
- Које институције одређују оквире моћи? На пример, правни оквири могу да омогуће прикупљање података, док се академске слободе ослањају на неограничен приступ информацијама у функцији слободног интелектуалног истраживања.
- Које технологије стоје иза процеса прикупљања и анализе података? Да ли су корисници свесни обима података који се прикупљају и начина на који се могу користити за надзор? У којој мери су ове технологије технолошки напредне и интегрисане у сложене надзорне системе који, преко повезивања различитих извора података, стварају свеобухватну слику о понашању корисника?

Још један фактор који отежава практичну примену отворености у системском библиотекарству јесте степен у којем је термин „отвореност“ постао обезвређен управо унутар тог домена. Алмеида (*Nora Almeida*) проблематизује концепт отворености у високом образовању указујући на вишезначност термина „отворено“ и злоупотребу тог појма у неолибералној академској сфери. Иако се у теоријском смислу, како Алмеида истиче, отвореност повезује са начелима социјалне правде – „уверење да

---

⁷⁷ Michel Foucault, “The Subject and Power”, trans. Robert Hurley and others, in: *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984. Volume Tree*, ed. James D. Faubion (New York, NY: New Press, 1981), 326–348.

интернет и високо образовање могу деловати као корективи друштвених неједнакости”,⁷⁸ аутори запажају да су у системском библиотекарству отвореност у значајној мери присвојиле софтверске индустрије и да је, у контексту заједнице отвореног кода, оптерећена питањима социјалне правде.

Алмеида цитира Вотерсову (*Audrey Watters*), која указује на то како индустријске силе присвајају термине „отворен” и „отвореност” како би пласирале своје производе, ослањајући се на етичке принципе потрошача који се односе на отвореност.⁷⁹ Додављачи библиотечног софтвера, на пример, рекламирају своје системе као „отворене”, „који руше организациону изолованост” или „оснажују библиотеке”. Према речима Вотерсове, такве тврдње представљају лажну отвореност (тзв. *openwashing*),⁸⁰ где се отвореност само прокламује, а заправо се дистрибуира затворени софтвер. На пример, компанија Innovative Interfaces Inc. своју визију библиотеке назива Open Library Experience (OLX)⁸¹ и тврди: „Уз Sierra платформу за библиотечке услуге, библиотека постаје ОТВОРЕНА”.⁸² Међутим, Sierra није софтвер са лиценцом отвореног кода, а техничка документација компаније није јавно доступна, тако да сама терминологија обмањује. На актуелном тржишту библиотечких система, продаја производа као „отворених” најчешће се односи на интероперабилност софтвера или доступност програмских интерфејса (API), који наводно омогућавају приступ и поновну употребу података. Ипак, и интероперабилност и доступност програмских интерфејса могу бити намерно дизајнирани тако да ограниче количину података која се заиста износи у јавност у мери у којој компанија то жели. Стога изјаве о отворености саме по себи не гарантују поштовање принципа да су информације јавно добро и софтверске заједнице које смо препознали кључне у поимању отворености у критичком системском библиотекарству.

Практична примена отворености коју смо предложили, а то је коришћење софтвера отвореног кода у библиотечким системима, такође може бити проблематична. Последњих година, заједнице које развијају

---

78 Nora Almeida, “Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal Univers(ity)”, *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1 (2017): 2, <http://libraryjuicepress.com/journals/index.php/jclis/article/view/16>

79 *Ibid.*, 2.

80 Према речима Вотерсове, *openwashing* се односи на „стварање привида отвореног кода и отворених лиценци у маркетиншке сврхе, иако се у пракси наставља са моделом затвореног власништва”. Ова дефиниција, заједно са позивањем на оригиналну објаву на Твитеру од 26. марта 2012, може се наћи на Вотерсином блогу, док сама објава више није доступна. В. Audrey Watters, “Education Technology and the Promise of Free and Open”, *Hack Education. The History of the Future of Education Technology*, 7. 12. 2016, <http://hackeducation.com/2016/12/07/top-ed-tech-trends-free-open>

81 “The Open Library Experience”, *Innovative Interfaces Inc.*, <https://www.iii.com/solutions/open-library-experience>

82 “Sierra”, *Innovative Interfaces Inc.*, <https://www.iii.com/products/sierra>

софтвер отвореног кода биле су предмет критика због културе токсичне мушке доминације и поковања белим цисродним мушкарцима као лидерима, на штету родне и расне равноправности. Џејкоб Апелбаум (*Jacob Appelbaum*), програмер пројекта Тог, који је раније поменут у контексту Пројекта библиотечке слободе, поднео је оставку након оптужби за вишеструко сексуално узнемиравање.⁸³ Ричард Столмен (*Richard Stallman*), оснивач покрета за слободни софтвер и кључна особа заслужна за развој неколико основних компоненти софтвера отвореног кода, оптужен је за мизогинију и показивања саосећања према особама које злостављају децу.⁸⁴ Покораванем ауторитету белих мушкараца, заједница отвореног кода показује и одржава друштвене неједнакости које проистичу из белачког супремацијског капиталистичког патријархата, што потврђује и велики број других случајева забележених на вики страници Geek Feminism.⁸⁵

Расподела посла у развоју отвореног кода такође је проблематична. У својој студији о ангажовању програмера у пројектима Апача, Челковски (*Tadeusz Chętkowski*) и сарадници открили су неједнакост у расподели посла – врло мали број програмера је учествовао у већини измена у коду, што подсећа на дистрибуцију по принципу „закона моћи“ у другим онлајн заједницама.⁸⁶ Они тврде да су наводне користи од сарадње у пројектима отвореног кода често преувеличане. Слично томе, у контексту отворених образовних ресурса, Нири (*Mike Neary*) и Вин (*Josh Winn*) истичу да некритичко величање отворености и заједничког информационог добра може умањити признавање значаја рада који стоји иза креирања отворених ресурса (или софтвера отвореног кода): „Реификација *ојшшеј добра* као простога неограничених, лако умноживих и доступних образовних ресурса значи поистоветити слободу ствари са слободом рада”.⁸⁷ Вредновање неплаћеног рада у развоју отвореног кода такође потпомаже поменуте неједнакости: људи из маргинализованих заједница често имају мање слободног времена и друштвеног капитала који би им омогућио да учествују у пројектима бесплатно.⁸⁸ Због тога изостаје већа разноврсност у заједници отвореног кода.

---

83 Violet Blue, “But He Does Good Work”, *Medium*, 16. 6. 2016, <https://medium.com/@violetblue/but-he-does-good-work-6710df9d9029>

84 “Richard Stallman”, *Geek Feminism Wiki*, http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Richard_Stallman (преузето 9. децембра 2017).

85 “Timeline of Incidents”, *Geek Feminism Wiki*, http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Timeline_of_incidents (преузето 9. децембра 2017).

86 Tadeusz Chętkowski, Peter Gloor, and Dariusz Jemielniak, “Inequalities in Open Source Software Development: Analysis of Contributor’s Commits in Apache Software Foundation Projects”, *PLoS ONE*, 11/4 (2016), e0152976, doi:10.1371/journal.pone.0152976

87 Mike Neary and Josh Winn, “Open Education: Common(s), Commonism and the new Common Wealth”, *Ephemeria*, 12/4 (2012): 409, <http://www.ephemerajournal.org/contribution/openeducation-commons-commonism-and-new-common-wealth>

88 Ashe Dryden, “The Ethics of Unpaid Labor and the OSS Community”, *Ashe Dryden*, 13. 11. 2013, <https://www.ashedryden.com/blog/the-ethics-of-unpaid-labor-and-the-oss-community>

Иако се критичко библиотекарство у области библиотечких система бори против доминације власничких, затворених система и заговара отвореност у смислу пружања информација као јавног добра и подршке академском истраживању и коду као заједничком добру, ми отвореност не прихватамо без критичког преиспитивања.

Локални контекст и аутономија

Алмеида везује једно значење појма „отворености“ са локалним контекстом (у смислу укорењености у локални контекст и осетљивости на њега) у оквиру отворених образовних ресурса.⁸⁹ Када је реч о библиотечким системима, може се уочити слична веза између отворености и локалног контекста: софтвер отвореног кода може се користити као средство за истицање локалних потреба установа и корисничких група.

Као што је већ поменуто, циљ добављача библиотечких система јесте развој минимално употребљивог производа, који ће бити привлачан и тржишно исплатив за што шири круг потенцијалних корисника. Не постоји економски подстицај да се понуде високоприлагођени производи који би били усклађени са специфичностима појединачних установа: рад на прилагођавању интерфејса, рецимо у корисничким приказима претраживања, препуштен је системским радницима, који у оквиру ограничења која су дефинисали добављачи могу извршити минимално прилагођавање изгледа и функционалности, текста и дизајна. Супротно томе, системи за проналажење информација отвореног кода омогућавају уграђивање нових функционалности директно у програмски код, потпуно мењајући начин на који претраживач индексира садржај и омогућавају широку интеграцију са другим интерфејсима или API-јима. Пошто системи отвореног кода генерално нуде веће могућности прилагођавања локалним потребама у односу на власничке системе, радници који раде са библиотечким системима могу осмислити софтвер који укључује прилагођавање језика ради бољег одговора на језичке разноликости корисника, функције претраживања по сигнатурама прилагођене јединственим класификационим системима, истицање локација на полицама у складу са физичким распоредом библиотеке грађе или рангирање релевантности у складу са тим шта је за њихове кориснике релевантно. Другим речима, софтвер отвореног кода пружа могућност да се креирају локални системи који одражавају јединствене збирке, јединствену корисничку базу, специфичне потребе и мисију конкретне библиотеке. Када се ради о софтверу високог квалитета прилагођеном одређеној групи корисника и њиховом искуству, мањи софтверски пакети над којима библиотеке имају већу контролу могу имати значајне предности.⁹⁰

---

⁸⁹ Almeida, "Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal Universities", 11–12.

⁹⁰ Kriss, "Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)".

У оквиру системског библиотекарства, локални контекст може бити концептуално проширен како би се обухватили и други аспекти деловања моћи и социјалне правде. Већ смо говорили о томе како тренд у инфраструктури библиотечких система иде у правцу удаљавања од система смештених на локалним серверима ка архитектурама „софтвера као услуге“ које се налазе у клауду и које обезбеђују софтверски добављачи. Овакво преусмеравање не само да пребацује моћ са библиотека на добављаче већ и смањује обим општих ИТ послова у домену системског библиотекарства. Мање времена се проводи у подешавању и одржавању локалних сервера, скриптовању ради решавања проблема са серверима, планирању локалне инфраструктуре и решавању софтверских и хардверских проблема. Оно што подстиче овакав тренд је економска вредност размене капитала како би запослени имали више времена да раде на стратегији, уместо да се баве оперативним задацима: да унапређују укупно корисничко искуство у раду са библиотечким системима и подижу репутацију установа у заједници, уместо да све своје напоре уложе како би обезбедили само основни ниво услуге.

Међутим, утисак је да се на тај начин умањује вредност системског библиотекарства, јер се премештањем подршке и развоја на добављаче софтвера системски библиотекари све више баве стратегијом и управљачким функцијама које, може се тврдити, могу обављати и виши менаџери и директори. То доводи до институционалног потцењивања вештина системских стручњака и смањивања тимова који раде са библиотечким системима или интегрисања функција тих система у основни ИТ сектор. „Судбина системских стручњака у многим библиотекама је да обављају управљачке послове, а да не добију надокнаде, овлашћења или признања [...] Технички стручњаци у библиотекама често немају могућност напредовања осим ако не пређу на позиције које подразумевају управљање особљем”.⁹¹ Без вредноване и ефикасне техничке експертизе на основу које би се донеле одлуке о системима у библиотеци, моћ добављача софтвера се додатно учвршћује, јер се библиотеке све више ослањају на њихове производе и професионалне тимове.

Поред тога што локални приступ дозвољава прилагођавање библиотечких система, коришћење локалног сервера омогућава да моћ остане у рукама системских радника, уместо да се некритички препусти добављачима библиотечких система. Крис наводи да је величина „варка” и тврди да је софтвер који користе велики организациони системи често рестриктиван и недовољно прилагођен нашим потребама.⁹² Ефикасни, мањи библиотечки

---

⁹¹ Alan Harnum (@waharnum), објава на Твитеру, 5. април 2017, 7:30, <https://twitter.com/waharnum/status/849632708351451136>; Alan Harnum (@waharnum), објава на Твитеру, 5. април 2017, 7:49, <https://twitter.com/waharnum/status/849635224573153281>

⁹² Jesse Kriss, “Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters).”

системи могу се изградити у сарадњи са заједницом или институцијом, постављањем система на локалне сервере са администраторским приступом, као и развојем и одржавањем отвореног софтвера за библиотеке. Под тим се такође подразумева да се одустане од монолитних власничких платформи за библиотечке услуге. Залажемо се за то да локални приступ доведе до унапређивања вештина системских радника и омогући им већу контролу у области у којој су стручни. То такође утиче на аспекте приватности и отворености у критичком библиотечком раду, јер локални системи омогућавају већу контролу над заштитом корисничких података и над дељењем библиографских података са другим библиотекама, без посредовања корпоративних интереса.

Локални приступ може довести до веће аутономије библиотека тако што омогућава системским радницима већу контролу над библиотечким системима и задржавање радних функција унутар саме институције. Аутономија се односи на одређени облик слободе који је у вези са самосталношћу и високим степеном контроле у области у којој имају утицаја. Према Берлиновој (*Isaiah Berlin*) терминологији, то је позитивна слобода – „слобода да“ се нешто учини, за разлику од негативне слободе – „слободе од“ спољашњих ограничења.⁹³ Један од аутора тврди да се аутономија у системима може повезати са егзистенцијалистичком филозофијом Сартра (*Jean-Paul Sartre*) и Кјеркегора (*Søren Aabye Kierkegaard*), као и да се локални приступ и отворени софтвер могу користити као средство за вредновање и очување те слободе у егзистенцијалистичком смислу.⁹⁴

Појам „аутономије“ је такође дискутабилан. Одређено схватање позитивне слободе кључно је за врсту неолибералне идеологије коју критичко системско библиотекарство преиспитује са становишта друштвене правде. У неолиберализму и десничарском либертаријанизму истиче се да се слобода и аутономија остварују кроз деловање слободног тржишта и индивидуалне контроле над личним финансијама. Колијер (*Andrew Collier*) расправља о томе да није могуће бити „за слободу“ или „за једнакост“ у општем смислу, јер значење појма „слобода“ зависи од контекста.⁹⁵ Схватање „слободе“ и „аутономије“ у неолиберализму односи се на економску сферу; насупрот томе, ми под појмовима „слобода“ и „аутономија“ подразумевамо политичку слободу: ону врсту слободе на коју упућују левичарски либертаријанизам и анархизам.

---

93 Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", in: *Four Essays on Liberty* (Oxford: Oxford University Press, 1969).

94 Simon Barron, "Existentialism and Free and Open-source Software: An Attempted Synthesis", *Undaimonia*, 14. 6. 2016, <https://undaimonia.wordpress.com/2016/06/14/existentialism-and-foss/>

95 Andrew Collier, "Power1.5 and the Weakness of Liberalism", *Journal of Critical Realism*, 6/1 (2007): 111, doi:10.1558/jocr.2007.v6i1.111

Суштинска разлика између неолибералног концепта економске слободе и политичке слободе у критичком системском библиотекарству огледа се у различитим односима моћи који стоје у основи ових појмова. Колијер преиспитује значење појма „моћ” и разуме моћ (у смислу способности да се нешто изведе) као такву да „стицање те моћи од стране особе А, у ситуацији у којој је особа Б нема, чини особу Б много мање моћном него што је био раније”.⁹⁶ Наш приступ, слично као и Колијеров, критички је усмерен према оним облицима слободе – било појединаца, било институција – који подразумевају или захтевају губитак моћи неког другог појединца или институције. „Иако се свака појединачна слобода или једнакост мора бранити или одбацити на основу сопствених вредности, опште је правило да треба да се бране оне слободе које произилазе из једнакости у моћи, док су слободе које подразумевају неједнакости у моћи проблематичне, јер су добијене захваљујући привилегијама”.⁹⁷ Економска слобода, која је у сржи неолибералне идеологије, подразумева неједнакости у моћи, док политичка слобода коју заступа критичко системско библиотекарство подразумева одузимање моћи добављачима софтвера и њено преусмеравање ка библиотекама, а на крају и корисницима библиотека, са циљем стварања равномерније расподеле моћи у овом екосистему.

ЗАКЉУЧАК

У овом прилогу настојали смо да применимо критичку теорију и принципе социјалне правде на различите аспекте системског библиотекарства. При томе смо критичко системско библиотекарство дефинисали као приступ теорији и пракси рада са библиотечким системима који полази од разумевања структура моћи унутар екосистема специјализованих библиотечких система и користи то разумевање у циљу преиспитивања и преобликовања праксе ради решавања питања социјалне правде и неједнакости. Као стручњаци који преиспитују сопствену праксу, ослањали смо се на разноврсне токове критичке теорије унутар библиотекарства и науке о информацијама, али и на шире критичке правце у области технологије, како бисмо изградили метаанализу рада у овој релативно новој области.

Системско библиотекарство је дуго било недовољно теоријски испитано подручје, делом због несклада између теорије и праксе који га карактерише. Свакодневни захтеви у вези са одржавањем система и праћењем убрзаних технолошких промена условљавају да радници у овој области буду преваходно усмерени на практичну имплементацију, при чему често

---

⁹⁶ *Ibid*, 112.

⁹⁷ *Ibid*, 116.

изостаје дубља теоријска анализа или критичка рефлексија. Иако постоји велики потенцијал за примену теорије различитих школа и праваца попут критичке теорије, истраживања у области библиотекарства и информационих наука, технолошких истраживања, информационе безбедности, социјалне правде у дигиталном контексту, феминистичке теорије, аналитичке и континенталне филозофије, антикапиталистичког технолошког активизма и квир теорије, системско библиотекарство и даље остаје чврсто ослоњено на свакодневну праксу.

Ова расправа о критичком системском библиотекарству не представља коначан став, већ настојање да се постојећи разговори у овој области артикулишу у кохерентан приступ. Надамо се да ће такав приступ подстаћи ширу примену критичке теорије у системском библиотекарству и, што је посебно важно, отворити простор за преиспитивање до сада занемарених тема. Међу њима издвајамо: недостатак разноврсности и недовољну заступљеност маргинализованих заједница у системском библиотекарству; преузимање пројектног менаџмента и радних пракси из корпоративног технолошког сектора; појаве дигиталне грађанске непослушности и техника прикривања унутар библиотечког окружења;⁹⁸ институционално дефинисање библиотечких процеса у складу са захтевима техничких система, уместо обрнуто; некритичко прихватање застарелих техничких стандарда и протокола; као и недостатак комуникације и повезаности са ширим технолошким сектором. Сматрамо да овај рад и предложени оквир критичког системског библиотекарства могу дати подстицај даљој теоријској расправи у овој области, али, што је још важније, охрабрити примену теоријских резултата у свакодневној библиотечкој пракси.

---

⁹⁸ Finn Brunton and Helen Nissenbaum, *Obfuscation: A User's Guide for Privacy and Protest* (London: MIT Press, 2015).

БИБЛИОГРАФИЈА

Alam, Shahidul. "Majority World: Challenging the West's Rhetoric of Democracy". *Amerasia Journal*, 34/1 (2008): 87–98. doi:10.17953/amer.34.1.13176027k4q614v5

Almeida, Nora. "Open Educational Resources and Rhetorical Paradox in the Neoliberal Univers(ity)". *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1 (2017). <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i1.16>

Alvesson, Mats, Todd Bridgman, and Hugh Willmott, eds. *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Arendt, Hannah. *The Human Condition*. London: University of Chicago Press, 1998.

Barron, Simon. "11 Open-source Alternatives". *Undaimonia*, 7. 1. 2016. <https://undaimonia.wordpress.com/2016/01/07/open-source-listicle/>

Berlin, Isaiah. "Two Concepts of Liberty". In: *Four Essays on Liberty*, 118–172. Oxford: Oxford University Press, 1969.

Berry, John N., III. "Library Freedom Fighter Zoia Horn Remembered". *Library Journal*, 19. 8. 2014. <http://lj.libraryjournal.com/2014/08/people/library-freedom-fghter-zoia-horn-remembered>

Blue, Violet. "But He does Good Work". *Medium*, 16 6. 2016, <https://medium.com/@violetblue/but-he-does-good-work-6710df9d9029>

Bolton, Gillie. *Reflective Practice*. London: Sage, 2014.

Bourg, Chris. "Libraries, Technology, and Social Justice". *Feral Librarian*, 7. 10. 2016. <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/10/07/libraries-technology-and-social-justice/>

Bray, Francesca. "Gender and Technology". *Annual Review of Anthropology*, 36 (2007): 37–53. doi:10.1146/annurev.anthro.36.081406.094328

Breeding, Marshall. "Market Share Reports". *Library Technology Guides*. <https://librarytechnology.org/products/marketshare.pl>

Brunton, Finn, and Helen Nissenbaum. *Obfuscation: A User's Guide for Privacy and Protest*. London: MIT Press, 2015.

Budd, John M. "The Library, Praxis, and Symbolic Power". *Library Quarterly*, 73/1 (2003): 19–32. doi:10.1086/603373

Butler, Judith. *Gender Trouble*. Abingdon, UK: Routledge, 1999.

Chełkowski, Tadeusz, Peter Gloor, and Dariusz Jemielniak. "Inequalities in Open Source Software Development: Analysis of Contributor's Commits in Apache Software Foundation Projects". *PLoS ONE*, 11/4 (2016). doi:10.1371/journal.pone.0152976

Clark, Ian. "The Digital Divide in the Post-Snowden Era". *Journal of Radical Librarianship*, 2 (2016). <https://journal.radicalibrarianship.org/index.php/journal/article/view/12>

Coleman, Gabriella. "Code is Speech: Legal Tinkering, Expertise, and Protest among Free and Open Source Software Developers". *Cultural Anthropology*, 24/3 (2009): 420–454. doi:10.1111/j.1548-1360.2009.01036.x

Coleman, Gabriella. *Coding Freedom*. Oxford: Princeton University Press, 2013.

Collier, Andrew. "Power1.5 and the Weakness of Liberalism". *Journal of Critical Realism*, 6/1 (2007): 111–116. doi:10.1558/jocr.2007.v6i1.11

"Core Values of Librarianship". *American Library Association*. 29. 6. 2004. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues>

Doolin, Bill. "Information Technology as Disciplinary Technology: Being Critical in Interpretive Research on Information Systems". *Journal of Information Technology*, 13/4 (1998): 301–311. doi:10.1057/jit.1998.8

Dryden, Ashe. "The Ethics of Unpaid Labor and the OSS Community". *Ashe Dryden*, 13. 11. 2013. <https://www.ashedryden.com/blog/the-ethics-of-unpaid-labor-and-the-oss-community>

Eubanks, Virginia. "Want to Predict the Future of Surveillance? Ask Poor Communities". *The American Prospect*, 15. 1. 2014. <http://prospect.org/article/want-predict-future-surveillance-ask-poor-communities>

"Existentialism and Free and Open-source Software: An Attempted Synthesis". *Undaimonia*, 14. 6. 2016. <https://undaimonia.wordpress.com/2016/06/14/existentialism-and-foss/>

Farkas, Meredith. "Never Neutral: Critical Librarianship and Technology". *American Libraries*, 3. 1. 2017. <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/01/03/never-neutral-critlib-technology/>

Feenberg, Andrew. *The Philosophy of Praxis*. London: Verso, 2014.

Feenberg, Andrew. "A Critical Theory of Technology". In: *Information Technology in Librarianship: New Critical Approaches*, edited by Gloria. J. Leckie and John E. Buschman, 31–46. Westport, CT: Libraries Unlimited, 2008.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish*. Translated by Alan Sheridan. London: Penguin, 1991.

Foucault, Michel. "The Subject and Power". Translated by Robert Hurley and others. In: *Power: The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984. Volume Tree*, edited by James D. Faubion, 236–248. New York, NY: New Press, 1981.

Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. Translated by Myra Bergman Ramos. London: Penguin, 1993.

Freire, Paulo. *Pedagogy of Hope*. Translated by Robert R. Barr. London: Bloomsbury, 1994.

Galvan, Angela. "Architecture of Authority". *Angela Fixes Things*, 5. 12. 2016, <https://asgalvan.com/2016/12/05/architecture-of-authority/>

Givens, Cherie L. *Information Privacy Fundamentals for Librarians and Information Professionals*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015.

Hooks, Bell. *Teaching to Transgress*. Oxford: Routledge, 1994.

Hudson, David J. "On Dark Continents and Digital Divides: Information Inequality and the Reproduction of Racial Otherness in Library and Information Studies". *Journal of Information Ethics*, 25/1 (2016): 62–80. <http://hdl.handle.net/10214/9862>

"Implementing Quali OLE at SOAS Library". *Ariadne*, June 2015. <http://www.ariadne.ac.uk/issue74/barron>

Jaeger, Paul T., and Lindsay C. Sarin. "All Librarianship is Political: Educate Accordingly". *The Political Librarian*, 2/1 (2016): article 8. <http://openscholarship.wustl.edu/pollib/vol2/iss1/8>

Kriss, Jesse. "Anti-Capitalist Human Scale Software (and Why It Matters)". *Medium*, 10. 2. 2016. <https://medium.com/@jkriss/anti-capitalist-human-scale-software-and-why-it-matters5936a372b9d#.f6ml8gkuv>

Lawson, Stuart, Kevin Sanders, and Lauren Smith. "Commodification of the Information Profession: A Critique of Higher Education Under Neoliberalism". *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 3/1 (2016): eP1182. doi:10.7710/2162-3309.1182.

Leckie, Gloria J., and John E. Buschman. "Introduction: The Necessity for Theoretically Informed Critique in Library and Information Science (LIS)". In: *Critical Theory for Library and Information Science*, edited by Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman, VII–XXII. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited, 2010.

"Library Systems Report 2016: Power Plays". *American Libraries*, 2. 5. 2016. <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/05/02/library-systems-report-2016/>

Lichtblau, Eric. "F.B.I., Using Patriot Act, Demands Library's Records". *New York Times*, 26. 8. 2005. <http://www.nytimes.com/2005/08/26/politics/fbi-using-patriot-act-demands-librarys-records.html>

Macrina, Alison. "Accidental Technologist: The Tor Browser and Intellectual Freedom in the Digital Age". *Reference and User Services Quarterly*, 54/4 (2015): 17–20. doi:10.5860/rusq.54n4.17

"Mashcat: Mashed Catalogue Data / Cataloguers and Developers". *Mashcat*. <http://www.mashcat.info/>

"Mergers and Acquisitions". *Library Technology Guides*. <https://librarytechnology.org/mergers/>

Mortimer, Mary. *LibrarySpeak: A Glossary of Terms in Librarianship and Information Management*. Friendswood, TX: TotalRecall, 2007.

Neary, Mike, and Josh Winn. "Open Education: Common(s), Commonism and the new Common Wealth". *Ephemer*, 12/4 (2012): 406–422. <http://www.ephemerajournal.org/sites/default/files/12-4nearywinn.pdf>

Preater, Andrew. "Free and Open Source Software and Distributed Innovation". *Andrew Preater. Always-already librarianing. Bread and roses*, 1. 12. 2016. <https://www.preater.com/2012/12/01/free-and-open-source-software-and-distributed-innovation/>

"Richard Stallman". *Geek Feminism Wiki*. http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Richard_Stallman

Riedsma, Matthew. "Algorithmic Bias in Library Discovery Systems". *Matthew Reidsma: Your Librarian Friend*, 11. 3. 2016, <https://matthew.reidsrow.com/articles/173>

Rogaway, Phillip. "The Moral Character of Cryptographic Work". Presentation at Asiacypt 2015, Auckland, New Zealand, December 2015. <http://web.cs.ucdavis.edu/~rogaway/papers/moral-fn.pdf>

Rogers, Jenica. "Considering the Librarian Tech Skills Gap". *Attempting Elegance*, 25. 3. 2013. <http://www.attemptingelegance.com/?p=1958>

Rundle, Hugh. "Building a Richly-Featured Integrated Library Management System that Puts Patron Privacy First, Using Meteor and Mylar". Presentation at VALA2016 in Melbourne, Australia, February 2016. <http://www.vala.org.au/vala2016-proceedings/966-vala2016-session-8-rundle>

Sadler, Bess, and Chris Bourg. "Feminism and the Future of Library Discovery". *Code4lib Journal*, 28 (2015). <http://journal.code4lib.org/articles/10425>

Schroeder, Robert, and Christopher V. Hollister. "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices". *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014): 91–119. doi:10.1080/01639269.2014.912104

Smith, Elizabeth. "Teaching Critical Reflection". *Teaching in Higher Education*, 16/2 (2011): 211–223. doi:10.1080/13562517.2010.515022

Tillman, Ruth Kitchin. "Editorial: Introspection as Activism, or, Getting Our Houses in Order". *Code4lib Journal*, 35 (2017). <http://journal.code4lib.org/articles/12232>

"Timeline of Incidents". *Geek Feminism Wiki*. http://geekfeminism.wikia.com/wiki/Timeline_of_incidents

Tronto, Joan C. "An Ethic of Care". In: *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, edited by Ann E. Cudd and Robin O. Andreasen, 251–263. Oxford: Blackwell, 2005.

Underwood, Ted. "Theorizing Research Practices We Forgot to Theorize Twenty Years Ago". *Representations*, 127 (Summer 2014): 64–72. doi:10.1525/rep.2014.127.5.64

"What is the Library Freedom Project?". *Library Freedom Project*. <https://libraryfreedomproject.org/whoweare/>

Са енїлескої їрвелел Јелелел Бенић
Народна библїолшека Србїје, Беоїраг

КРИТИЧКО БИБЛИОТЕКАРСТВО КАО АКАДЕМСКИ ПОДУХВАТ¹

Ијан Бејлин (*Ian Beilin*)
Универзитет Колумбија,
Њујорк

УДК: 026/027:316.66
021.1
303:02

УВОД: КРИТИЧКО БИБЛИОТЕКАРСТВО И АКАДЕМСКА СРЕДИНА

Тони Самек (*Toni Samek*) дефинисала је критичко библиотекарство као „међународни покрет библиотечко-информационих радника који сматрају да су добробит људи и људска права изнад других професионалних обзира”.² Ово је само један од више могућих одређења појма критичког библиотекарства, али је посебно снажан јер обухвата све профиле библиотечких радника и упућује на обзире важније од строго професионалних. Такође, избегава се језик који експлицитно повезује дефиницију са одређеним пољем библиотекарства. У овом раду прихваћена је дефиниција Самекове, док се уједно тежи бољем разумевању зашто скуп дискурса и пракси који смо назвали „критичко библиотекарство” није лако

---

¹ Наслов оригинала: Ian Beilin, “Critical Librarianship as an Academic Pursuit”, in: *The Politics of Theory and the Practice of Critical Librarianship*, editors Karen P. Nicholson, Maura Seale (Sacramento: Library Juice Press, 2018), 195–210. – прим. прев.

² “Critical Librarianship: An Interview with Toni Samek”, *The (unofficial) bcla intellectual freedom committee blog*, 13. 11. 2007, <https://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/>

усагласити. Заједници библиотекара и/или научника из области библиотечно-информационих наука је тешко да се усагласи око основних или карактеристичних елемената критичког библиотекарства. То делимично произилази из чињенице да су теорије које нам говоре о критичком библиотекарству разноврсне и понекад међусобно супротстављене у погледу својих претпоставки и гледишта. Ипак, у овим расправама неки често навођени концепти, појмови, теоретичари, писци и књиге појављују се много више од других.³ Многи од њих су директно или индиректно повезани са академском средином или су у великој мери утицали на људе који тамо раде. То је довело до снажне повезаности критичког библиотекарства са академским окружењем и високошколским библиотекарством, упркос широј слици као што је код Самекове, и чињеници да су многи библиотекари јавних, школских и специјалних библиотека, архивисти и други, подједнако ангажовани на истим проблемима и пројектима.

Још један разлог за очигледну академску склоност данашњег критичког библиотекарства јесте пажња која му се посвећује у академској библиотечној заједници.⁴ Овај однос се може посматрати као природан у неким аспектима, будући да је близина научним радницима и студентима који истражују теме расе, рода, класе и сексуалности у академској средини могла навести библиотекаре да се баве овим питањима у оквиру научних или других писањих радова. Други фактори такође могу играти улогу, попут ангажовања и интересовања високошколских библиотекара за теме и проблеме које уопштено дели академска заједница, као и чињеница да многи високошколски

---

3 В. анализу Роберта Шредера (*Robert Schroeder*) и Кристофера Холистера (*Christopher Hollister*) која се бави теоретичарима који су најшире признати и имају утицаја на самопроглашене критичке библиотекаре или друштвено ангажоване библиотекаре окренуте социјалној правди, Robert Schroeder and Christopher V. Hollister, "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices", *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014), http://pdxscholar.library.pdx.edu/ulib_fac/152/. В. такође преглед деценијског рада у области критичко-информационе писмености Ејмона Тјуела (*Eamon Tewell*), Eamon Tewell, "A Decade of Critical Information Literacy: A Review of the Literature", *Communications in Information Literacy*, 9/1 (2015): 24–43, <http://eprints.rclis.org/28163/2/a-decade-of-critical-information-literacy.pdf>

4 В. нпр. кратке чланке и постове на блогovima: Kenny Garcia, "Keeping Up With... Critical Librarianship", *Association of College & Research Libraries*, June 2015, http://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/critlib; Sarah Clark, "Why Library Leaders Should Care about Critical Librarianship", *Better Library Leaders*, 19. 5. 2016, <http://betterlibraryleaders.com/2016/05/19/why-library-leaders-should-care-aboutcritical-librarianship/>; Jacob Berg, "Why Critical Librarianship? Or, Te #whyicritlib Post", *Beerbrarian*, 15. 12. 2015, <http://beerbrarian.blogspot.com/2015/12/why-critical-librarianship-or.html>; конференције попут: "The Critical Librarianship and Pedagogy Symposium", University of Arizona, Tucson, AZ, 25–26. 2. 2016, <http://claps2016.wixsite.com/home>; "CritLib: Theory and Action", *Delaware ACRL Chapter*, Swarthmore, PA, 11. 11. 2016, <http://acrldvc.org/archives/events/>; као и бројне панеле на националним конференцијама (в. нпр. панел "Critical Foundations: Intersections between Critical Librarianship and First-Year Experience", *Library Instruction West*, Salt Lake City, UT, 9. 6. 2016, <http://digitalcommons.usu.edu/liw16/Libraryinstructionwest2016/TuesdayJune9/17/>; Critical Librarianship Workshop, University of Toronto, Toronto, ON, 3–4. 12. 2016, <http://criticallibrarianshipworkshop.weebly.com/>). Постоји такође нови часопис посвећен овој теми: *Journal of Critical Library and Information Studies*, (<http://libraryjuicepress.com/journals/index.php/jclis>).

библиотекари имају мастер и докторске дипломе у овим областима и можда су предавали или тренутно предају у високошколским установама (очигледно, многи библиотекари изван академске средине раде на исти начин). Такође, због структуре и професионализације академског библиотекарства (о чему ћу детаљније расправљати у наставку), високошколски библиотекари су били у доброј позицији да привуку велики део пажње и простора приликом артикулисања критичког библиотекарства.

Ако желимо да останемо верни широј дефиницији Самекове, повезивање критичког библиотекарства са академском средином носи одређене ризике, посебно опасност да ће искључити многе, ако не и све библиотекарске и библиотечко-информационе стручњаке који су изван академске заједнице, а себе сматрају „критичким“ или посвећеним друштвеној правди. Иако је приметан велики пораст интересовања за критичко библиотекарство на друштвеним мрежама под хештегом #critlib, са циљем да сви буду укључени у дискусију, тамо се појавила и специфична критика критичког библиотекарства као елитистичког. Разлог томе очигледно лежи и у чињеници да дискусије често носе препознатљиве одлике академског дискурса и културе. Такође, многи истакнути заговорници и учесници у критичком библиотекарству, посебно на интернету, били су високошколски библиотекари.

У овом раду, на почетку ће бити размотрено у којој мери је критичко библиотекарство заправо интегрисано у академски дискурс и академске праксе. Затим ће се повести расправа о ефектима утицаја академске средине на дебате око наводне супротстављености између теорије и праксе у библиотекарству, користећи недавну интервенцију Дејвида Џејмса Хадсона (*David James Hudson*) као полазну тачку.⁵ Потом ће бити изложени начини на које академски дискурс и теорија могу бити искоришћени како би критичко библиотекарство било у већој мери самокритично и способно да сузбије неке од својих елитистичких и искључивих тенденција и учинака. У закључку рада биће изнета тврдња да тензије и сукоби, који су произашли из прихватања академске теорије у оквиру критичког библиотекарства јесу и треба да буду продуктивни у остваривању широког поимања критичког библиотекарства, како га Самекова види у својој дефиницији.

ТРАГОВИ АКАДЕМСКОГ ДИСКУРСА У ВИСОКОШКОЛСКОМ БИБЛИОТЕКАРСТВУ

Тешко је замислити критичко библиотекарство које се у извесној мери не ослања на теоријску основу, али у којој мери теорија има улогу у њему – отворено је питање. Стручност или способност теоријског поимања

---

⁵ David James Hudson, "The Whiteness of Practicality", in: *Topographies of Whiteness*, edited by Gina Schlesselman-Tarango (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2017), 203–234.

најчешће потичу из неке врсте формалног високог образовања. Многи библиотекари који се поистовећују са критичким библиотекарством изричито наводе везу између свог академског теоријског залеђа и своје посвећености у библиотекарству. На пример, Кевин Л. Смит (*Kevin L. Smith*), руководилац библиотека на Универзитету у Канзасу, представља типичан пример ове везе:

Моје сојствено академско образовање било је усредсређено на критичку теорију – у врло класичној форми. Критичка књижевна теорија и даље утиче на савремену мисао – иако да пристојим њенима привилегија и моћи из те перспективе, перспективе снажно усредсређене на језик. Конкретно, ове критичке теоријске основе истичу језик као структуру у коју је уписана друштвена моћ. Библиотеке су саме по себи језички структурисане на многим нивоима и, због тога, никада нису неутралне. Стога, оне често усвајају идеолошке наративе који оснажују једне, док друге дискриминишу, а поред тога, библиотеке су друштвено-политичке институције које често подржавају status quo, али имају и потенцијал да га доведу у питање.⁶

Међутим, академска средина подједнако утиче и на артикулацију и на рецепцију критичког библиотекарства на начине који нису само интелектуални. Друштвене чињенице северноамеричке (и европске) академске средине не могу се игнорисати: доминација вредности средње класе (и људи пореклом из више средње класе),⁷ одвајање стално запослених и редовних професора од других радника у институцији кроз професионална статусна обележја, титуле, привилегије и др., као и животни стил академске заједнице (путовања на конференције широм земље и света, приступ истраживачким стипендијама и другим изворима финансирања који подржавају истраживања, и др.).⁸ Посебно су у академском библио-

6 Kevin Smith, "Personal Insights into Critical Librarianship", *Dean's Corner—Dean's Messages*, n.d, <https://lib.ku.edu/deans-message/personal-insights-critical-librarianship>

7 Многи високошколски библиотекари који не потичу из средње класе описали су потешкоће приликом уласка у академску средину, као и предрасуде и неразумевање са којима су се последично сусрели: в. нпр. Lindsay O'Neill, "How to Become an Academic Librarian", *ACRLog*, 25. 2. 2015, <http://acrlog.org/2015/02/20/how-to-become-an-academic-librarian/>; Lindsay O'Neill, "Culture Shock! and Other Discoveries of a New Academic Librarian", *ACRLog*, 20. 6. 2015, <http://acrlog.org/2015/06/20/culture-shock-and-other-discoveries-of-a-new-academic-librarian/>; В. такође Karen Downing, "The Relationship between Social Identity and Role Performance among Academic Librarians", (PhD diss., University of Michigan, 2009).

8 Ове привилегије су крајње неједнако распоређене унутар високошколског библиотекарства, чак и међу онима који имају академски статус и/или чланство у синдикату. Као и у сваком другом погледу, ове разлике се обично занемарују када се користе термини „високошколски библиотекар“ или „високошколско библиотекарство“. Наравно, исти проблеми постоје међу наставним особљем универзитета. За детаљнију анализу и критику ове проблематике, в. Lester K. Spence, *Knocking the Hustle: Against the Neoliberal Turn in Black Politics* (Brooklyn, NY: Punctum Books, 2015).

текарству изражени белачки и евроцентрични карактер академске средине.⁹ Да ли би неко без академског образовања могао да савлада теоријски апарат за критику библиотека и библиотекарства? И ако би могао, какве врсте привилегија би такво знање захтевало, односно произвело?

Ако неко може да говори течно теоријским језиком или са лакоћом користи теоријске појмове, да ли то аутоматски одражава ниво привилегија које одликују припаднике одређене класе (и расе)? Да ли употреба овог језика, или коришћење овог дискурса, прекида њихову везу са онима о којима говоре – чак и ако сами потичу из група које описују? Другим речима, да ли су друштвени капитал и културни капитал неопходни за укључивање у критичко библиотекарство, барем за пуноправне учеснике?

Ова питања нису карактеристична само за библиотекарство. Одавно се чини да је парадокс критичког рада у академској средини то што су они који практикују критички рад управо они који изгледа јесу, или се тврди да јесу, најпривилегованији у интелектуалном свету.¹⁰ Функционисање ове привилегије (или сама њена појава) може да ограничи учинак који критичко библиотекарство треба да има. Може спречити солидарност не само са другима који раде у истим институцијама (и у самим библиотекама) већ и са другим библиотекарима који не деле исте привилегије и професионални статус и/или звања.¹¹

Заправо, академске позиције доносе мање привилегија него што људи изван академске средине могу замислити. Захваљујући неолибералном урушавању високог образовања у Северној Америци и Европи, врсте привилегија које су дуго биле повезиване са академским запослењима – сигурност посла (стално запослење), приходи на нивоу средње класе, пристојне бенефиције, слободно време за истраживање итд., постају изузетак, а не правило. Све мањем проценту академских радника, укључујући библиотекарске, допуштено је да задрже комплетан низ предности који је традиционално ишао уз запослење. Импресивна институционална афилијација може бити само фасада иза које

---

9 B. April Hathcock, "White Librarianship in Blackface: Diversity Initiatives in LIS", *In the Library with the Lead Pipe*, 7. 10. 2015, <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2015/lis-diversity/>; Angela Galvan, "Soliciting Performance, Hiding Bias: Whiteness and Librarianship", *In the Library with the Lead Pipe*, 3. 6. 2015, <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2015/soliciting-performancehiding-bias-whiteness-and-librarianship/>; Jennifer Vinopal, "The Quest for Diversity in Library Staffing: From Awareness to Action", *In the Library with the Lead Pipe*, 13. 1. 2016, <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2016/quest-for-diversity/>

10 Реалност је често много другачија него што изгледа на површини, и псеудодемократски и популистички масовни напади на академску заједницу намерно теже да прикажу све који раде у високом образовању као неправедно заштићене и привилеговане.

11 Дебата око професионализације у библиотекарству наставља се у несмањеном виду. Један део је фокусиран на положај и улогу мастера библиотечко-информационих наука, а други, специфичан за високошколско библиотекарство, бави се проблемом положаја и сталног запослења на факултету. B. Rory Litwin, "The Library Paraprofessional Movement and the De-Professionalization of Librarianship", *Progressive Librarian*, 33 (Summer/Fall 2009): 43–60. (ревидирана верзија из 27. јануара 2010), <http://www.libraryjuicepress.com/docs/deprofessionalization.pdf>.

се радник ангажован на одређено време бори у сличним условима као и његове колеге у јавним, школским и специјалним библиотекама.¹² У овом новом контексту, критичка теорија природније заузима своје место у борби за правду и опстанак, локално и глобално, баш као што је (или би могло бити) за библиотекар изван високог образовања.

Док су примери библиотечких студија инспирисаних критичком теоријом бројни,¹³ оне нису доминантне нити широко распрострањене. Заправо, генерално постоји и непознавање и опрез према теоријском раду у библиотечно-информационом систему. Роберт Шредер и Кристофер Холистер су испитали ставове и предзнање у односу на критичку теорију код 369 високошколских библиотекара. Открили су да је више библиотекара било упознато са идејама социјалне правде него са критичким теоријама. Само мали број испитаних библиотекара био је упознат са било којим критичким теоријама током школовања за библиотекар; упознали су их на додипломским студијама али не и на програмима библиотечно-информационих мастер студија, или једноставно самостално.¹⁴ Ова релативна слабост у погледу образовног предзнања подразумева да би већина библиотекара, након формалног школовања за ову професију, морала поново да иде у школу. За неке, такав захтев значи превише посла, времена и/или новца. Друге ће, пак, то навести да се осећају недовољно образовано у области за коју су веровали да су темељно обучени. Штавише, библиотекарство, високошколско или неко друго, јесте професија са одлучним императивом практичности, која представља највећу вредност у њеним студијама,¹⁵ а о чему ће се расправљати у следећем одељку.

---

¹² Поново, Спенс даје увид у ову чињеницу у *Knocking the Hustle*.

¹³ Постоје многи примери студија у библиотечно-информационим наукама на које су директно утицале критичке теорије ове или оне врсте или су их инспирисале. Ејмон Тјуел недавно је пружио изванредан преглед студија из области критичке информационе писмености у последњих десет година, од којих су многе биле упућене у критичку теорију, в. Tewell, "A Decade of Critical Information Literacy: A Review of the Literature". Међу многим радовима из области библиотечно-информационих наука на које је утицала критичка теорија, неколико запажених новијих примера укључују: Eamon Tewell, "Toward the Resistant Reading of Information: Google, Resistant Spectatorship, and Critical Information Literacy", *Portal: Libraries & The Academy*, 16/2 (April 2016): 289–310; Gina Schlesselman-Tarango, "Cyborgs in the Academic Library: A Cyberfeminist Approach to Information Literacy Instruction", *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 33/1 (January 2014): 29–46; Jonathan Cope, "Neoliberalism and Library and Information Science: Using Karl Polanyi's Fictitious Commodity as an Alternative to Neoliberal Conceptions of Information", *Progressive Librarian*, 43 (Winter 2014/2015): 67–80; Lisa Sloniowski, "Affective Labor, Resistance, and the Academic Librarian", *Library Trends*, 64/4 (Spring 2016): 645–666; Jessica Critten, "Ideology and Critical Self-Reflection in Information Literacy Instruction", *Communications in Information Literacy*, 9/2 (September 2015): 145–156; Emily Drabinski, "Toward a Kairos of Library Instruction", *Journal of Academic Librarianship*, 40/5 (September 2014): 480–485, <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2014.06.002>

¹⁴ Schroeder and Hollister, "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices".

¹⁵ Да би се стекао утисак о томе колико је дубоко укоренења и широко распрострањена предрасуда о императиву практичности, в. Hudson, "The Whiteness of Practicality", посебно одељак "On Practicality Imperatives in Libraryland".

ТЕОРИЈА НАСУПРОТ АКТИВИЗМУ

Дуго је постојала тензија у области библиотекарства између теорије и праксе, и она је била од посебног значаја за расправе о критичком библиотекарству (што је подстакло публикацију у којој је првобитно објављен и овај рад). Дејвид Џејмс Хадсон је недавно пружио убедљиву анализу ове тензије, посебно у вези са критичким библиотекарством. Он потврђује да је критичка теорија „неопходан део критичког библиотекарства” баш као што је неопходан део критичке педагогије, иако већи део библиотекарства одбацује теорију у корист праксе („практичности”), под претпоставком да постоји нужна контрадикција између теорије и праксе.¹⁶ Хадсон описује практичност као хегемони „структурни наратив” библиотечко-информационе науке и примећује да „велика већина интелектуалних производа у нашој области, било кроз презентације или писање, преузима форму рефлексивних студија случаја, позитивистичких истраживања налик друштвеним наукама, стандарда, најбољих пракси, смерница, књига упутстава и слично”.¹⁷ Он посебно истиче нагласак који се често ставља, како у широј библиотечкој заједници тако и ужој критичкој библиотечкој заједници, на коришћење једноставног, непосредног језика. С правом нас подсећа да је такав језик далеко од неутралног, напредног, или пак непосредног, већ често може служити, и јесте служио, као средство за натурализацију и очување постојећих односа моћи. Другим речима, одбацивање теорије или „жаргона” у библиотечко-информационим студијама и пракси није нужно потез који даје предност маргинализованим или потлаченим гласовима, као што се често тврди. Он, такође, указује на колонијалистичку претпоставку, на коју наводи повезаност теорије са елитним, академским институцијама и људима – да потлачени људи изван академске заједнице не говоре или не могу говорити језиком (и појмовима) теорије, да су вођени практичним, стварним, непосредним бригама, а не идејама.

Двонедељне #critlib дискусије на Твитеру, осмишљене да омогуће приступ како би се чуо широк дијапазон гласова у заједници критичких библиотекара, понекад истичу тензије између теорије и праксе унутар критичког контекста.¹⁸ Директна комуникација између високошколских библиотекара и других који су посвећени раду на социјалној правди у библиотекама

16 David James Hudson, “On Critical Librarianship & Pedagogies of the Practical” (уводно предавање, “The Critical Librarianship and Pedagogy Symposium”, University of Arizona, Tucson, AZ, 25. 2. 2016), <http://arizona.openrepository.com/arizona/handle/10150/612654>. Већи део овог излагања је укључен у горенаведено поглавље, али се тамо не налазе сви цитати из ове дискусије.

17 Hudson, “Whiteness of Practicality”.

18 За дискусије о критичком библиотекарству и заједници, в. Nora Almeida, “Interrogating the Collective: #Critlib and the Problem of Community”, in: *The Politics of Theory and the Practice of Critical Librarianship*, editors Karen P. Nicholson, Maura Seale (Sacramento: Library Juice Press, 2018), 237–257.

понекад оштро истиче тензије у таквим дискусијама.¹⁹ Ипак, библиотекари могу да говоре језиком и теорије и праксе и често то и чине; и док им академски стил изражавања омогућава да функционишу у академском контексту, то можда није најбољи начин за комуникацију са заједницама ван академске средине. А изражавање на други начин, у другом кључу или језику, нити сугерише нити захтева напуштање или одбацивање теорије, као што обраћање различитим заједницама не значи нужно употребу „једноставног“ или „јасног“ језика. Библиотекарка Фобазии Етарх (*Fobazi Ettarh*) пружа пример из свог искуства са конференције “Allied Media Conference (АМС)”²⁰ у Детроиту 2016. године:

Учесћивање на конференцији АМС ме је уверило у којој мери су дискусије на Твиттеру заправо академске (не само #critlib већ и све остале). Када ујоредим неформални језик библиотекара на панелима АМС са „неформалним“ језиком библиотекара на Твиттеру, осћајем зајажена. До те мере да сам више пушта шокот конференције имала посебне шренушке када сам се једноставно дивила истинској присвојачности језика који су користили организатори сесије.²¹

Етарх описује слободу коју су пружили приступачнији дискурси коришћени међу научницима, уметницима и активистима на поменутој

¹⁹ #critlib се односи на разговоре отворених група на Твиттеру који се редовно одржавају (приближно на сваке две недеље) од 1. априла 2014. године. За транскрипте већине ових разговора, као и друге материјале везане за разговоре и критичко библиотекарство, в. critlib: in real life and on the tweeters, <http://critlib.org/>. Јунски разговор из 2015. са темом “critiquing #critlib” покренуо је многе од овде наведених тачака. Неки су тврдили да се академски дискурс, обично у облику „жаргона“, користи као статусно обележје за разграничење „професионалаца“ од других библиотекарских радника, док су други навели да их недостатак теоријске позадине чини невољним да учествују. Неки су писали да им синдром ујеза отежава учешће у дискусијама које укључују академске дискурсе или теорију уопште, али неки су приметили да многи у critlib заједници немају јако искуство у академској теорији. Питање привилегија се често појављивало, али се сматрало да #critlib истиче гласове мање привилегованих: „Историјски гледано, много академских дискурса о било којој теми написали су типични бели мушкарци. Гласови #critlib [...] истичу друге гласове и перспективе. Ти гласови морају да се чују у свим сферама“. Нека од предложених решења за ове проблеме укључују чињење #critlib и сличних простора гостољубивијим: „Потребни су нам начини да буде дозвољено не знати, не бити у праву, постављати питања“. Тему су допринели: Aimee S. Goodson @asgoodson, Stacy Konkiel @skonkiel, Imperator Ruthlessa @ruthbrarian, ellie @elliehearts, Imperator Ruthlessa @ruthbrarian, and Emily Drabinski @edrabinski, #critlib chat #36, “critiquing #critlib”, 30. 6. 2015.

²⁰ Конференција под називом “The Allied Media Conference” представља годишњи скуп у Детроиту који „окупља живописне и различите заједнице људи који користе медије како би подстакли промене: филмске ствараоце, радио-продуценте, технологе, младе организаторе, писце, предузетнике, музичаре, играче и уметнике“. Библиотекари могу и треба да буду додати на ову листу, јер најмање неколико библиотекара учествује сваке године, в. <https://www.alliedmedia.org/amc>

²¹ Fobazi Ettarh, “АМС Reflections”, *The Token Two*, 30. 6. 2016, <https://thetokentwo.wordpress.com/2016/06/>

конференцији; они можда користе језик мање оптерећен теоријским или академским жаргоном а више директно ангажован у друштвеним и политичким питањима, али који није нужно поједностављен и несофистициран. Она истиче колико је важно бити свестан контекста у теоријској дискусији и скреће пажњу на чињеницу да људи нису свесни контекста у којем говоре или га не осећају. Њени коментари представљају апел на високошколске библиотекаре да оправдају употребу језика оптерећеног теоријом и приморавају нас да пажљивије размотримо утицај критичке теорије на библиотечко-информациони научни рад и праксу. Они не би требало да наводе на или-или одлуку, већ да нам омогуће да у већој мери уважимо разноврсност дискурса и заједница са којима би требало да останемо у комуникацији.

Међу високошколским библиотекарицама, али и широм академске средине, теоријска традиција која се најчешће одбацује или исмева је постструктуралистичка или постмодерна теорија. Понекад се одбацује или извргава подсмеху због своје опскурности и оптерећености жаргоном. Постструктуралистичка теорија омражена је и даље из истих разлога из којих је била омражена од осамдесетих година XX века: с једне стране Фуко (*Michel Foucault*), Лакан (*Jacques Lacan*), Дерида (*Jacques Derrida*), Батлер (*Judith Butler*), Спивак (*Gayatri Spivak*) и др. (међу којима је у најмању руку онолико различитости колико и сличности) оптужени су за софизам, морални релативизам, нихилизам, елитизам, па чак и реакционарне тенденције. С друге стране, ови исти мислиоци изразито су утицали на многе библиотекаре. У том погледу, ређе су критиковани теоретичари Франкфуртске школе (Адорно [*Theodor Adorno*], Хоркхајмер [*Max Horkheimer*], Хабермас [*Jürgen Habermas*] итд.), који се понекад користе у борби против постструктуралистичког утицаја.²² У том смислу, неки покушавају да предложу алтернативне теоријске изворе као начин да поставе критичко библиотекарство на чвршће епистемолошке основе. Једна од тих струја нагиње англо-америчкој, аналитичкој филозофској школи.²³ Дугогодишња жеља да се библиотечко-информациона наука чврсто позиционира у оквиру друштвених наука навела је неке научнике да примене теорије и методе

---

22 Више него ико други, Фуко је издвојен због свог негативног утицаја на критичко библиотекарство од стране научника из области библиотечко-информационих наука који предност дају другим критичким традицијама, посебно Франкфуртској школи и другим марксистичким (или квазимарксистичким) мислиоцима. В. нпр. John Buschman, "Transgression or Stasis?: Challenging Foucault in LIS Theory", *The Library Quarterly: Information, Communication, Policy*, 77/1 (January 2007): 21–44, http://scholarship.shu.edu/lib_pub/66. Супротно томе, има и оних који тврде да Фуко није довољно коришћен на прави начин већ су само коришћене његове речи, в. Scott Hamilton Dewey, "(Non-)use of Foucault's Archaeology of Knowledge and Order of Things in LIS journal literature, 1990–2015", *Journal of Documentation*, 72/3 (May 2016): 454–489, <https://doi.org/10.1108/JD-08-2015-0096>

23 В. бројне предлоге Лејна Вилкинсона (*Lane Wilkinson*) на његовом блогу *Смисао и референца: Филозофски библиотечарски блоо* (*Sense and Reference: A Philosophical Library Blog*), <https://senseandreference.wordpress.com/>

друштвених наука, најчешће из антропологије.²⁴ Ове сугестије можда решавају везу критичког библиотекарства са постструктурализмом (ако она уопште постоји), али не би могле да реше проблем повезаности са академском средином. Многи од оних који су најревноснији и најактивнији (и најистакнутији) у примени теоријских (академских) приступа имају дипломе мастера и доктора наука, али изван библиотечно-информационих мастер студија. Стога постоји неспорно блиска веза између академског педигреа и приступа (критичком) библиотекарству под утицајем теорије. Било какво преусмеравање ка другачијим теоријским основама неће избрисати повезаност критичког библиотекарства са теоретисањем на академском нивоу и генерално са академском средином. Враћајући се на Хадсонову расправу, важно је напоменути да било која критичка агенда, ако жели да успе, мора имати чврсту теоријску основу, али такву која ће обавезати и целокупно библиотекарство на критичку праксу. Она мора допрети далеко изван граница академске средине и бити у могућности да академску заједницу постави у контекст ширих структура доминације и тлачења које карактеришу савремени свет. Теорија, у својим бројним варијантама – феминистичка, критичка теорија расе, квир, марксистичка, да набројимо само неке – пружа непроцењиво оруђе за то. Али да би се ова оруђа добро искористила, критичко библиотекарство мора одржавати висок степен самосвести и самокритичности.

УЧИНИТИ КРИТИЧКО БИБЛИОТЕКАРСТВО САМОКРИТИЧНИЈИМ

Академска заједница се често приказује као заједница склона самодопадљивости и бављењу питањима релевантним само за сопствене чланове. Научни радници се представљају као група одвојена од проблема и борби већине људи. Тврди се да они који су најсигурнији и најпривилегованији (стално запослење са пуним радним временом за наставно особље, које често укључује и библиотекаре) нису били условљени или принуђени да себе доживе као део ширих заједница са којима се већина људи изван академске заједнице идентификује, било професионално или на неки други начин (ово посебно важи ако су поменути научни

²⁴ Сама библиотечно-информациона наука се најчешће представља и посматра као друштвена наука. Да ли јесте развила, односно да ли може да развије сопствени теоријски корпус, још увек је предмет расправе, в. Archie L. Dick, "Library and Information Science as a Social Science: Neutral and Normative Conceptions", *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 65/2 (April 1995): 216–235. За примере антрополошког приступа у библиотечно-информационој науци, в. радове Maura Smale, <https://maurasmale.com/>; Donna Lanclous, "The Anthropologist in the Stacks", <http://www.donnalanclous.com/>; Andrew Asher, "Andrew Asher: Ethnographer of Libraries, Information & Central Europe", <http://www.andrewasher.net/>; and Matt Tompson, "Savage Minds: Notes and Queries in Anthropology", <http://savageminds.org/2013/09/25/an-anthropologist-among-the-librarians/>

радници *cishet*²⁵ белци из средње класе, који су несразмерно заступљени у академској заједници, нарочито на вишим позицијама). Многи који се суочавају са непријатељством, елитизмом и искључивањем због своје класе, расе, пола, националности, етничке или регионалне припадности и/или других идентитета, могу се осећати непожељним или издвојеним од доминантне академске културе, као аутсајдери, чак и ако имају стабилну позицију у академској заједници (нпр. стално запослење). Дакле, слика академске средине може бити карикатурална, али садржи дозу истине, бар када се односи на одређене доминантне групе које обухвата.

У високошколском библиотекарству су неке од ових подела израженије него у другим академским професијама, делом зато што обука за високошколског библиотекара изискује краћи период припреме и приправничког рада. Док је стицање доктората уобичајен начин да се усвоји култура академске средине, мастер диплома из библиотечно-информационих наука (и често мастер из друге дисциплине) не захтева од студента да се у потпуности прилагоди бројним академским нормама²⁶ да би успео и напредовао. Како су Кети Ајзенхауер (*Cathy Eisenhower*) и Долси Смит (*Dolsy Smith*) истакли, високошколски библиотекари заузимају јединствен, гранични простор између право академског света и спољног света, или других светова изван њега. Можда нису у истој мери заинтересовани за одбрану свог статуса као други академски радници и мање су склони усвајању ограничених ставова академске средине или обавези да љубоморно чувају своје привилегије.²⁷ Овакав положај библиотекара може делом бити последица релативног недостатка обуке или асимилације у академску средину у поређењу са већином осталог академског особља, али чак и библиотекари са докторатима могу се осећати маргинализовано због свог примарног статуса библиотекара. Ајзенхауер и Смит указују на вредност заузимања маргиналне позиције за критички рад у библиотекарству и шире у академској средини, јер она олакшава библиотекарима да буду солидарни са студентима и маргинализованим групама како у институцији тако и изван ње. Иако сматрам да је овакво виђење положаја високошколских библиотекара корисно и прецизно, ипак је важно имати на уму да у високошколском библиотекарству и међу академским библиотекарима постоји широк спектар привилегија, чак и код оних који немају статус и заштиту сталног запослења или чланства у синдикату. Штавише, многи

---

25 *Cishet* означава особу која је истовремено хетеросексуална и цисполна (њен родни идентитет одговара полу регистрованом при рођењу). – прим. прев.

26 Најочигледнији пример је захтев да се објављује што је више могуће, на најпрестижнијим местима. Такође, можда подједнако важно, захтев да се савлада или барем постане вешт у техници међусобне комуникације са колегама и управом.

27 Cathy Eisenhower and Dolsy Smith, "The Library as 'Stuck Place': Critical Pedagogy in the Corporate University", in: *Critical Library Instruction: Theories and Methods*, edited by Maria T. Accardi, Emily Drabinski, and Alana Kumbier (Duluth, MN: Library Juice Press, 2010), 305–318.

високошколски библиотекари настоје да ојачају свој статус инсистирајући на разлици између себе и „обичног“ особља библиотеке, као и библиотекар изван високошколског система. Ајзенхауер и Смит исправно указују на то да је таква заштита статуса и регресивна и бесмислена.

Однос између маргиналне и граничне позиције (која је увек релативна), с једне стране, и критичке позиције, с друге, остаје отворен. Неки утицаји, попут чињенице да се од високошколских библиотекара, посебно оних на путу ка сталном запослењу, чешће захтева да објављују радове, могу подстаћи везе са критичком теоријом. Овакав захтев може утицати на то да се они идентификују као „академски“ библиотекари више него било шта друго у смислу препознавања заједничког позива са колегама на факултету који нису библиотекари. То ће неизбежно предодредити библиотекаре који су већ заинтересовани за питања социјалне правде, радикалних политика и критичке педагогије да истраже и укључе критичке теорије у свој рад о библиотекама и библиотекарству. Извесно излагање и коришћење теорије можда ће бити и неопходно у смислу да ће такви радови бити у већој мери препознати као легитимна научна делатност у хуманистичким и друштвеним наукама. Али можда још важније од поменутих разматрања јесте „време“ које је високошколским библиотекаима који су у процесу добијања сталног намештења омогућено за учење, истраживање и писање (иако је то често мање времена него што имају њихове колеге изван библиотеке). То им, надасве, омогућава да више него други библиотекари посвете пажњу укључивању теорије у сопствени научни рад и библиотечку праксу. Ипак, као што је претходно назначено, већина образовних програма за библиотекаре не упознаје полазнике са теоријом и њихова професионална истраживачка агенда је строго ограничена и усмерена на практична или емпиријска питања окренута ка друштвеним наукама, и то она која су у највећој мери усаглашена са методама и теоријама друштвених наука.²⁸ На крају, управо се овим захтевом руководи већина истраживања међу високошколским библиотекаима. Међутим, за ону групу која се бави критичким библиотекарством, теорија ће вероватније играти одлучујућу улогу.

У контексту неолибералног академског света, где се све више смањују права и привилегије наставног особља, укључујући и оне везане за стално запослење, граница између академске средине и „спољног света“ је можда порознија него икада. Све већа зависност од спољних извора финансирања, као што су грантови, донације и јавно-приватна партнерства, допринела је покретању и убрзавању овог тренда. Са овим променама, високошколски библиотекари могу имати више прилика (или

²⁸ Често је мотив таквог истраживања излагање у сусрет захтеву да библиотеке покажу своју „вредност“ обема својим институцијама и једни другима, в. Karen Nicholson, "Research and the 'Value' Agenda", *Open Shelf*, 1. 3. 2017, <http://www.open-shelf.ca/170301-research-and-the-value-agenda/>

бити приморани) да буду солидарни са радницима на свим нивоима. Организовање и отпор корпоративним мерама и мерама штедне универзитетских управа је веома конкретан начин да се теорија претвори у праксу. Борбе за праведне уговоре, против ускраћивања запослења током радних спорова и других поступака супротних интересу радника,²⁹ могу мобилисати критичко библиотекарство у директну акцију за правду и демократију. Вреди напоменути да су неке од теорија најрелевантнијих за радничка питања, као што су марксистички и други приступи политичкој економији и неолиберализму, и даље привлачне малој али значајној групи критичких библиотекара.³⁰ Оно што многи у заједници критичког библиотекарства сматрају охрабрујућим у овом случају, сматрам, јесте то што језик у овим расправама углавном избегава појмове и терминологију повезану са постструктуралистичком теоријом и стога се доживљава као демократичнији и приступачнији. Овај став је незаборавно изражен у слогану: „Запамтите: ако није приступачно, није радикално...“.³¹ Намера је одупрети се академском жаргону и теоријским расправама, и скренути пажњу на начине на које академска језичка пракса може да застраши или искључи новопридошле.³² Међутим, приступачност је увек релативна, а искључити све што није одмах разумљиво свима значило би укључити веома мало и оставило би по страни већину радикалних традиција модерне и савремене мисли и теорије. Другим речима, ако ће Маркс бити сматран „приступачним“, зашто то не би били и неки модернији или савремени теоретичари, укључујући и озлоглашене француске постструктуралисте? Али ако се Маркс (на пример) сврста међу неприступачне (и самим тим неаутентично радикалне), онда радикална мисао остаје без готово икакве основе за теоријски рад. Да ли је могуће укључити теорију, која може бити

29 „Закључавање“ факултета на Универзитету Лонг Ајленд у Бруклину у септембру 2015, укључујући библиотекаре, драматично је илустровало потребу за већом радничком борбеношћу и солидарношћу међу високошколским библиотекарима, в. Emily Drabinski, “LIU Brooklyn Lockout”, 1. 9. 2016, као и друге постове на <http://www.emilydrabinski.com/>

30 В. нпр. радове Џона Бушмана (*John Buschman*), https://works.bepress.com/john_buschman/; В. такође радове Џонатана Коупа (*Jonathan Cope*), нарочито скоро објављен: “The Labor of Informational Democracy: A Library and Information Science Framework for Evaluating the Democratic Potential in Socially Generated Information”, in: *Progressive Community Action: Critical Theory and Social Justice in Library and Information Science*, edited by Bharat Mehra and Kevin Rioux (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2016), 75–121; као и следеће недавно објављене томове издавачке куће *Library Juice Press*: Erik Estep and Nathaniel Enright (eds.), *Class and Librarianship: Essays at the Intersection of Information, Labor and Capital* (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2016); and Stephen Bales, *The Dialectic of Academic Librarianship: A Critical Approach* (Sacramento, CA: Library Juice Press, 2015).

31 Твит који је поставила Ellen MacInnis @estmacinnis, 30. 6. 2015. године. Радикално и критичко нису синоними, рекао бих. Иако се имплицира да су „критичка“ теорија и „критичко“ библиотекарство усмерени ка разумевању како опресивне структуре оперишу у друштву и библиотекама, они нису нужно експлицитно посвећени радикалној промени друштва.

32 Sarah Crissinger, “Still Lost in the Academy: The Importance of #L1S and Other First Generation Initiatives”, *ACRLlog*, 10. 8. 2015, <http://acrlog.org/2015/08/10/still-lost-in-the-academy/>

тешко приступачна због свог језика, обимности или тешког стила, на начин који је чини директно „употребљивом“ за активистички рад? Пример таквог приступа могла би бити Ријусова (*Riuis*)³³ књига *Маркс за њочешнике*, која представља основне идеје Маркса и Енгелса у форми стрипа. Ова књига је признање да марксизам, као интелектуални подухват, можда није најбољи начин за ширење Марксових идеја у најширим могућим круговима,³⁴ али она не одбацује марксистичку теорију, већ позива да јој се приђе. Овај пример показује да се можда свака теорија може представити на начин који ће јој омогућити да задржи свој радикални потенцијал тако што ће бити приступачна најширој могућој публици.

ПРОДУКТИВНЕ ТЕНЗИЈЕ

Левица (ма како се тумачила) одувек је имала поделе и сукобе, углавном изазване системима капитализма, беле супремације и патријархата против којих се борила (а не, како тврде њени непријатељи, због сопствене корупције или слабости). Препознавање ових разлика и великих области заједничког интереса требало би да омогући бољу комуникацију, ако не увек и разумевање, у оквиру заједнице критичког библиотекарства. Неповећење и понекад огорчена оштрина која може да избије између људи у #critlib заједници око улоге теорије и академских дискурса уопште може да се ублажи кроз заједнички ангажман на питањима од заједничког интереса. У садашњим политичким околностима, где владе САД и других земаља нису само под контролом неолибералних и плутократских интереса већ и беле супремације и антифеминистичких ауторитариста или неофашиста, посебно је очигледно и важно да дође до оваквог зближавања. Али свака заједница мора бити изграђена на основу међусобног разумевања и не може се градити са становишта привилегованих. Напротив, обавеза је оних са привилегијама да буду окренути ка онима који су искључени и маргинализовани; да науче, укратко, како да изграде заједницу која ће се борити и пружати отпор са становишта „потлачених“. Разлике не треба заборавити или потиснути ради јединства, јер су основни разлози наших подела стварни. Они су манифестација управо оних проблема са којима желимо да се суочимо. Због тога, високошколски библиотекари који су упућени у теорију и језик критичке теорије не треба да одбаце те алате, већ да пронађу начине да их користе, не ради самопромоције или истицања свог статуса већ за изградњу солидарности упркос бројним поделама које нас раздвајају.

---

³³ Реч је о мексичком карикатуристи и писцу Едуарду Умберту дел Рио Гарсији (*Eduardo Humberto del Río García*), који је стварао под псеудонимом Ријус – прим. прев.

³⁴ Riis, *Marx for Beginners* (New York: Two Continents Pub. Group, 1976).

Библиотекари су већ предложили начине да задрже самокритичност, отвореност академског библиотекарства према свету, да избегну елитистичке претпоставке и праксе и успоставе солидарност како са библиотекарицама посвећеним друштвеној правди тако и са другим људима и групама уопште. Ниша Моди (*Nisha Mody*), пишући из перспективе високошколског библиотекара на почетку каријере, пита се да ли ће је придруживање академској заједници удаљити од борбе за правду на коју жели да усмери своју библиотечку каријеру: „Да ли ће ми бити тешко да остварим промене у стварном свету као високошколски библиотекар, јер сам толико упућена на академски жаргон? Да ли ће ме допуна CV-а удаљити од практиковања принципа за које се залажем? Често се питам да ли ће ме придруживање академској заједници удаљити од оних који су маргинализовани“. Потврда избора да постане високошколски библиотекар носи извесну наду, али не и сигурност да ће моћи да оствари ове циљеве:

Као више истраживачки оријентисане и као елитистички балон у оквиру библиотекарства, високошколске библиотеке имају одговорност према заједници. Ми можемо бити тај мост. Али не можемо ни заочети израђу овог моста без контекстуалне основе, без феминистичких, антирасистичких, небинарних, инклузивних и уопште неопресивних идеологија. А то је ТЕШКО. Дакле, биће ишредно време. Биће ишредни бројни, бројни дијалози, покушаји и трешке и критичка рефлексивност како бисмо направили напрема за овај мост. Овде нема крајње циља – овај ангажман произилази из радозналости и оријентисан је на процес, а не на строго дефинисане циљеве.³⁵

Док се она овде више фокусира на оно што библиотекари раде и на одnose које граде, вероватно је да већи део феминистичких, антирасистичких, небинарних, инклузивних и неопресивних идеологија (теорија) долази из академских кругова и академског дискурса. Другим речима, рад на солидарности иде руку под руку са упознавањем теорије која живи (бар делимично) у свету академских кругова, али ипак тежи да трансформише и сам академски свет и свет у целини.

Овај рад завршава се афирмацијом и академске теорије и активистичког ангажмана у свету изван академске средине, уз убеђење да привидна контрадикторност између њих више произилази из институционалних и професионалних баријера него из урођеног елитизма теорије. Критичко библиотекарство може и треба да прихвати академску теорију у свој њеној разноврсности, али и да, истовремено, остане верно артикулацији појма

---

35 Nisha Mody, "Grounding Academic Librarianship and Elitism", *Hack Library School*, 19. 4. 2016, <https://hacklibraryschool.com/2016/04/19/grounding-academic-librarianship-and-elitism/>

Тони Самек наведеној на почетку овог рада – визији која ставља добробит људи и људска права изнад професионалних обзира. Управо је то оно што теоријски осмишљено критичко библиотекарство може да учини.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bales, Stephen. *The Dialectic of Academic Librarianship: A Critical Approach*. Sacramento, CA: Library Juice Press, 2015.

Berg, Jacob. "Why Critical Librarianship? Or, the #whyicritlib Post". *Beerbrarian*, 15. 12. 2015. <http://beerbrarian.blogspot.com/2015/12/why-critical-librarianship-or.html>

Buschman, John. "Transgression or Stasis?: Challenging Foucault in LIS Theory". *Library Quarterly*, 77/1 (January 2007): 21–44. http://scholarship.shu.edu/lib_pub/66

Clark, Sarah. "Why Library Leaders Should Care About Critical Librarianship". *Better Library Leaders*, 19. 5. 2016. <http://betterlibraryleaders.com/2016/05/19why-library-leaders-should-care-about-critical-librarianship/>

Cope, Jonathan. "Neoliberalism and Library and Information Science: Using Karl Polanyi's Fictitious Commodity as an Alternative to Neoliberal Conceptions of Information". *Progressive Librarian*, 43 (Winter 2014/2015): 67–80.

Cope, Jonathan. "The Labor of Informational Democracy: A Library and Information Science Framework for Evaluating the Democratic Potential in Socially Generated Information". In: *Progressive Community Action: Critical Theory and Social Justice in Library and Information Science*, edited by Bharat Mehra and Kevin Rioux, 75–121. Sacramento, CA: Library Juice Press, 2016.

Crissinger, Sarah. "Still Lost in the Academy: The Importance of #L1S and Other First Generation Initiatives". *ACRLog*, 10. 8. 2015. <http://acrlog.org/2015/08/10/still-lost-in-the-academy/>

"Critical Librarianship: An Interview with Toni Samek". *The (unofficial) bcla intellectual freedom committee blog*, 13. 11. 2007. <https://bclaifc.wordpress.com/2007/11/13/critical-librarianship-an-interview-with-toni-samek/>

Critten, Jessica. "Ideology and Critical Self-Reflection in Information Literacy Instruction". *Communications in Information Literacy*, 9/2 (September 2015): 145–156. <http://www.comminfolit.org/index.php?journal=cil&page=article&op=view&path%5B%5D=v9i2p145&path%5B%5D=217>

Dewey, Scott Hamilton. "(Non-)use of Foucault's Archaeology of Knowledge and Order of Things in LIS Journal Literature, 1990–2015". *Journal of Documentation*, 72/3 (May 2016): 454–489.

Dick, Archie L. "Library and Information Science as a Social Science: Neutral and Normative Conceptions". *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 65/2 (April 1995): 216–235.

Downing, Karen. "The Relationship between Social Identity and Role Performance among Academic Librarians". PhD dissertation, University of Michigan, 2009.

Drabinski, Emily. "Toward a Kairos of Library Instruction". *Journal of Academic Librarianship*, 40/5 (September 2014): 480–485.

Drabinski, Emily. "LIU Brooklyn Lockout". *emilydrabinski.com*, 1. 9. 2016. <http://www.emilydrabinski.com/>

Eisenhower, Cathy, and Dolsy Smith. "The Library as Stuck Place: Critical Pedagogy in the Corporate University". In: *Critical Library Instruction: Theories and Methods*, edited by Maria T. Accardi, Emily Drabinski, and Alana Kumbier, 305–318. Duluth, MN: Library Juice Press, 2010.

Ettarh, Fobazi. "AMC Reflections". *The Token Two*, 30. 6. 2016. <https://thetokentwo.word-press.com/2016/06/>

Galvan, Angela. "Soliciting Performance, Hiding Bias: Whiteness and Librarianship". In *the Library with the Lead Pipe*, 3. 6. 2015. <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2015/soliciting-performance-hiding-bias-whiteness-and-librarianship/>

Garcia, Kenny. "Keeping Up With... Critical Librarianship". *Association of College & Research Libraries*, June 2015. http://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/critlib

Hathcock, April. "White Librarianship in Blackface: Diversity Initiatives in LIS". In *the Library with the Lead Pipe*, 7. 10. 2015. <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2015/lis-diversity/>

Hudson, David James. "The Whiteness of Practicality". In: *Topographies of Whiteness*, edited by Gina Schlesselman-Tarango, 203–234. Sacramento, CA: Library Juice Press, 2017.

Hudson, David James. "On Critical Librarianship & Pedagogies of the Practical". Keynote presentation at "The Critical Librarianship and Pedagogy Symposium", University of Arizona, Tucson, AZ, 25. 2. 2016. <http://hdl.handle.net/10150/612654>

Litwin, Rory. "The Library Paraprofessional Movement and the De-Professionalization of Librarianship". *Progressive Librarian*, 33 (Summer/Fall 2009): 43–60. (ревидирана верзија из 27. јануара 2010). <http://www.libraryjuicepress.com/docs/deprofessionalization.pdf>

Mody, Nisha. "Grounding Academic Librarianship and Elitism". *Hack Library School*, 19. 4. 2016. <https://hacklibraryschool.com/2016/04/19/grounding-academic-librarianship-and-elitism/>

Nicholson, Karen. "Research and the Value Agenda". *Open Shelf*, 1. 3. 2017. <http://www.open-shelf.ca/170301-research-and-the-value-agenda/>

O'Neill, Lindsay. "How to Become an Academic Librarian". *ACRLog*, 25. 2. 2015. <http://acrlog.org/2015/02/20/how-to-become-an-academic-librarian/>

O'Neill, Lindsay. "Culture Shock! and Other Discoveries of a New Academic Librarian". *ACRLog*, 20. 6. 2015. <http://acrlog.org/2015/06/20/culture-shock-and-other-discoveries-of-a-new-academic-librarian/>

Rius. *Marx for Beginners*. New York: Two Continents Pub. Group, 1976.

Schlesselman-Tarango, Gina. "Cyborgs in the Academic Library: A Cyberfeminist Approach to Information Literacy Instruction". *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 33/1 (January 2014): 29–46. <https://doi.org/10.1080/01639269.2014.872529>

Schroeder, Robert, and Christopher V. Hollister. "Librarians' Views on Critical Theories and Critical Practices". *Behavioral and Social Sciences Librarian*, 33/2 (2014). http://pdxscholar.library.pdx.edu/ulib_fac/152/

Sloniowski, Lisa. "Affective Labor, Resistance, and the Academic Librarian". *Library Trends*, 64/4 (Spring 2016): 645–666. <https://doi.org/10.1353/lib.2016.0013>

Smith, Kevin. "Personal Insights into Critical Librarianship". *Dean's Corner—Dean's Messages*. n.d. <https://lib.ku.edu/deans-message/personal-insights-critical-librarianship>

Spence, Lester K., *Knocking the Hustle: Against the Neoliberal Turn in Black Politics*. Brooklyn, NY: Punctum Books, 2015.

Tewell, Eamon. "Toward the Resistant Reading of Information: Google, Resistant Spectatorship, and Critical Information Literacy". *Portal: Libraries & The Academy*, 16/2 (April 2016): 289–310. <https://muse.jhu.edu/article/613843>

Tewell, Eamon. "A Decade of Critical Information Literacy: A Review of the Literature". *Communications in Information Literacy*, 9/1 (2015): 24–43. <http://eprints.rclis.org/28163/2/a-decade-of-critical-information-literacy.pdf>

Vinopal, Jennifer. "The Quest for Diversity in Library Staffing: From Awareness to Action". *In the Library with the Lead Pipe*, 13. 1. 2016. <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2016/quest-for-diversity/>

Са енглеској превела Весна Јовановић Трифуновић
Народна библиотека Србије, Београд

О КРИТИЧКОМ (У) БИБЛИОТЕКАРСТВУ

Драгана Појовић (1982)

Народна библиотека Србије,

Београд

dragana.popovic@nb.rs

Стручни чланак

УДК: 026/027:316.66

021.1

303:02

025.45UDC

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17052970>

Сажетак

Рад настоји да укаже на субјективни удео у развоју библиотекарства као науке и на начине на које је могуће инструментализовати га уместо досадашњег занемаривања и непризнавања. За то је најпре потребно увидети начине његовог испољавања, да би се потом критичким приступом преузетим од критичке теорије и критичке педагогије тежило ка објективнијем (мада не и сасвим објективном) развоју библиотекарства, које на тај начин прераста у критичко. Критичко библиотекарство омогућава поновну хуманизацију библиотекарства насупрот његовој дехуманизацији, која је последица све већег ослањања на његов информатички развој. Неопходно је притом користити се другим сродним наукама попут политикологије, педагогије, социологије, а библиотекарство мора да инсистира на свом педагошком аспекту, усмереном не само ка корисницима него и самим библиотекарима.

Кључне речи: критичко библиотекарство, књижевни канон, забрана књига, Универзална децимална класификација, педагошка улога библиотека

Не постоји земља, институција ни човек без одређених предрасуда. Међутим, предрасуда је само погрдан назив за уверење које не делимо – зато што и сами имамо предрасуде. Свако, на основу свог васпитања, културе, искуства, па и укуса стиче предрасуде. Оне могу да се подведу под неку идеологију или да буду личне природе, а најчешће су под утицајем и једног и другог. Када све то знамо, да смо условљени најпре породицом у којој се рађамо, затим земљом у којој живимо, језиком којим се споразумевамо, културом из које смо произашли, а ипак, и поред свих тих, колико обогаћујућих толико и опорезујућих фактора, желимо да се отворимо и за друге културе, људе, начине размишљања, какав труд треба да уложимо да своју личну и културну историју, које су неразмрсиво узајамно прожете, ставимо у заграде, не бисмо ли тиме задобили један другачији, свежији – нови поглед?

Немалу улогу, ако не и кључну, у томе треба да имају библиотеке. Чини се да велика доступност најразличитијих публикација, карактеристична за наше време и глобализацију, олакшава приступ разноврсним садржајима, а самим тим има и велики едукативни потенцијал. Међутим, мноштво не води квалитету него квантитету, у којем је потом тешко разабрати се. Као да је раније било лакше наћи прави пут до образовања и жељеног знања него данас, кад су чак и деца у основним школама затрпана уџбеницима различитих аутора и издавача из сваког предмета. Ипак, то је најчешће лажан избор, избор између истог, заоденутог у друго рухо, попут умножавања врста хране у супермаркетима – као кад уместо једног кекса наилазимо на десет његових подврста које се махом разликују по амбалажи, а када је разлика већа – то више није кекс који смо тражили. Кад смо у потрази за стручном литературом из било које области, још је и гора ситуација, и селекција се најчешће врши произвољно, или на основу савета – али ко је данас дорастао да буде саветник, да пажљиво испрати, на пример, све радове изашле о Шекспиру у само једној години?! Са књижевношћу није ништа лакше, многи се поводе за књижевним наградама приликом избора књиге коју ће наредну прочитати, било прозне или песничке, али и самих награда је превише, и та инфлација је, између осталог, компромитовала њихову поузданост.

Библиотеке, насупрот актуелним превирањима било у књижевности било у наукама, настоје да очувају објективан начин рада – ширећи свој фонд најчешће скромним средствима. Свеобухватност јесте идеал још од Александријске библиотеке, али је данас сасвим неостварив. Због тога ни фонд није неутралан. Примера ради, већина библиотека у Србији има већи део књига које припадају канону светске књижевности, који су многи покушали да одреде, а један од најпознатијих примера је канон Харолда Блума (*Harold Bloom*). У питању је, наравно, канон западне, америчке и европске књижевности, и то врло штур. Та ограда је ограничење при самом почетку ако би неко пожелео да се упути у књижевност до отприлике

половине XX века. Ограничен је географски јер не обухвата неевропске и неамеричке ауторе, затим и у оквиру онога што пружа лишен је свих аутора који не пишу на великим светским језицима, и родно је ускраћен – од 26 имена само четири су ауторке, од словенских књижевности само је Толстој присутан... Да ли је то заиста права слика најбољег од западне књижевности? С друге стране, давно су се већ појавили другачији канони – маргинализованих аутора у настојању да се дотле невидљивим ауторима обезбеди место, зато је настала нпр. *женска књижевност*; укратко, канон је постао контингентан, попут живота Шредингерове мачке, и самим тим се урушава у самог себе, јер контингентан канон је оксиморон.

Последњих деценија јача свесћ о томе да је (и) књижевна историја конструктивна, те да је канон – постојећих свих других људских творевина – настао некаквим, можда и суровим, социјалним инжењерингом, да му је „природа“ грушењивена и да он заправо представља променљиви производ доминантних интерпретационих и педагошких стратегија.¹

Укратко, књижевни канон је (п)остао политичка творевина и није чудо да се питање канона интензивирало крајем седамдесетих година XX века, кад је и борба за људска права била у зениту. Тако да је канон истовремено превише ригидан, искључујућ – а искључив и мора да буде, али не на политичкој основи, а с друге стране произвољан – због лабавих премиса које су омогућиле његово отварање, а због којих данас не причамо о *канону* (јединственом скупу најбољих дела која су преживела) него о канонима заснованим на политичким премисама, тј. на укључивању маргинализованих група, који неретко због политичког полазишта занемарују оно што би требало да буде главно – његову естетску природу. Отуд произилази неслагање око правог списка лектуре у основном и средњошколском школовању, па се тај списак пречесто коригује, и самим тим слаби поверење у његову исправност. Међутим, шта је исправно? Жиру (*Henry Giroux*) примећује да је:

наставна пракса често заснована на „здраворазумским“ интерпретационим ставкама, које се релативно рећко доводе у питање од стране наставника и ученика, и чији је циљ да прикрију чињеницу да је знање грушењивено конструктивно. Овде се критика фокусира на наставника који се чини да нема слуха за сложени пренос грушењивено заснованих дефиниција и очекивања, чија је сврха да репродукује и даје легитимитет доминантној култури на нивоу наставе.²

¹ Predrag Brebanović, *Antitetički kanon Harolda Blooma* (Београд: Фабрика књига, 2011), 57.

² Анри Жиру, *О критичкој педагогији*, превод Катарина Шћепановић (Београд: Едука, 2013), 31–32.

Као што се Жиру запитао о природи и функцији знања у контексту наставе, тако и свака дисциплина која преноси неко своје позитивно знање мора да се запита над природом и нарочито над функцијом и функционалношћу (јер та два нису синоними) своје науке. Знање, сваку науку која тражи своју практичну примену, па и библиотекарску, можемо схватити као друштвени конструкт, и једино што може да остане ван те стигме је филозофија, онако како Хабермас (*Jürgen Habermas*) истиче у *Теорији и њракси*. Међутим, то не значи да је морамо прихватити „здраво за готово“, као датост, јер без свог промишљања свака наука се своди на свој занатски мануелни део и тек је њен теоријски аспект и чини науком. Другим речима, библиотекарство је неодвојиво од других друштвених наука попут политикологије, социологије, културологије, педагогије и све мора да их узме у обзир да би функционисало и да би се развијало. Хабермас указује на оно што је неопходно свакој духовној дисциплини: „критичко разлагање објективизма, наиме, објективистичког разумевања наука, које удео субјективне делатности подмеће унапред уобличеним предметима могућег сазнања”.³ „Саморефлексија је опажање и уједно еманципација, увиђање и уједно ослобођавање од догматске зависности. [...] Догматизам је у истој мери морални недостатак као и теоријска неспособност”.⁴

Критичко библиотекарство би требало да надвлада подразумевану објективност ове науке зато што ниједна друштвена наука не може да настоји на објективности која није у поседу субјекта, тј. човека који је увек идеолошки, емотивно, емпиријски обојен, да не набрајамо даље. На страну ставивши технолошки развитак библиотекарства, тј. његов информатички део, први корак је управо подредити технологију библиотекарству а не обрнуто, учинити је средством а не циљем по себи. „Забринутост за хуманизацију истовремено води до признавања дехуманизације, не само као онтолошке могућности већ и као историјске стварности”.⁵ Ниједна хуманистичка наука не треба да служи одржавању датог стања ствари јер би то значило да се не развија у складу са временом. Још су филозофи Франкфуртске школе указали на механизацију и технизацију друштвених наука, тенденцију која је у наше време још присутнија. Али основа друштвене науке је, како истиче Хабермас, безусловна сумња.⁶ Сумња је полазиште сваке филозофије од Сократа до данас, а у новије време, у наукама, еволуирала је у критицизам.⁷

³ Jürgen Habermas, *Saznanje i interes*, preveo Miodrag Cekić (Beograd: Nolit, 1975), 258.

⁴ *Ibid.*, 254.

⁵ Пауло Фреире, *Педагогија обесправљених*, превела Весна Стаменковић (Београд: Едука, 2018), 25.

⁶ Habermas, *Saznanje i interes*, 33.

⁷ *Ibid.*, 40.

Када се инсистира на томе да свака наука, па и библиотекарство, почива на објективним чињеницама, то само значи да ради ширих увида у своју материју настоји да стави у заграде предрасуде својих делатника, тј. библиотекара. Без настојања да се личне наклоности и анимозитети ограниче, ако не и преиспитају, нема објективног приступа. То је, међутим, заједнички посао издавача, критичара, уредника, аутора, педагога, библиотекара и медија. Сви они заједно, мада не и сложно, утичу на то шта ћемо читати. Сарадња међу њима није довољно јака, нарочито између медија и свих осталих, јер медији имају премало едукативног садржаја и садржаја из културе и махом су оријентисани на laku забаву. А међутим, управо су медији ти – од телевизије до друштвених медија – који највише обликују данашње читаоце. Тако, захваљујући популарности одређених (пре)кратких садржаја на друштвеним медијима попут Твитера, ко још има стрпљења да прочита књигу? Некада се знао обавезан списак лектире у школи, данас је и он изборан, и сваке године све краћи. А чим се мало тражи, још се и мање постиже. Деца више не морају ни да прочитају целе књиге, будући да су им одмах доступне препричане, филмоване, скраћене и сл. У XX веку идеал је био постићи масовно описмењавање становништва, а чини се да се у наше доба потребе за писменошћу своде, и чак замењују, информатичком писменошћу. Али информатичка писменост у ствари није писменост, већ вештина баратања одређеним алатима ради свакодневног сналажења. Марио Хиберт је „обухватањем разноврсних интердисциплинарних концепата покушао [...] разумјети разлоге потискивања социјално-епистемолошке функције библиотекарства која је ишчезавала пред информацијским менаџментом које су донијеле дигиталне технологије”.⁸

Дигиталне технологије допринеле су дехуманизацији и библиотекарства, уселивши се у сваку његову активност. Уместо олакшавајућег средства, све више постају циљ по себи. Не можемо и не треба да их искључимо из нашег делања, већ да будемо свесни да у нашем послу првенство треба да постоји дијалог између његових радника, којим се одлучује о најбољим радним стратегијама.

*Основна претпоставка ове [технократске] идеологије је да ми можемо узети под своје оно накнадно пасивно прилагођавање институционалној оквиру технички најпредујућим системима, дакле непланиране социо-културне последице техничкој најрејка, који продире у друштвени свешт живота, на исти начин као што смо одавно ставили под своју контролу природне процесе.*⁹

⁸ Mario Hibert, *Digitalni odrast i postdigitalna dobra* (Zagreb: Multimedijalni institut, Institut za političku ekologiju, 2018), 13.

⁹ Jürgen Habermas, *Teorija i praksa: socijalnofilozofske studije*, prevod Dubravko Kolendić (Beograd: BIGZ, 1980), 358.

Притом, неизбежна је примедба да је информатички развој библиотекарства, ако не у супротности са демократским тежњама ове науке, у најмању руку немаран према њеним социо-културним проблемима. Писменост пак служи читању, а читање – најкраће речено – открићу. Открићу света и(ли) самог себе. И еманципацији, која је саставни процес читања добрих књига. И то је права улога писмености, а према том мерилу колико људи данас је стварно писмено, колико људи данас користи књиге, те сигурне куће наше сећања, у било којим облицима, како би дошло до било каквог открића?

Проблем је, дакле, у истовременој инфлацији и девалвацији писане речи, два процеса који увек иду заједно. То је и проблем у недостатку цензуре, не идеолошке него цензуре некавалитета, у томе што се издаје и баштини у библиотекама и огроман број публикација из најразличитијих области, а највише књижевних, без икакве едукативне, односно естетске вредности. Поезију ће сви писати? Напротив, у читавом том књижарском и књижевном замешатељству све је мање поезије, тј. вредности, или је све мање видљива, под строматолитима публикација које, кад их прочитамо, пробуде у нама еколошку свест јер пожалимо папир који су злоупотребили.

У настојањима да се читање популарише¹⁰ прибегава се стратегијама које неретко не бирају оно што нуде, као да је важно само читати, не и шта. А читање лоших књига у најбољем случају не значи ништа, али много чешће има за последицу све веће неразумевање писаног текста, и књижевности уопште, нарочито неправљење разлике између лепе и популарне књижевности, као и тривијализацију књижевности уопште. Постоји тенденција у основним школама да се ђацима намећу тзв. *децје књије* – да би читали било шта – тј. књиге „на лаке ноте“, без књижевне вредности, али рецимо са психолошком, јер је главни јунак дете сличног узраста и пролази кроз сличне проблеме. Међутим, таква књига, подилажење деци које нуди реплику њиховог живота, може да буде забавна, па и утешна, али је у ствари бесмислена, јер деца не добијају никакав садржај који већ не познају. Не треба заборавити да је књижевност наменски писана за децу релативно млад појам, заживео тек крајем XIX и процветао у XX веку, а да се најбољим *децијим књијама* махом сматрају оне које нису ни писане за децу, попут дела Марка Твена (*Mark Twain*). Тако данас постоји и тзв. *персонална књија*, поклон у којем дародавац у већ исписан текст уписује име јунака, тј. онога коме је књига намењена. Дете добија књигу у којој је главни јунак. Међутим, таква књига, мада допадљива као дар и као идеја, садржи недовољно специфичан текст, тј. комбинацију најчешће коришћених мотива по бајкама и авантуристичким причама, и није јој сврха да њен

---

¹⁰ Не треба притом сметнути с ума ни гледање на књигу као на робу, тј. на нешто што треба продати.

читалац ужива у читању, него у – особеном поклону. Другим речима, није важна прича, него ко је њен јунак.

Насупрот растућој популарности опште инклузивности и проширења овог појма на готово сва поља мишљења, од моде до политике, библиотека ипак треба да буде ексклузивна у свом избору књига. Међутим, пошто је национална библиотека музејска установа која чува све што се изда у земљи, треба смислити једноставно решење како да се не преоптерети својим растућим фондом. Решење није у потпуном искључењу књига сумњиве вредности – било књижевне било едукативне – него у пребацивању обавезног примерка у електронски, барем за неке врсте публикација, јер је лакше складиштити хиљаде фајлова него исто толико папирних књига. Ми нисмо статични, него постојимо у историји. Самим тим, људска дела и традиција нису једном задата константа већ стално преиспитивање вредности прихваћених чињеница у савременом контексту – свако ново дело, сваки изум мења поредак већ постојећих дела.¹¹ Зато ни библиотекарство не треба да буде дефинисана схема у коју уклапамо сваку нову књигу, него мора да се мења под утицајем тих истих књига и времена.

Као библиотекари, ми неизбежно баратамо структурама, али често смо несвесни да постоје и извесне подструктуре које обликују оне видљиве, јавно доступне и признате. А УДК број, као и предметне одреднице које су са њим у вези, додељују библиотекари. Ма колико се настоји на објективности у раду, дешава се да ипак пресуди субјективност библиотекара који је обрадио књигу. Политика је истовремено обликотворна и дезинтегришућа сила која је упузала и у библиотекарство, што је очигледно кад размотримо писце који су донедавно писали на српскохрватском тј. хрватскосрпском језику, а кад је тај језик званично престао да постоји и кад се наша иначе не тако велика језичка заједница политички, мада не и лингвистички, разјединила не само на српски и хрватски него и на бошњачки, па и црногорски језик, настао је проблем у коју књижевност сврстати писце попут Владана Деснице, Меше Селимовића, Иве Андрића, Марије Чудине и свака нова земља је пристрасно „решила“ тај проблем. То брисање историје, тачније фарбање историје доводи у заблуду нове генерације које се први пут срећу са тим и, ако се озбиљно не позабаве овим проблемом, остају при информацији коју су затекли, рецимо, на Википедији, а коју, мада има одређену слабу контролу, углавном попуњава како ко хоће. Балканизација није захватила само наш геополитички простор него се разгранала и на наш културни и књижевни универзум. Компромисно решење је признати да смо живели у истој земљи, говорили истим језиком, па ако то и више није тако, не можемо оповргнути и да су

---

¹¹ Т. С. Елиот (*Thomas Stearns Eliot*) у свом чувеном есеју *Трагиција и индивидуални Шаленај* каже да свако ново дело мења поредак већ постојећих дела и, мада мисли на књижевност, ова идеја је врло примењива и на науке.

деца тог несрећног брака – писци који су у том периоду стварали такође живели у истој земљи и писали истим језиком. Лингвистика се не буни против оваквог закључка, али политика га не трпи. А библиотекарство? Поводи се за политиком, будући да су „библиотеке везане за власт, за обласне владе, за државе и војске“.¹²

Политика је у свим порама нашег друштва, чак и међу децом. Отуд расте потреба за освешћеним, критичким библиотекарством. Последњих година, како јача амерички пуританизам, све су чешћи захтеви да се одређена дела санкционишу због наводно упитног садржаја, те долази до забране књига у библиотекама. Најскорији примери су забрана књига са непримереним садржајем у школским библиотекама у конзервативније настројеним америчким државама попут Тексаса и Флориде, чак и књига попут *Слушкињине ѝриче* Маргарет Атвуд (*Margaret Atwood*)¹³ или дела добитнице Нобелове награде Тони Морисон (*Toni Morrison*).¹⁴ Још у Дантеовој *Комедији*, Франческа и Паоло завршавају у паклу зато што их је књига навела на недозвољени љубавни чин. Из сличног разлога ће неколико векова касније бити суђено и *Љубавнику леги* Чешерли Д. Х. Лоренса (*David Herbert Richards Lawrence*). Постоји и друга врста забране, као што је закон којим је Украјина забранила увоз књига из Русије и појачала надзор над свим књигама на руском језику због могућег антиукрајинског садржаја због ратног конфликта између ове две земље – што је само очигледан пример како политички изазвани ратови стварају и културне ратове и политика утиче на наше индивидуалистички настројено читање. И *Мајн камиф* је након Другог светског рата био забрањен у многим земљама због идеологије коју пропагира. С друге стране, постоји нада да забране књига сведоче о томе да оне још увек имају политичку тежину, тј. могућност да мењају гледишта, да поправљају или погоршавају свет.

И са ових простора можемо посведочити како је политика утицала на културу. Као пример може послужити културни феномен директно изазван разлазом Тита и Стаљина 1948. године. Наиме, до тог тренутка, српска и шире – југословенска култура се угледала на руску, и увозила руске филмове, преводила руске књиге као примерене и сродне и становницима тадашње Југославије. Али пошто је дошло до политичке дистанце, а будући да је америчка култура била исувише капиталистичка и различита од тренутне идеологије, Тито је по савету Моше Пијадеа почео да увози мексичке филмове, са тематиком довољно удаљеном да не буде опасна,

---

12 Irene Valjeho, *Zapisano u beskrajju: nastanak knjige u antičkom svetu*, prevela Dragana Bajić (Beograd: Laguna, 2021), 321.

13 Margaret Atwood, "Go Ahead and Ban My Book", 12. 2. 2023, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/02/margaret-atwood-handmaids-tale-virginia-book-ban-library-removal/673013/> (преузето 4. 3. 2025).

14 "Banned Books – *The Bluest Eye*", *Marshall Libraries*, 15. 8. 2024, <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-bluest-eye/> (преузето 4. 3. 2025).

а опет и примереном, нарочито кад се радило о Мексичкој револуцији, са чијим последицама је поратно југословенско становништво могло да саосећа. Наравно, масовно су увожени и филмови лаке, љубавне тематике и комедије.¹⁵ Између педесетих и шездесетих година XX века не само да је мексички филм постао изузетно популаран код нас него је посредно и мексичка музика добила свој југословенски одјек у виду музичког правца *Ўи-Мех*, који је инкорпорирао традиционалну мексичку музику, а певачи тог времена су неретко препевавали мексичке песме.¹⁶

Будући да је читање, односно библиотека део наше друштвене реалности, оно не може бити аполитично, јер је политика показатељ стања тог друштва. Отуд произилази да и библиотекаство мора да разматра политичка питања, зато што је под директним упливом друштва. А политика обухвата и језичку политику. Тако је Сенфорд Берман (*Sanford Berman*) приметио да каталог Конгресне библиотеке обилује увредљивим предметним одредницама.¹⁷ Ни наша Универзална децимална класификација у томе не заостаје:

- 055.623 Деца рођена ван брака. Ванбрачна деца. Непризната деца. *Койилаг*¹⁸
- 056.231 Веома мале, веома ниске особе. *Кејици*
- 056.264 Особе са говорном маном. Особе са говорним проблемима [Укључујући] *Тейавци*. *Муцавци*
- 056.47 Неприкладне особе. Особе које се не уклапају у средину. Ексцентрици. *Чудази*
- 057.114 Особе са више запослења. Особе са неколико послова. *Тезтароши*
- 058.51 Изоловане, запуштене особе. Бескућници. Просјаци. Торбари. Скитнице. Луталице. *Пошукачи*. *Пројалице*. *Ошћадници*
- 057.88 Особе са некомплетним, незавршеним студијама или обуком, на било ком нивоу. *Пројали сџуденџи*¹⁹

---

¹⁵ Да ли онда изненађује оно што се након неколико деценија, кад је мексички утицај већ избледео, догодило у српској култури – популаризација хиспанофоних теленовела, која је почела крајем деведесетих, које су, као и мексички филмови, (биле) ескапистички утук на тренутну политичку ситуацију?

¹⁶ Robert McKee Irwin, "Mexican Golden Age Cinema in Tito's Yugoslavia", *Indiana University Press*, 4/10 (Spring 2010): 151–166.

¹⁷ Више о томе в. на адреси: https://repository.stcloudstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1061&context=lrs_facpubs

¹⁸ Курзив је мој.

¹⁹ *Српски УДК онлајн*, <https://sr.udc-hub.com/search.php> (преузето 4. 3. 2025).

С друге стране, у XIX веку су неки амерички музеји излагали препариране Индијанце, па су их склонили онда кад је то постало политички неприхватљиво. Међутим, скривањем сопственог варварства у ствари су сакрили део своје белачке историје. Жижек је испричао случај како је његов пријатељ Индијанац рекао да више воли да га и даље зову Индијанцем него као што данас преовладава међу образованим људима назив *Native American*, зато што претходни назив сведочи о глупости белог освајача који је погрешно сматрао да је открио Индију. Тако да је овај, политички коректан термин, заправо заборав читаве историје. Левица се инсистирањем на политичкој коректности „повукла у некакав пуристички, фанатични морализам”,²⁰ тако да неодољиво подсећа на ставове викторијанског доба кад младе даме нису смеле изговорити ни реч попут „панталоне” због евентуалних непристојних асоцијација на њу.

Зато педагошка улога библиотека не сме да буде упитна. Библиотекари нису само пасивни записничари наше културе, они имају и активну улогу у њеном формирању, и зато је неопходно да се та улога врши свесно, а не по инерцији и без преиспитивања. Активно библиотекарство је критичко библиотекарство, у којем је библиотекар истовремено едукатор самог себе и корисника. Састављајући предметне одреднице и УДК бројеве, библиотекар сугерише кориснику да ли му одређена књига може послужити или не. На тај посредан начин библиотекар, поред учитеља и професора, утиче на токове културе и ниво образовања у којима живи и ради. „Библиотекар новог доба је сарадник и подршка наставнику. Користи дисперзивну наставу, на свим нивоима образовања, придружујући се концепту учења *ван зидова библиотеке*. Подстиче на употребу информационих извора, из папирних и електронских публикација”.²¹ Шчербиниња (*Юлия Шчербиниња*) истиче да, будући у својој суштини варијанта друштвене критике (попут критичке теорије и критичке педагогије, које јој претходе), критичко библиотекарство треба да преиспитује и исправља библиотечке дефиниције и оцењује библиотечке делатности у односу на културу читања, у чијој служби.²² Критичко библиотекарство не треба мешати са нормативном критиком, која опажа и верификује дато стање ствари, већ се више настоји на његовој експанаторној и активној улози, као и у другим критички заснованим наукама.²³ Критичко библиотекарство је можда пут ка враћању

20 Rory Sutherland, „Intervju: Slavoj Žižek”, *Peščanik*, 12. 1. 2023, <https://pescanik.net/intervju-18/> (преузето 4. 3. 2025).

21 Јелена Ђоновић, „Библиотекар у образовном процесу”, *Библиотечкарство*, 39/1–2 (2023): 219.

22 Julija Ščerbinjina, *Vreme biblioskopa: savremeno doba u ogledalu književne kulture*, preveo Andrij Lavrik (Beograd: Clio; Banjaluka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 2024), 202–203.

23 Marija Mandić, Ana Kuzmanović Jovanović, „Kritičke studije diskursa”, u: *Priručnik kritike*, priredili Marjan Ivković, Željko Radinković (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2023), 505.

достојанства какво су имали александријски библиотекари у овој вештини у данашње време и ка пренебрегавању стереотипа који су се, нарочито у XX веку, формирали око библиотекара као пасивних трудбеника чији је основни посао да седе у тишини и пописују књиге, чија прашина прекрива и њих. Библиотекарски посао је подструктура сваког нашег знања, а самим тим и образовања и културе.

Савремена библиотека, замишљена као превасходно демократска установа,²⁴ не треба да буде само место одвијања демократских процеса, тј. сваком подједнако доступног стицања било културних било научних знања, већ и активни посредник између различитих култура и заједница. Другим речима, тамо где су неке информације ускраћене, нема демократије, а библиотека омогућава слободан приступ информацијама од којих је сачињено наше знање, и помоћу којих треба да се лакше и боље разаберемо у друштву у којем живимо.

„Тврдити да се библиотеке доживљавају као места задовољења не само културних, већ и информационих, образовних и социјалних потреба значи тежити ка идеалу јавног простора првог реда, који треба да обезбеди сваком грађанину могућност непосредног приступа информацијама и културним садржајима“.²⁵ То се данас, између осталог, постиже и дигитализацијом фонда, чиме се већем броју корисника омогућава лакши приступ. Не треба, међутим, претпоставити да је дигитализација завршни стадијум у развоју библиотекарства, већ је пре треба схватити као средство у његовој служби. Мада је за данашње бављење библиотекарством неопходно информатичко знање, не сме се занемарити ни његов социјални аспект. Како каже Хиберт:

*Док су се међу библиотекарима моли прашини шек организацијски њомаци информацијских њракси редукијом њрофесионалној и ден-
шишеџа на шехнике моделирања, њројрамирања и дизајнирања
њрозумерских њрошрошачких заједница, изосџанком криџичких
информацијских сџудија тошво је њошџуно докинуџ хаџиџаџ
хисџоријско-њолиџичких анџаџонизама инхеренџан социјалном
каракџеру библиотекарсџва.²⁶*

У Норвешкој је 2014. настао пројекат *Библиотека будућности (Framtidsbiblioteket / Future Library Project)*,²⁷ који обухвата помало дистопијску идеју садашњег рада на библиотеци будућности. Ауторка Кејти Патерсон

24 Може се рећи да је још превод *Библије* на народне језике започео демократизацију књиге, а свакако представља корак ка демократији уопште.

25 Јасмина Нинков, *Нова библиотека: иновативности и социјална улога библиотеке* (Љбиг: Интернет клуб; Сомбор: Педагошки факултет, 2023), 63.

26 Hibert, *Digitalni odrast*, 14.

27 <https://www.futurelibrary.no/> (преузето 4. 3. 2025).

(*Katie Paterson*) почев од те године сакупља необјављена дела важнијих књижевника – увек по позиву – и потписује са њима уговор да се то дело неће штампати још сто година, тј. не пре 2114. године. Ова фиктивна библиотека будуће фикције у ту сврху има и читаву шуму посађену зато да би се од ње, једног дана, правио папир и штампале књиге. Самоодржив библиотечки и књижевни пројекат подсећа на неку врсту уточишта насталог услед сумње у нашу будућност, сумње која је ваљда заједничка свим генерацијама које морају да стрепе од нуклеарног рата, климатских промена... али помало забрињава идеја да ће библиотека у будућности бити тек усамљено острво, ма колико самодовољно било. Ниједан човек није острво, довољан сам себи, рекао је Џон Дон (*John Donne*), а самим тим ни његове институције нису оделите од његових других прегнућа. Библиотеке не егзистирају саме од себе и саме за себе, у супротном не би ни постојале. Критичко библиотекарство, критичко у библиотекарству настоји да укаже на ту чињеницу.

БИБЛИОГРАФИЈА

Atwood, Margaret, "Go Ahead and Ban My Book". 12. 2. 2023. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/02/margaret-atwood-handmaids-tale-virginia-book-ban-library-removal/673013/> (преузето 4. 3. 2025).

"Banned Books – *The Bluest Eye*". *Marshall Libraries*. 15. 8. 2024. <https://www.marshall.edu/library/bannedbooks/the-bluest-eye/> (преузето 4. 3. 2025).

Brebanović, Predrag. *Antitetički kanon Harolda Blooma*. Beograd: Fabrika knjiga, 2011.

Habermas, Jirgen. *Saznanje i interes*. Preveo Miodrag Cekić. Beograd: Nolit, 1975.

Habermas, Jirgen. *Teorija i praksa: socijalnofilozofske studije*. Prevod Dubravko Kolendić. Beograd: BIGZ, 1980.

Hibert, Mario. *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut, Institut za političku ekologiju, 2018.

Mandić Kuzmanović, Marija, Ana Jovanović. „Kritičke studije diskursa”. U: *Priručnik kritike*, priredili Marjan Ivković, Željko Radinković, 495–535. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2023.

McKee Irwin, Robert. "Mexican Golden Age Cinema in Tito's Yugoslavia". *Indiana University Press*, 4/10 (Spring 2010): 151–166.

Sutherland, Rory. „Intervju: Slavoj Žižek”. *Peščanik*. 12. 1. 2023. <https://pescanik.net/intervju-18/> (преузето 4. 3. 2025).

Ščerbinjina, Julija. *Vreme biblioskopa: savremeno doba u ogledalu književne culture*. Preveo Andrija Lavrik. Beograd: Clio; Banjaluka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 2024.

Valjeho, Irene. *Zapisano u beskraju: nastanak knjige u antičkom svetu*. Prevela Dragana Bajić. Beograd: Laguna, 2021.

Ђоновић, Јелена. „Библиотекар у образовном процесу”. *Библиошкарство*, 39/1–2 (2023): 219–225.

Жиру, Анри. *О критичкој педагогији*. Превод Катарина Шћепановић. Београд: Едука, 2013.

Нинков, Јасмина. *Нова библиотека: иновативности и социјална улога библиотеке*. Љиг: Интернет клуб; Сомбор: Педагошки факултет, 2023.

Српски УДК онлајн. <https://sr.udc-hub.com/search.php> (преузето 4. 3. 2025).

Фреире, Пауло. *Педагогија обесправљених*. Превела Весна Стаменковић. Београд: Едука, 2018.

Dragana Popović (1982)
National Library of Serbia,
Belgrade

TO CRITICAL (IN) LIBRARIANSHIP

Summary

The paper seeks to highlight the subjective role in the development of librarianship as a science and how it is possible to instrumentalise it instead of its previous neglect and non-recognition. To do this, it is first necessary to see the ways of its manifestation, and then, with a critical approach taken from critical theory and critical pedagogy, strive for a more objective (although not entirely objective) development of librarianship, which in this way grows into a critical one. Critical librarianship enables the re-humanisation of librarianship instead of its dehumanisation, which is a consequence of its increasing reliance on information technology development. It is necessary to use other related sciences such as political science, pedagogy, sociology, and librarianship itself, which must insist on its pedagogical aspect, directed not only towards users but also towards librarians themselves.

Keywords: critical librarianship, literary canon, banning books, Universal Decimal Classification, pedagogical role of libraries

Рад примљен: 8. априла 2025.

Рад прихваћен: 6. маја 2025.

ЕТИЧКО И(ЛИ) КРИТИЧКО БИБЛИОТЕКАРСТВО?

Вука Јеремих (1959)

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”,
Београд
jeremic@unilib.rs

Прегледни чланак

УДК: 026/027:316.66

021.1

303:02

027.7(497.11)

DOI: : <https://doi.org/10.5281/zenodo.17053151>

Сажетак

На основу историјског осврта и неколико конкретних примера из праксе, у раду се разматра однос између критичког и етичког промишљања у библиотекарству, у настојању да се оправда претпоставка о њиховом чврстом јединству као једном од важних предуслова за доношење исправних одлука у свим аспектима библиотечке делатности. Такође се, на основу објављених манифеста и доступне литературе, настоји образложити појам критичког библиотекарства у ужем смислу – као ангажованог, активистичког и друштвено одговорног. Будући да друштвена ангажованост библиотека и библиотекара зависи од културно-историјског контекста и социјалног миљеа, критичко библиотекарство се другачије схвата у различитим срединама, сходно томе који су проблеми најтежи и које су групе угрожене. Културна традиција и актуелне околности одређују врсту и степен друштвеног ангажмана установе, али иницијатива најчешће зависи од појединаца – професионалаца вођених критичким приступом и етичким начелима.

Кључне речи: критичко библиотекарство, библиотекарска етика, друштвено ангажовано библиотекарство, културни ембарго, књигоцид, култура сећања, пројекат МИЛАГРО, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”

Када оперишемо појмовима етичко и критичко библиотекарство, не можемо да себи не поставимо питања која се тичу њиховог међусобног односа. Да ли је то однос скупа и подскупа, да ли је реч о пресеку или о унији скупова у оквиру библиотечке делатности? Или су то, пак, два потпуно одвојена сегмента, сваки са својим историјатом, циљевима, приоритетима, стандардима и вредносним системом? Коначно, има ли основе за претпоставку да је чврсто јединство критичког и етичког промишљања, уз одговарајуће компетенције библиотечких стручњака и поштовање утврђених стандарда, важан предуслов одговорног и професионалног пословања?

За разлику од појма критичко библиотекарство, етичко се није издвојило као посебан термин који се односи на специфичну врсту и подразумеван опсег јасно одређеног ангажмана или опредељења, већ је етички аспект функционисања библиотечке делатности у већој или мањој мери истакнут од самих почетака, развијан кроз дугу историју библиотекарства и коначно формализован различитим манифестима, правилницима и кодексима на институционалном, националном и међународном нивоу. Упркос томе, још увек има дилема у теорији и ситуација у пракси које су у том погледу „замагљене“, па је на њих неопходно указивати са циљем да се до краја расветле и уклопе у сет етичких принципа којима се ваља руководити у библиотечком пословању. У том домену, увођење нових технологија представља посебан изазов јер доноси бројна етички „непокривена“ подручја у вези са отвореним приступом, ауторством, плагирањем, дељењем ресурса и нарочито са коришћењем вештачке интелигенције, када имамо у виду да велике ИТ компаније и корпорације оклевају са формирањем етичких одељења и одбора, а оне које су их основале смањују њихов обим, отпуштају запослене и своде их на декорацију. На пример, према неким анализама, Мајкрософт је током 2022. отпустио око десет хиљада запослених у етичким секторима широм света.¹

Са друге стране, иако библиотекари имају дугачку праксу критичког промишљања како смисла и суштине сопствене професије тако и њеног места и задатака у друштвеном контексту, сам појам критичког библиотекарства новијег је датума. То је, наиме, појам артикулисан у XXI веку, будући да је као предметна одредница предложен Конгресној библиотеци 2007, дакле пре мање од две деценије, о чему се можемо обавестити на сајту Америчког библиотекарског удружења,² у оквиру Удружења универзитетских и истраживачких библиотека,³ где у закључку добијамо сажету

1 <https://www.cmswire.com/customer-experience/microsoft-cuts-ai-ethics-and-society-team-as-part-of-layoffs/> (преузето 30. 5. 2025).

2 Енг. *American Library Association* – ALA.

3 Енг. *Association of College & Research Libraries* – ACRL, https://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/critlib (преузето 30. 5. 2025).

дефиницију овог појма, тачније попис свега онога што критичко библиотекарство укључује: развој критичког мишљења, информатичке писмености и вештина целоживотног учења, уважавање различитости, информациону етику, једнак приступ информацијама, комодификацију информација, рад, академске слободе, људска права, ангажовано грађанство и неолиберализам. Већ на први поглед ће свакоме из библиотекарске струке нешто од овога „штрчати“, а нешто битно недостајати, међутим, скоро све набројано не представља ништа ново и већ је темељно претресано на стручним и научним скуповима и саветовањима, мање или више доследно примењивано у пракси и кодификовано кроз правилнике, прописе и стандарде – и то у оквиру библиотекарске етике.

Треба имати у виду две важне појединости у вези са појмом критичког библиотекарства када се он користи у ужем смислу, а то су домет и културно-историјски контекст. Прво, тај појам подразумева друштвено-политичку улогу библиотека па обухвата објашњења не само из библиотекарства него и области социологије, права и политичке теорије. Друго, концепт критичког библиотекарства рођен је у западном свету, прецизније – у Америци, што је условило специфичну проблематику на коју се реферише, а која подразумева одређено схватање друштвених односа, где су у фокусу питања расе, пола, рода, мањина, социјалне маргине и сл.⁴ Последично, заштита људских права је на самом врху професионалних обавеза, изнад оних које су навођене нпр. Етичким кодексом Америчког библиотекарског удружења⁵: равноправност корисника, нелимитиран приступ и слободан проток информација, затим поштовање интелектуалних слобода, ауторских права и приватности, одолевање цензури, уважавање корисника и колега, обавеза перманентног усавршавања, итд.

На другој страни, ако погледамо сајт Критлиба (*Critlib*) – удружења⁶ за неформално окупљање и дискусије критички опредељених библиотекара, наћи ћемо „Манифест критичког библиотекарства“ са великим бројем тачака, од којих би се многе могле безрезервно усвојити, а најважније су следеће: стећи вештине и савладати алате који нас чине креативнијим и промишљенијим стручњацима; креирати такве метаподатке које чине информације претраживијим и транспарентнијим; промишљати да ли увођење неке нове технологије има смисла и оправдања или се дешава по некој инерцији; увидети и одбацити расне, родне и старосне стереотипе када су у питању занимање библиотекара и профил корисника; одговорно бирати и користити алате са циљем чувања приватности и свешћу о томе где лежи

4 В. Ђорђе Христов ... [и др.], „Господари и робови: критика заснована на класи, раси и роду“, у: *Приручник кришике*, приредили Марјан Ивковић и Жељко Радинковић (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2023), 263–290.

5 ALA Code of Ethics, https://axe.pittstate.edu/_files/documents/code-ethics-ala.pdf (нпезето 30. 5. 2025).

6 <http://critlib.org/critlib-tech-manifesto/> (нпезето 30. 5. 2025).

моћ филтрирања и дисеминације, тј. ко поседује технологију и са којим мотивом, при чему треба јасно разликовати власника, дизајнера, програмера и корисника. Осим тога, у овом Манифесту се приступ технологији третира као људско право, захтева се поштовање радничких права приликом обуке и усвајања нових технологија у радном процесу, указује се на специфичан облик језичке искључивости и чак сексизма, јер је језик технологије на енглеском мушког рода, упозорава се на штетан утицај технологије на животну средину и здравље, али пре свега – уводи се принцип социјалне правде⁷ у библиотекарство, пледира се да оно постане инклузивно и неауторитарно (заједно са педагогијом), те да се успостави критичка перспектива у свим аспектима библиотекарске праксе. Будући да се енергично и доследно усредсређује на потребе маргинализованих категорија становништва, критичко библиотекарство се на неки начин надовезало на оријентацију познату под називима прогресивно⁸ или радикално⁹ библиотекарство. Оно, наиме, позива на бескомпромисну критичку теорију и активистичку праксу са крајњим циљем заступања људских права,¹⁰ бавећи се питањима као што су инклузија, затим економска, расна и родна једнакост, поштовање различитости, као и однос између структура моћи и изградње (и приступачности) знања у сваком сегменту библиотечног пословања.

Посматрани у другачијем културно-историјском контексту, ови захтеви и задаци могу деловати сувише спецификовани, остављајући утисак редуковања мисије библиотека као културно-просветних установа и сужавања професије библиотекара на друштвено-политичке делатнике у функцији једне конкретне агенде. Тим пре што заступници критичког библиотекарства доводе у питање вековима грађен карактеристичан етос библиотекарског занимања, у којем су кључни принципи неутралност, аполитичност и равноправан статус свих корисника – чиме се, по овим ауторима, заправо континуирано спроводила планирана или спонтана идеализација библиотекарске професије, а библиотеке су приказиване као инхерентно позитивне институције, које су добре и корисне као такве,

---

7 Негативни судови о тренутно владајућим теоријама правде у: Роза Хартман, *Односи времена свећу у доба убрзања* (Нови Сад: Академска књига, 2019), 73–77.

8 Удружење прогресивних библиотекара основали су у Њујорку 1990. библиотекарски забринути због „брзог одласка библиотечке професије у сумњиве савезе са бизнисом и информатичком индустријом, и у самозадовољно прихватање пружања услуга политичком, економском и културном естаблишменту“. <http://www.progressivelibrariansguild.org/> (преузето 30. 5. 2025).

9 Године 1972. група самоописаних радикалних библиотекара објавила је манифест “*Revoltng Librarians*”, који укључује слободне есеје „револтираног“ библиотечног особља из Сједињених Држава и Канаде о прогресивним темама у распону од дотицаја радника миграната, преко борбе против неједнакости у платама и превласти администрације, до заташкавања стереотипа и системске неједнакости који онемогућавају приступ многим корисницима. <https://publiclibrariesonline.org/2022/11/revoltng-librarians-fifty-years-later/> (преузето 30. 5. 2025).

10 Најисцрпнија обрада ове теме у: Toni Samek, *Librarianship and human rights: a twenty-first century guide* (Oxford: Chandos Publishing, 2007).

па не подлежу никаквој критици, што их је уљуљкало, пасивизирало и учинило делом културно-образовног естаблишмента, безосећајног за рањиве и у систем неуклопљене маргиналне групе.

Стављајући под знак питања аполитичност као једну од главних претпоставки којом се дичи ова професија, закључује се да је најчешће реч о конформистичком прилагођавању владајућој политичкој, класној и културној парадигми: „Нормирани дискурс о неутралности који је умногосте допринео стереотипизацији библиотекара као пасивних медијатора информација, мејнстрим библиотекарству одузео је снажну компоненту друштвено одговорне акције”.¹¹

Да ли библиотеке треба да буду друштвено, дакле и политички ангажоване или потпуно неутралне – питање је старо вероватно колико и саме ове установе. Неутралност према друштвеним и политичким питањима настала је као резултат професионализације библиотечке делатности и настојања да се библиотеке што објективније поставе према политичким структурама које су по правилу и њихови финансијери, због чега та прокламована објективност по природи ствари никада није могла да се оствари у неком идеалном облику. Можемо се сложити са ставом заступника критичког библиотекарства да је идеал политичке неутралности с једне стране поштедео библиотеке бројних проблема и специфичне врсте одговорности коју активан друштвени ангажман носи са собом, али их је истовремено прилично изоловао и смањило њихову улогу у друштвеној и академској заједници. Међутим, у највећем проценту, библиотеке се никада нису претвориле у куле од слоноваче где се самозадовољно обавља делатност која не узима у обзир потребе друштва које их је изнедрило и појединаца (корисника) различитог порекла, статуса, образовања, професија, оријентација... И не само то – у данашњем свету као царству технологије и следственог отуђења међу људима, у многим случајевима оне су остале какве-такве, често једине оазе стварног друштвеног живота, непосредне комуникације и солидарности (или пак „трећи простор”, како библиотеке – нарочито јавне – називају заступници такозваног партиципаторног библиотекарства,¹² сродног критичком библиотекарству по томе што суштину ових установа види у развијању партнерских односа са заједницом кроз непосредно укључивање корисника у радни процес, неговању мултикултуралности, подизању нивоа медијске писмености,¹³

11 Mario Hibert, *Digitalni odrast i postdigitalna dobra* (Zagreb: Multimedijalni institut, 2018), 24.

12 В. текст у којем се објашњавају циљеви и праксе партиципаторног библиотекарства, то јест „библиотекарства са учешћем”: Linh Cuong Nguyen, Helen Partridge, Sylvia L. Edwards, “Towards an understanding of the participatory library”, *Library Hi Tech*, 30/2 (2012): 335–346, <https://www.researchgate.net/publication/24202616> (преузето 30. 5. 2025).

13 О развијању медијске писмености којом се предупређују неравноправност, нетолеранција, манипулација и маргинализација појединих група, в. Виолета Кеџман, „Критичко мишљење”, у: *Медијска писменост и критичко мишљење* (Београд: Клио, 2023), 136–147.

друштвеном ангажману и учешћу у јавном животу преко пројеката који – између осталог – заступају и промовишу најразличитија мањинска права и потребе скрајнутих слојева и група становништва).

Ради објективнијег приступа овој проблематици треба имати на уму да се у последњим деценијама веома променила улога библиотека у културном животу друштва. У другој половини XX века дошло је до процвата библиотекарства у целом свету паралелно са процесом демократизације образовања, то јест чињеницом да је школовање постало доступно скоро свим друштвеним класама и структурама. У таквој атмосфери догодио се изразит успон библиотекарске делатности како у сфери организације, технологије, финансирања, стандардизације и законодавства тако и на плану професионалног усавршавања библиотекара и етаблирања библиотекарства као академске дисциплине у међуподручју хуманистичких наука и информатике. Истовремено је порастао друштвени значај ових установа и на Западу и на Истоку, дакле у најразличитијим друштвеним уређењима. У америчкој провинцији библиотеке су представљале незаобилазна места еманципације и информисања корисника са целокупне друштвене лествице, места где су се неговале вредности слободе и индивидуализма. Са друге стране, у тзв. Источном блоку, библиотеке су постале важни центри нове пролетерске културе, чије је главно обележје широка свенародна доступност. Без обзира на све разлике, у оба случаја су библиотеке (нарочито јавне) биле од половине до краја XX века најприступачније и за све друштвене слојеве најотвореније културно-образовне установе, вођене идеалима неелитизма, равноправности и једнаког приступа знању, где су се спонтано преплитали најразличитији сталежи, друштвене групе и професије.

Крајем XX и почетком XXI века, са експанзијом глобалне електронске интерактивне комуникације, када стварни живот добија озбиљну конкуренцију у оном који зовемо виртуелни, библиотеке губе дотадашњу позицију, не само зато што су знање и информације све доступнији на мрежи већ пре свега зато што падају у други план, иза свеprisутне потребе за комуникацијом у електронски потпуно повезаном свету. У том новом контексту доминације друштвених мрежа, многи теоретичари библиотекарства предлажу да се „са концепта информисаног грађанина у култури масовних медија пређе на концепт комуникативног ангажованог грађанина”.¹⁴ Међутим, када се данас библиотеке критикују због „успаваности”, одсуства активизма или недовољне друштвене видљивости, треба узети у обзир и потпуно промењен амбијент који им у много чему не иде на руку и у којем је њихова улога скрајнута, па су и поред тога ове институције ухватиле корак са временом, модернизовале своје пословање,

---

¹⁴ William F. Birdsall, “A progressive librarianship for the twenty-first century”, *Progressive Librarian*, 28 (2006): 49–63, <https://www.proquest.com/docview/207670853?pqorigsite=summon&sourcetype=Scholarly%20Journals> (преузето 30. 5. 2025).

редизајнирале своје услуге, допуниле их с обзиром на нова очекивања корисника, жртвујући доста од старе „славе“ популарних места друштвеног живота коју су делиле са биоскопима и домовима културе.

Иако на тешком задатку, не само да опстану него и да се наметну специфичним садржајима и услугама у суровом свету где владају монополизација и монетизација информација, где је хуманистика сасвим маргинализована, где се знање третира као роба, а образовање као привредна грана, библиотеке нису запоставиле ни етички аспект свог функционисања, па су (додуше, у недовољној мери) претходне етичке стандарде допуниле новим који се односе управо на питања која искрсавају у окружењу устројеном новим технологијама, надлазећом доминацијом вештачке интелигенције и профитом као крајњим мерилем свих људских активности. У овом контексту, сама по себи намеће се мисао да се данас етичко и критичко промишљање и деловање у библиотекарству заправо подударају, то јест да се налазе у чврстом јединству које је једина гаранција да се ова делатност (и професија) могу одупрети многим изазовима савременог доба. Заправо, тако је било одувек: етички се није могло поступати без критичког увида нити је критичко разматрање било могућно без јасног и чврстог моралног упоришта.

ПРИМЕРИ

Свакодневни посао библиотекара заснива се превасходно на поштовању правила струке и утврђених стандарда, али у доношењу одлука они су вођени критичким приступом и етичким начелима, а да тога често и нису свесни – у односу према корисницима, колегама и спољним сарадницима, у набавној селекцији публикација, у пријему легата, у избору и примени технолошких иновација, приликом аплицирања на домаће и стране пројекте или укључивања у друштвени живот заједнице којој библиотека припада. Понекад историјске околности захтевају снажнији, па и ризичан ангажман – када се од библиотекара очекује да одоле политичким притисцима, цензури и такозваном бункерисању¹⁵ књига, или пак да укажу на неке погубне појаве које потичу од управе или политичких структура, свесно угрожавајући сопствену каријеру, па чак и радно место. Примери из праксе најбоље одсликавају значај јединственог критичко-етичког ангажмана у различитим ситуацијама које доноси рад у библиотекарству.

---

15 О „лукавом“ одуговлачењу и другим облицима одолевања притисцима нацистичког окупатора у време Другог светског рата на библиотекаре српских библиотека детаљно у: Никола Марковић и Даница Филиповић, *Забрањивање књига у окупираној Србији 1941–1944*. (Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2012).

Културни ембарго

Из не тако давне прошлости узмимо за пример увођење културног ембарга 30. маја 1992, када је Савет безбедности Уједињених нација Резолуцијом 757 увео санкције тадашњој Савезној Републици Југославији. Осим оштрих економских, дипломатских, војних и саобраћајних мера тоталне изолације, уведена је и потпуна забрана учешћа у спортским догађајима, као и суспензија научне, техничке и културне сарадње. Током три године трајања санкција све библиотеке западног света прекинуле су сарадњу и обуставиле програме размене публикација са нашим библиотекама, поступајући у складу са одлукама својих влада. Тиме нам је нанета огромна штета, не само због дисконтинуитета у попуњавању фондова и стварању ненадокнадивих празнина већ и на плану колегијалних односа, који су подразумевали еснафску подршку, консултације у вези са најразличитијим питањима и проблемима, присуствовање међународним стручним и научним скуповима, као и редовне међусобне посете на основу којих се добијао увид у непознате праксе и процедуре и стицало драгоцено незамањиво искуство.

Логична претпоставка да оваквим антикултурним мерама не може бити оштећена само једна страна потврдила се у реакцијама неких наших иностраних колега које, наравно, нису прекршиле налоге својих влада, али су изразиле жаљење и жељу да се сарадња што пре настави. Посебно треба истаћи оне који су самоиницијативно понудили својеврсно „замрзавање“, у оквиру којег је настављена преписка и поручивање макар неких фундаменталних и незаобилазних наслова који су стављани са стране, чекајући престанак ембарга да би нам били испоручени, што се и догодило. Иако малобројни (скоро на нивоу статистичке грешке), овакви гестови имају велики симболички значај јер су проистекли из критичког става да одлука о ембаргу у области библиотекарства (и културе у целини) не може имати никакав политички ефекат, а наноси дугорочну штету свим укљученим актерима, дакле не само кажњенима него и онима који кажњавају. Истовремено, ови гестови представљају демонстрацију личне храбрости и доследне професионалне етике која се заснива на идеалима аполитичности, солидарности и равноправног приступа.

Књигоциг

Антицивизацијска акција уништавања књига српских и пројугословенских аутора, писаних ћирилицом или екавицом, а такође оних које су објавили српски издавачи, у већем или мањем интензитету континуирано се одвијала у Хрватској у периоду од 1990. до 2000. године.

По неким извештајима уништено је преко два милиона књига,¹⁶ али чак и да је сто пута мање „недужних“ књига страдало у овом погрому, опет би се бројале у десетинама хиљада, што значи да је реч о случају који није јединствен у срамној историји уништавања књига од антике до данас, али представља заиста уникатан пример да једна држава Европске уније у XXI веку не буде нити опоменута због тако еклатантног кршења основних цивилизацијских тековина.¹⁷

Да се није радило о спонтаним појединачним инцидентима већ о државном пројекту, говори чињеница да су власти игнорисале пријаве случајева масивног уништавања књига, али су судски ефикасно гониле оне који су указивали на ту појаву, попут новинара *Ферал Шрибјуна* Игора Ласића и славног професора Милана Кангрге.¹⁸ Уз отпор извесног броја библиотекарка, ова акција је успешно окончана, а уништење књига сакриво се иза еуфемизама као што су „отпис“ или „излучивање“.¹⁹ Међутим, нашао се један храбар, моралан и критички настројен појединац који је године свог живота посветио прилежном и посвећеном прикупљању конкретних доказа којима је научно утемељено документовао овај вандализам и пружио на увид јавности прецизну слику о ономе што се заиста догађало, уз напомену да је објективним приступом разбио и пропаганду коју је ширила „друга страна“ – да је вршено спаљивање књига, о чему није пронађен ниједан доказ, јер су „неподобне“ књиге одношене или на рециклажу или на отпад. Наиме, Анте Лешаја, уважени професор политичке економије на Економском факултету у Загребу, а такође угледан библиотекар, који је деведесетих година организовао и водио библиотеку у родној Корчули, написао је књигу *Књигоцид – уништавање књига у Хрватској 1990-их*, где је на шестсто страница и кроз четири поглавља пружио детаљну студију овога феномена почевши од 1992. године. Сасвим је сувишно рећи да су за овај херојски чин, осим доследног професионализма професора Лешаје, били неопходни како његов јасан критички став тако и непоколебљиво етичко опредељење да објективна истина мора да изађе на светло дана.²⁰

16 У извештају Ифле 1996–2000. наведена су – описно и без критичког осврта – само два примера уништавања књига: у корчуланској јавној библиотеци и на загребачком Филозофском факултету, <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/publications/ifla-world-report/croatia.pdf> (преузето 30. 5. 2025).

17 Хрватска је примљена у ЕУ 2013. године.

18 Детаљно о суђењу проф. Кангрги у „Културоцид“, *Република*, 490–491 (2010), <http://www.republika.co.rs/490-491/23.html> (преузето 30. 5. 2025).

19 Један од најупечатљивијих показатеља чишћења књижица од неподобне литературе свакако је формирање посебне библиотеке уз Српско културно друштво „Просвјета“ 1996, чији се фонд састоји углавном од дела која су избачена из загребачких књижица.

20 У исто време, академска јавност у Хрватској потпуно игнорише ова догађања, о чему сведочи дипломски рад Инге Пемпер „Феномен *чишћења* књижица од неподобних књига кроз повијест“, одбрањен 2024. на Филозофском факултету Свеучилишта „Јосип Штросмајер“ у Осијеку, у којем се приказује уништавање књига у библиотекама од антике до данашњих дана, при чему се ниједном речју не спомиње књигоцид у Хрватској у време распада Југославије, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:427434> (преузето 30. 5. 2025).

У мају 2023. у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ одржан је Округли сто „Култура сећања – медицина, биоетика, нацизам, етика у библиотекарству“, поводом дебате о коришћењу научне публикације спорног биоетичког статуса – Пернкопфовог *Атласа анатомије*. Организација овог округлог стола и објављивање зборника радова²¹ који су том приликом изложени представља илустративан пример удруженог критичког и етичког промишљања у библиотекарској пракси које је произвело конкретан поступак, прихватљив са становишта и библиотекара и корисника, узорно примењен у централној српској научној библиотеци и самим тим егземпларан за сродне институције које се могу сусрести са сличном дилемом.

О чему се ради? Универзитетска библиотека поседује у свом фонду један том поменутог атласа, чији је аутор истакнути члан нацистичког покрета др Едуард Пернкопф (*Eduard Pernkopf*), са сарадницима исте провенијенције. Реч је о технички савршеној и сазнајно веома вредној, али етички сасвим проблематичној публикацији, будући да су тела логораша коришћена за изузетно прецизне анатомске цртеже који сачињавају поменути атлас. Доследан критички и етички став који се заснива на пијетету према жртвама нацистичких злочина наложио би да се поменути атлас сместа уништи или уклони, међутим, тиме се не би много постигло, пошто су током читавих осамдесет година од како је објављен његови делови инкорпорирани у готово све анатомске атласе објављене широм света, управо због несумњивог квалитета и релеванције. Па чак и да се то није догодило, случај Пернкопфовог *Атласа* отвара кључно питање: како да се третирају значајни научни резултати до којих се дошло на морално недопустив начин? Ово питање су на округлом столу разматрали стручњаци из области етике, медицине, историје, антропологије, али и библиотекари, којима је од прворазредног значаја одговор на питање како да се поставе према такозваној контроверзној грађи, а да не направе морални преступ огрешењем о жртве, нити да изневере своју професионалну обавезу према корисницима. После критичких увида које је донела дебата, Универзитетска библиотека заузела је морално прихватљив став да, сходно томе што припада типу научне библиотеке, издаје на коришћење Пернкопфов *Атлас*, али само за научноистраживачки рад у читаоницама. Оно што је најважније – уз *Атлас* је креирана и публикована напомена (приређена према препоруци Медицинског факултета у Бечу), како би истраживачи били упознати са спорним биоетичким пореклом те публикације и како би се на тај начин одала пошта жртвама нацистичких злочина. Тако се

21 Култура сећања: медицина, биоетика, нацизам, етика у библиотекарству: зборник радова са округлог стола (Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2023).

Универзитетска библиотека придружила сродним светским библиотекама²² које се на критички и морално одговоран начин односе према научно релевантној али етички упитној грађи. Осим тога, као матична за све високошколске библиотеке, покренула је иницијативу да се званичним путем скрене пажња и другим чланицама система да усвоје овај приступ у решавању сличних проблема.

Пројекат „МИЛАГРО“

Коначно, као актуелан пример критичког библиотекарства у најужем смислу – социјално ангажованог библиотекарства које се стара о потребама и правима угрожених делова друштвене заједнице – може се навести пројекат „Мигранти и локалне заједнице активно заједно расту у инклузивна друштва“, који се одвија у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду. Овај пројекат, чије је име скраћеница назива *Migrants and Local communities Actively GROwing together for inclusive societies – MILAGRO*, реализује се у оквиру програма под називом „Грађани, једнакост, права и вредности”,²³ а финансира га Европска унија преко Европске извршне агенције за образовање и културу (*European Education and Culture Executive Agency*). Двогодишњи пројекат започео је у јуну 2024, а партнери су: *Nuova Associazione Culturale Ulisse* из Сијене (Италија; координатор пројекта), Универзитет из Утрехта (Холандија) и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, док је придружени партнер *SIS Intercultural Study Abroad* из Сијене. Структура пројекта је таква да сваки партнер има и мрежу локалних координатора, те су око Универзитетске библиотеке окупљени: Канцеларија Повереника за заштиту равноправности Републике Србије, Црвени крст Србије, Универзитет у Београду, као и невладине организације „Атина“ из Београда и „Terraforming“ из Новог Сада.

На сајту Универзитетске библиотеке може се прочитати да ће се у оквиру наведеног пројекта током две године реализовати активности чији је циљ „развој алата и стварање могућности за изградњу интеркултуралног дијалога између локалног становништва и миграната, као и развој оних демократских компетенција које ће подразумевати позитивне и дуготрајне односе, засноване на међусобном разумевању, поштовању и солидарности”.²⁴ У оквиру пројекта, у правилним временским интервалима организују се састанци на којима учествују и своја искуства деле

²² Документ о набавној политици Британске библиотеке, на пример, потенцира обавезан научни значај такозване контроверзне грађе да би она уопште могла да уђе у процес селекције, <http://www.bl.uk/aboutus/foi/overview/09.11.17%20FOI%20Policy%20FINAL.pdf> (преузето 30. 5. 2025).

²³ Енг. *Citizens, Equality, Rights and Values* – CERV.

²⁴ <https://www.unilib.rs/o-nama/projekti/projekat-milagro/> (преузето 30. 5. 2025).

мигранти које је у Србију судбина довела из најразличитијих делова света. Кључни задаци су развој дигиталних вештина, стицање демократских компетенција, обука координатора и формирање међународне базе информација о инклузивним заједницама, али и освешћивање друштвеног статуса појединаца кроз преношење личних доживљаја. „Заједнички именитељ свих активности пројекта МИЛАГРО јесте промоција и одрживост инклузивног и културно разноликог демократског друштва кроз солидарност, једнакост и толеранцију за сваког члана”, речи су главног координатора овог пројекта за Србију из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.²⁵

ЗАКЉУЧАК

Могло би се навести још много примера из свих сегмената библиотечке делатности где се срећно удружују критичко и етичко промишљање: у препознавању цензуре и нарочито аутоцензуре, у одговорном колекционирању, у концепцији културно-образовних програма, у избору грађе за дигитализацију, и нарочито у избегавању насилног и непотребног технолозирања које не унапређује радни процес већ је само себи сврха, а библиотекама одузима интелектуалну аутономију и хуманистички дигнитет... Када говоримо о критичком библиотечарству у ужем смислу, као друштвено ангажованом – оно се може остварити само у интеракцији са корисницима и колегама у колективу и ван њега, а приоритети варирају од једне до друге друштвене заједнице, с обзиром на то које су групе најрањивије, који проблеми су најупадљивији и каква је традиција средине о којој је реч. Негде ће у фокусу бити права ЛГБТ заједнице или миграната, негде изостанак финансирања,²⁶ негде кадровски проблеми, негде цензура и бановање... А негде ће на први поглед све изгледати хармонично и идилично, међутим, задатак библиотекара је да скину ружичасте наочаре и реално сагледају све мањкавости које се могу исправити, стално имајући на уму да се баве професијом укрштених идентитета и очекивања чији су домети понекад спори, понекад слабо видљиви, али још увек од огромног значаја за друштво у целини.

---

²⁵ Василије Милновић, „Социјална функција Универзитетске библиотеке”, *Читалиште*, 46 (мај 2025): 73.

²⁶ Флагрантан је пример небриге ресорног министарства које деценијама одбија да у буџет уврсти наменско финансирање куповине књига у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” иако је реч о централној српској научној библиотеци, матичној за све високошколске библиотеке.

БИБЛИОГРАФИЈА

Birdsall, William F. "A progressive librarianship for the twenty-first century". *Progressive Librarian*, 28 (2006): 49–63. <https://www.proquest.com/docview/207670853?pqorigsite=summon&sourcetype=Scholarly%20Journals> (преузето 30. 5. 2025).

"Critlib tech manifesto". *Critlib* (April 2015). <http://bit.ly/critlibtechmanifesto> (преузето 30. 5. 2025).

Garcia, Kenny. "Keeping Up With Critical Librarianship". *American Library Association* (June 2015). https://www.ala.org/acrl/publications/keeping_up_with/critlib (преузето 30. 5. 2025).

Hartmut, Roza. *Odnosi prema svetu u doba ubrzanja*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2019.

Hester, D. Micah i Paul J. Ford. *Kompjuteri i etika u sajber doba*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.

Hibert, Mario. *Digitalni odrast i postdigitalna dobra*. Zagreb: Multimedijalni institut, 2018.

Ivković, Marjan i Željko Radinković. *Priručnik kritike*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2023.

Kecman, Violeta. *Medijska pismenost i kritičko mišljenje*. Beograd: Klio, 2023.

Култура сећања: медицина, биоетика, нацизам, етика у библиотекарству. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2023.

Lešaja, Ante. *Knjigocid – uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*. Zagreb: Profil knjiga, 2012.

Lojo, Kemal. „Bibliotekarstvo između profesionalizacije i ideologizacije“. *Godišnjak međunarodnog susreta bibliotekara slavista u Sarajevu = Yearbook of international convention of slavacist librarians in Sarajevo*, 6–7 (2011): 193–206.

Марјановић, Наташа. *Кроз библиотеке до критичког мишљења*. Нови Сад: Прометеј, 2021.

Међународна научна конференција Етика у науци и култури. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2010.

Милновић, Василије. „Социјална функција Универзитетске библиотеке“. *Читалиште*, 46 (мај 2025): 72–78.

Nguyen, Linh Cuong, Helen Partridge, Sylvia L. Edwards. "Towards an understanding of the participatory library". *Library Hi Tech*, 30/2 (2012): 335–346. <https://www.researchgate.net/publication/242026161> (преузето 30. 5. 2025).

Pemper, Inga. „Fenomen čišćenja knjižnica od nepodobnih knjiga kroz povijest: završni rad“. Osijek: Filozofski fakultet, 2024.

Progressive community action: critical theory and social justice in library and information science. Sacramento: Library Juice Press, 2016.

Samek, Toni. *Librarianship and Human Rights: a twenty-first century guide*. Oxford: Chandos Publishing, 2007.

Vuka Jeremić (1959)
University Library "Svetozar Marković",
Belgrade

ETHICAL AND/OR CRITICAL LIBRARIANSHIP?

Summary

Based on a brief historical review and several examples from practice, the paper discusses the relationship between critical and ethical thinking in librarianship, in an attempt to justify the assumption of their strong unity as one of the important preconditions for making the right decisions in all aspects of library work. Using published manifestos and available literature, the paper also describes the concept of critical librarianship in a narrow sense – as engaged, activist, and socially responsible. Since the social engagement of libraries and librarians depends on the cultural-historical context and social ambience, critical librarianship is differently understood in different social environments, according to which problems are the most difficult and which groups are at risk. Cultural tradition and current circumstances determine the type and degree of social engagement of an institution, but the initiative often depends on individuals – professionals guided by a critical approach and ethical principles.

Keywords: critical librarianship, library ethics, social engaged librarianship, cultural embargo, libricide, University Library "Svetozar Marković"

Рад примљен: 5. јун 2025.
Рад прихваћен: 7. јул 2025.

НАШИ ИЗ НБС

Драјана Милуновић – Наши из НБС – „НБС се сећа“: наставак приче о живом наслеђу Народне библиотеке Србије

Драјана Милуновић – Архитекта институционалног раста: Светислав Ђурић (управник Народне библиотеке Србије, 1968–1977)

Слађана Сшојаковић – Смиљка Кашић (1949–2013): док још раде они који су са њом радили

Небојша Ковачевић – *If... (Каг би...)* – неколико сећања на Љиљану Ковачевић

НАШИ ИЗ НБС – „НБС СЕ СЕЋА“: НАСТАВАК ПРИЧЕ О ЖИВОМ НАСЛЕЂУ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

Драгана Милуновић (1975)
Народна библиотека Србије,
Београд
dragana.milunovic@nb.rs

УДК: 027.54(497.11)

Године 2023. је по први пут, кроз темат „НБС се сећа“, у *Гласнику* отворен простор за досад мање позната, интерна и неформална сећања из рада Народне библиотеке Србије. Овај пилот-пројекат показао се изузетно успешним, привлачећи пажњу не само читалаца већ и аутора. Стога је редакција *Гласника* донела одлуку да се са овом праксом настави и у наредним бројевима.

Издањем из 2023. темат је доказао да постоји значајно интересовање за унутрашње приче и успомене из Библиотеке. Договорено је да ће се темат „НБС се сећа“ појављивати у будућим издањима све док буде постојало интересовање аутора да пишу у њему. Притом, сећања на прошлост Народне библиотеке Србије биће представљена кроз призоре конкретних људи који су обележили њен рад.

У овом броју, представљамо три личности које, иако различите по професионалном профилу, формалним улогама, образовању и развоју, спаја изузетан допринос који су дали Народној библиотеци Србије:

- **Светислав Ђурић:** управник Народне библиотеке Србије у периоду од 1968. до 1977, за време чијег мандата се Библиотека уселила у зграду на Врачару; остао је упамћен и по другим свеобухватним активностима на развоју библиотечке делатности, од којих неке ни до данас нису превазиђене;
- **Љиљана Ковачевић:** личност ретких знања, која је библиотеку вешто водила кроз њене прве, крупније информатичке кораке, мудро их спајајући са традиционалним потребама струке;
- **Смиљка Кашић:** легендарна чуварка грађе НБС, која је фонд познавала до најситнијих детаља; њен предани рад са корисницима и даље се помиње у Библиотеци, не само са пијететом већ и као инспирација.

Баш као што је издање из 2023. било праћено и настанком дигиталне колекције под истоименим називом, тако и овај број прати њено проширивање новим садржајима. Наиме, у плану је дигитализација нове групе фотографија са обележавања Дана страдања Народне библиотеке Србије, затим фотографија са доделе награде за најчитанију књигу из осамдесетих и деведесетих година XX века, као и књига утисака, од којих је једна цела посвећена порукама поводом смрти Јосипа Броза Тита. Поруке о њој смештају Библиотеку у један шири друштвени контекст, у један важан и преломан историјски тренутак за Југославију. Остављене поруке припадају истакнутим културним и јавним личностима оног времена, али и корисницима, међу којима је било и ученика основних школа. За нас, нарочито су занимљиве поруке колега библиотекара, појединачне или колективне.

Богата архивска грађа о Народној библиотеци Србије током претходних година је реорганизована, допуњена су правила о процедурама њеног коришћења, а интересовање за њено истраживање је пробуђено. У наредним бројевима се надамо новим текстовима инспирисаним овим изворима.

**АРХИТЕКТА ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ РАСТА:
СВЕТИСЛАВ ЂУРИЋ (УПРАВНИК НАРОДНЕ
БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ, 1968–1977)**

Драгана Милуновић (1975)
*Народна библиотека Србије,
Београд*
dragana.milunovic@nb.rs

УДК: 02:929 Ђурић С.
012 Ђурић С.

У овом тексту осврнућемо се на живот и рад управника Светислава Ђурића, који је Народну библиотеку Србије водио у периоду од 1968. до 1977. године, током кога се десило неколико преломних догађаја у развоју Библиотеке и српског библиотекарства: изградња зграде Народне библиотеке на Врачару, доношење двадесетогодишњег плана развоја библиотекарства, зачетак аутоматизације библиотечког пословања, прихватање развојних тенденција светског библиотекарства, као и оснаживање кадровске структуре у квалитативном и квантитативном смислу. Све ово ударило је темеље савременом библиотекарству у Србији и Југославији, на којима почива и данашња библиотечко-информациона делатност.

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Светислав (Милорад) Ђурић рођен је 12. децембра 1919. у Малим Крчмарима, у општини Рача Крагујевачка, Србија, Краљевина СХС. Гимназију је завршио у Крагујевцу, а дипломирао на Правном факултету у Београду. Говорио је француски, а служио се и немачким језиком. Био је учесник Народнослободилачке борбе од 1941. и члан Савеза комуниста од исте године. Такође, у чину резервног капетана I класе, одликован је Орденом заслуга за народ II реда 1948, Орденом рада са црвеном звездом 1973. и Орденом братства и јединства са златним венцем 1979. године.

Кретање у служби Светислава Ђурића започиње учешћем у Народнослободилачкој борби. У партизане је приступио 15. маја 1941. и остао активан учесник све до ослобођења, 1945. године. Већ од маја 1945. постао је секретар Среског комитета Лепеничког и председник Народног одбора све до 1. јуна 1946. године. Након тога постаје инструктор Градског комитета Комунистичке партије Србије за Београд (од 1. јуна 1947. до 1. фебруара 1948), потом секретар Извршног одбора Народног фронта Београда (од 1. фебруара 1948. до 1. марта 1949), секретар Среског комитета Комунистичке партије Србије среза Лепеничког и председник Народног одбора (од 1. марта 1949. до 1. новембра 1949).

У послератном периоду наставља политичку каријеру као начелник Одељења за агитацију и пропаганду Обласног комитета Комунистичке партије Србије у Крагујевцу (од 1. новембра 1949. до 1. августа 1951), а потом и као секретар Градског комитета Савеза комуниста Србије за Краљево (од 1. августа 1951. до 1. фебруара 1952). У периоду од 1. фебруара 1952. до 1. августа 1955. био је инструктор Централног комитета Савеза комуниста Србије, да би потом био именован за директора Издавачког предузећа „Нолит“. На овој позицији, драгоценој и са становишта каснијег доприноса који ће дати развоју библиотекарства, остао је од 1. августа 1955. до 15. јануара 1959. године. Такође, драгоцено радно искуство стекао је као секретар Савета за просвету и Савета за културу СР Србије (од 15. јануара 1959. до 1. јуна 1963.) и као председник Просветно-културног већа Скупштине Србије (од 1. јуна 1963. до 21. октобра 1968). Са ове позиције је постављен за управника Народне библиотеке Србије, којом је руководио од 21. октобра 1968. до 28. фебруара 1977. године. Наставак у каријери следи на месту председника Комисије за информисање Скупштине СР Србије (од 1. марта 1977. до 1. маја 1978), да би радни век завршио као председник Комисије за спољну политику и међународне односе Скупштине СР Србије (од 1. маја 1978. до 1. маја 1982).

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ И КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНЕ ФУНКЦИЈЕ

Изборне руководеће партијске функције на којима је био у периоду од 1945. до 1955. обухватале су ангажовање у Среском комитету среза Лепеничког, Градском комитету Савеза комуниста Београда, Обласном комитету Савеза комуниста за област Крагујевачку, Градском комитету Савеза комуниста Краљева и, коначно, Централном комитету Савеза комуниста Србије. Био је и посланик у Скупштини СР Србије у три сазива: у Просветно-културном већу, у ком је вршио дужност председника већа Скупштине СР Србије, Друштвено-политичком већу, као председник Комисије за информисање Скупштине СР Србије, и у већу општина, као председник Комисије за спољну политику и међународне односе Скупштине СР Србије.

Од осталих друштвено-политичких функција издвајају се и оне на местима: секретара Савета за просвету СР Србије, секретара Савета за културу СР Србије, члана Идеолошке комисије Централног комитета Савеза комуниста СР Србије, члана Републичког одбора ССРН, члана Комисије за идеолошко-политички рад Главног одбора СОЦ савеза Србије, члана Комисије за високо школство Извршног већа СР Србије, члана Верске комисије СР Србије, члана Председништва Културно-просветне заједнице СР Србије, председника Републичке заједнице културе, члана Националног комитета УНЕСКО, председника Српске књижевне задруге, члана Просветно-културног већа Југославије, члана Комисије за културне везе са иностранством савезне владе, потпредседника Удружења издавача Југославије, као и члана Републичког савета за односе са иностранством.

У областима које се односе на допринос развоју културе, издвајају се улоге главног и одговорног уредника Нолитових издања 1955–1959, главног и одговорног уредника часописа *Јуџро* и листа *Књига и свет*, главног и одговорног уредника издања Народне библиотеке СР Србије 1969–1977, председника Заједнице матичних библиотека СР Србије, председника Савеза друштава библиотекара Југославије, члана-сарадника Матице српске, члана Главног одбора Стеријиног позорја, члана Одбора за прославу 150. годишњице Матице српске, председника Савета за заштиту културног блага Манастира Хиландара (од оснивања Савета до 1973), члана Савета модерне галерије Музеја савремене уметности, члана Савета Центра за уздизање филмских кадрова, члана Савета Правног факултета, члана Савета Октобарског сусрета писаца 1973. и 1974. године, члана Одбора за оснивање Универзитета у Крагујевцу, члана Одбора за припрему конгреса културне акције, члана Комисије за уставна питања Скупштине Србије, члана Одбора за прославу 100. годишњице Црвеног барјака у Крагујевцу, члана Одбора за образовање, науку и културу Скупштине Србије, члана Одбора за прославу 130. годишњице Библиотеке САНУ, шефа југословенске

делегације за закључивање уговора о културној сарадњи СФРЈ и Бугарске 1976, председника Уређивачког одбора *Скуйшшинској иреїледа* и члана Председништва Савета публициста СР Србије.¹

Добитник је Спомен-плакете града Београда, Спомен-плакете Народне библиотеке Србије, Награде „Милорад Панић-Суреп“, дипломе Матице српске и других признања. Године 1977. изабран је за доживотног почасног члана радног колектива Народне библиотеке Србије.

СВЕТИСЛАВ ЂУРИЋ У НБС

Зграда Народне библиотеке Србије на Врачару

Зграда Народне библиотеке Србије, смештена у Скерлићевој улици бр. 1, један је од најзначајнијих симбола културе и образовања у Србији. Отворена 1973, за време мандата Светислава Ђурића, ова импозантна грађевина је резултат дугогодишњих напора да се створи адекватан простор за чување и промовисање националног писаног наслеђа. Зграда представља дело истакнутог југословенског архитекте Ива Куртовића, који је настојао да створи функционалан и естетски привлачан објекат. Одликују је модерне линије и велике стаклене површине. Њена фасада је украшена мотивима из народне уметности, што је допринело да се уклопи у шири урбани контекст и постане препознатљив симбол Београда.

Свечано отварање новог здања уприличено је 6. априла 1973, на дан страдања старе зграде Библиотеке на Косанчићевом венцу и њеног фонда. Значај изградње објеката културе није потребно посебно наглашавати: обезбеђивање трајног дома културном наслеђу, нарочито на начин усклађен са најмодернијим трендовима времена у ком је зграда пројектована, само по себи говори о развијености свести о важности библиотеке као институције. Битност догађаја потцртана је не само присуством угледних званица оног времена на свечаном отварању већ и писмом Јосипа Броза Тита колективу Народне библиотеке Социјалистичке Републике Србије, прочитаном на отварању, с обзиром на спреченост председника да догађају лично присуствује. Током свечаног отварања, председник Скупштине СР Србије Драгослав Марковић је доделио управнику НБС Светиславу Ђурићу Орден Републике са златним венцем, којим је председник Тито одликовао Народну библиотеку.

Свечаност којој је присуствовало око хиљаду гостију, представници друштвених, културних и политичких организација, чланови дипломатског кора, представници црква, Унеска и Међународне федерације библио-

¹ Подаци преузети из интерне архивске грађе Народне библиотеке Србије. Биографију и радну биографију које се овде чувају написао је лично Светислав Ђурић. Ове документе приложио је приликом одласка у пензију, придружујући их другој документацији.

текара, обиловала је пригодном симболиком, па је тако музички програм започео извођењем композиције *Нинја сили небесје* Кир Стефана Србина, према најстаријем познатом музичком рукопису из друге половине 14. века, чији је оригинал изгорео у Библиотеци на Косанчићевом венцу.² Поред тога, у архитектонском центру зграде симболички је постављена скулптура *Пламени цвеш* Лидије Мишић, која симболише обновљену Библиотеку.

Свечано отварање је, по природи ствари, била круна вишегодишњег напорног залагања да Библиотека добије одговарајуће здање. На основу сачуваних извора, сазнајемо да процес није био нимало једноставан, упркос јасној опредељености читаве друштвене заједнице да уложи напоре у овај посао. Средства, иако издашна, за радове толиког обима и сложености није било лако обезбедити у пуној мери, нарочито када се има у виду и касније опремање ентеријера. Улога управника у обезбеђивању услова за рад, како у смислу реализације градње тако и опремања, у овом периоду била је од велике важности. Личним угледом, друштвеним положајем и контактима, Светислав Ђурић одиграо је важну улогу у успешном окончању овог посла, који је представљао основни материјални предуслов за сваки даљи развој делатности. Како што ћемо видети у наставку, његово опредељење да улаже у Библиотеку, као и свест о њеним суштинским потребама, пратиле су његов мандат у самим крупним корацима.

Програм развоја библиотекарства у СР Србији 1970–1980.

У Народној библиотеци преовладало [је] схваћање да она своју функцију не треба да врши ослањајући се само на закон и формално-јавни положај, него примером и квалитетом свој рада. Ми се залажемо да се уместо хијерархијског односа вршења инспекција и надзора конституише однос сарадње, садејства и помоћи и да водећа улога Народне библиотеке не буде ни ex legis, ни de jure, већ de facto.

Светислав Ђурић, управник Народне библиотеке СР Србије на седници Просветно-културног већа Републичке скупштине посвећене програму развоја библиотекарства у СР Србији 1970–1980.

Доношење развојних планова у области библиотекарства седамдесетих година прошлог века део је традиционалног развојног модела примењиваног у овом периоду. Модернизација и унапређивање рада у овој области који проистичу из програма развоја, како се сматрало, имали

---

² Мирјана Симоски, Душан Злоколица, „Пола века здања Народне библиотеке Србије”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 25 (2023): 205–217.

су шири друштвени значај јер су носили у себи концепцију израстања библиотекарства у један целовитији и јединственији систем и иницирали су израстање библиотека у снажне центре образовног и културног рада у срединама у којима се налазе. Оваква и слична мишљења библиотечких радника изношена су приликом разматрања концепције плана из 1970, документа који представља програм реформе библиотекарства код нас и његово интегрисање у јединствени систем информација.

Циљем пројекције развоја библиотекарства сматрана је потреба да се утврде основни стратешки правци кретања и развијања библиотекарства као делатности, односно да се дефинишу улога и задаци библиотека на унапређивању и развијању делатности, као и положај и улога библиотекарства унутар глобалних кретања у области културе и друштва у целини. Развој библиотекарства виђен је као развој једне од најважнијих производних снага друштва, а пројекција развоја виђена је као интегрални део процеса привредне и друштвене реформе чију основу представља радни човек удружен у својој радној организацији и друштвено-политичкој заједници.³ Дакле, стратешки циљ ових кретања јесте да књига постане интегрални део живота појединца.

Програм је разматрала широка јавност, а нацрт је штампан у 1.200 примерака и послат свим релевантним друштвено-политичким организацијама у Социјалистичкој Републици Србији на увид. Најзначајнији фактори који су разматрали програм били су Савет Народне библиотеке СР Србије, Заједница матичних библиотека Србије, Друштво библиотекара Србије, Републички секретаријат за образовање, науку и културу, као и Републичка заједница културе. Републички секретар за образовање, науку и културу Живорад Берисављевић је оценио да програм треба да омогући да се Народна библиотека развије у снажан центар и жариште културног живота, а посебно да се библиотечка делатност унапређује у јединствен интеграциони систем културно-просветног, образовног, информативног и научноистраживачког рада на основама самоуправљања.

На челу Библиотеке у овом периоду је Светислав Ђурић, а програм развоја настао је у оквиру припрема за пресељење Народне библиотеке у нову зграду. Састављен је почетком 1969, а предат на јавну дискусију маја исте године. У јавној расправи, концепт развоја је добио пуну подршку, а његов коначни програмски текст је представљао резултат широког консултовања јавности. Програм је регулисао питања набавне политике, обраде фондова свих врста грађе, централизоване каталогизације, научноистраживачког рада, културне делатности библиотека, заштите библиотечког материјала, као и стручне помоћи у развоју библиотекарства у Србији.

У циљу реализације функција Народне библиотеке Србије, као носеће снаге развоја делатности у читавој Србији, радило се и на развоју библио-

---

³ *Заједница библиотека*, бр. 3, 1970, 45.

течких центара, који су прерасли у матичне службе. Кроз ову службу, Народна библиотека је дала тон и смер читавом библиотекарству у Србији. Ослањајући се не само на свој формални положај већ и висок степен развијености – стручни и организациони – желела је да својим квалитетом и „у условима самоуправне децентрализације постане акциони центар библиотекарства Србије”.⁴ У том смислу, Народна библиотека Србије се трајно повезала са Заједницом матичних библиотека Србије и Библиотекарским друштвом Србије као облицима друштвеног и самоуправног договарања у области у којој се, иначе, Народна библиотека по закону јавља као централна установа.⁵ Период између 1970. и 1980. био је обележен живом, непосредном везом Народне библиотеке Србије са свим типовима библиотека.

Заједно са Заједницом матичних библиотека Србије и Библиотекарским друштвом Србије, Народна библиотека се залагала за такво решавање проблема библиотечке мреже у Србији које би се заснивало на стварној, а не само административној могућности појединих библиотека да буду матичне, полазећи од стварних потреба и могућности на терену, а не унапред осмишљене административне схеме. Сматрало се да овај период у развоју не би требало да буде обележен повећаним бројем библиотека без услова за рад, већ да нагласак треба да буде стављен на стабилизацију и радикалну измену услова, нарочито општинских библиотека. Као такав, план је представљао снажан импулс за даљи развој библиотекарства у Србији.

Перцепција сврхе институције

Како бисмо стекли увид у начин на који је руководство Библиотеке разумевало њено место и улогу, осврнимо се на кораке који су по први пут предузети у овом периоду.

Координација набавне материјалне библиотеке – сматрало да ово треба да буде један од сталних елемената међусобне интеграције библиотека. У том смислу, потребно је било утврдити и установити одређена мерила са елементима на којима се заснива координација набавке стручних, посебно страних публикација, са гледишта рационалнијег трошења средстава и ширег отварања фондова библиотека у циљу њиховог ефикаснијег коришћења. Набавка специјализоване библиотекарске литературе такође је представљала један од приоритета развоја. Тиме би било омогућено да се у библиотечку теорију и праксу унесу нове идеје, схватања и тенденције.

Успостављање јединствене и централизоване каталогизације – Један од могућих видова функционалне интеграције библиотека и важан елемент њиховог заједничког израстања у јединствен систем било је успостављање

---

⁴ *Заједница библиотека*, бр. 1, 1970, 60.

⁵ *Исто*.

јединствене каталогизације књижних фондова са јединственим класификационим системом, затим израда централних каталога Републике, региона и општина, укључујући и библиотеке у саставу.

Формирање завичајних фондова – Требало је покренути акцију масовнијег и систематског прикупљања завичајне грађе, као и њене заштите и обраде. Сматрало се да каталози ових фондова треба да буду саставни део централног каталога фондова у Народној библиотеци Србије.

Међубиблиотечка позајмица – Требало је да омогући интензивну комуникацију и универзалност фондова. Централни каталог и коришћење најмодернијих репрографских средстава требало је да допринесу функционалности међубиблиотечке позајмице.

Развијање јединствене система научних и техничких информација у мрежи специјалних библиотека – Овај сегмент рада требало је да буде детаљно разрађен са становишта примене стандарда, јединствене каталогизације, израде неопходних врста каталога, утврђивања јединственог класификационог система, израде унифицираних индекса кључних речи, координације набавке и коришћења секундарне литературе.

Организација службе за унапређивање библиотечарства као службе са јавним овлашћењима – Ова служба први пут је конституисана Законом о библиотекама из 1960. године. Улога и задаци ближе су дефинисани изменама и допунама када је овај Закон усаглашен са новим Уставом из 1965. године. Одредбе Закона у великој мери су допринеле подизању квалитета рада библиотека. Овако измењена, Служба за унапређивање библиотечке делатности добила је карактер јавне службе са следећим функцијама:

- да пружа стручну помоћ библиотечким установама у погледу организације рада стручних послова и њиховог спровођења, а на захтев саме установе;
- да заједно са заједницама културе врши вредновање рада библиотека;
- да у домену стручних и научних послова проучава и обрађује питања и проблеме из области економике библиотечарства, као што су програмирање развоја мреже библиотека, израда стандарда у вези са условима за рад и оснивања библиотека, проучавање и израда мерила за вредновање рада библиотека, нормирање библиотечких послова, проучавање и унапређивање организације радних процеса, увођење техничких иновација;
- да изучава питања у вези са положајем библиотека у правном систему, као и нормативну делатност библиотечких установа;
- да проучава и обрађује поједина питања из области коришћења и популарисања књиге.

У области праћења стања библиотекарства било је неопходно и да Служба води документацију о оствареном развоју у овој области на основу које би се могао пратити развој струке. У том циљу, користиле су се анкете, упитници, као и извештаји о раду библиотека. Такође, утврђено је да ова Служба мора да негује и развија одговарајуће методе статистичког мерења и истраживања и формира картотеке и каталоге, односно базе о библиотекама на свом подручју. Посебно је значајно код овако конципираних Служби које ће библиотеке бити њени носиоци. Стога је законом требало утврдити услове које библиотеке треба да испуњавају како би биле овлашћене да обављају задатке ове Службе. Потребно је било и законски утврдити могућност да више општина једног региона на том подручју могу овластити најразвијенију библиотеку да обавља службу унапређивања.

У дугорочном развојном плану, нагласак је стављен и на потребу развијања библиотека као културних центара, широког отварања библиотекарства, популарисања књиге и читања, повећавања културног и образовног нивоа читалаца, елементарне културе и презентовања културних вредности. Нарочито је истакнут значај организације заједничких програма са културно-просветним заједницама, због чега је сматрано да је нарочито битно покретање низа акција које би имале стални карактер. У вези са израстањем библиотекарства у велики систем природно се наметала и потреба за додатним развијањем издавачке делатности.

С обзиром на све већу експанзију и других феномена чија се интензивна појава запажа у овом периоду, као што су перманентно образовање одраслих, појава рачунара, стварање неограничених могућности обраде, селекције и дисеминације информација, било је јасно да се и могућност заједничког деловања библиотека увећава.

ОБРАЗОВАЊЕ КАДРОВА

Један од најважнијих задатака Службе за унапређивање библиотечке делатности представља њен рад на образовању и стручном усавршавању библиотечких радника. У том смислу, њени задаци су били да систематски ради на стручном усавршавању библиотечких радника, израђује планове и програме за њихово усавршавање, специјализацију, као и рад на одржавању курсева, семинара и других облика усавршавања. Већ тада размишљало се о изради пројекције свих профила библиотечких кадрова, као и стварању система школовања кадрова који не би био затворен у општинске и републичке границе, већ изграђен на бази интеграционих процеса. Постојећа библиотекарска школа била је предмет предлога за подизање на ниво академије, аналогно педагошким академијама.

Мандат Светислава Ђурића обележен је интензивним радом на стручном усавршавању библиотекара. Наиме, већ након отварања нове зграде

Народне библиотеке Србије, у стални радни однос примљен је значајан број младих библиотекара из средње библиотекарске школе, који су обављали послове књижничара. Обучени за ове послове и уско профилисани, ови кадрови постали су покретачка снага за несметано и професионално обављање послова из домена основне делатности Библиотеке. Са друге стране, ово је период и када се улажу напори у стручно усавршавање кадрова са високом стручном спремом, који се плански и систематски упућују на стручне посете и боравке у иностранству, нарочито у великим библиотекама. Овај период остаје упамћен по томе што су библиотекари Народне библиотеке Србије били једнако упућивани на обуке како у Немачку тако и Совјетски Савез, што сугерише да се водило рачуна о интересу развоја делатности која је требало да прати савремена кретања у оквиру различитих библиотекарских школа. Иако у архивској грађи нема недвосмислених података у вези са овим питањем, али и неким другим (примера ради, о набавци грађе), свест Светислава Ђурића као управника о улози коју национална библиотека треба да остварује често је професионалне и опште друштвене интересе претпостављала уским партијским. О овоме се може закључивати укрштањем секундарних извора, али и на основу живих извора – сведока времена.

Оснивање Заједнице мајичних библиотека Србије

Као што смо видели, савремена кретања у европском библиотекарству допринела су да се у другој половини прошлог века развије нова концепција библиотекарства у Србији, у чијој основи је био оправдан захтев за измењеним односом према књизи, неопходним окретањем према кориснику и његовим потребама. Та нова концепција је утицала и на промену односа друштва и друштвено-политичких заједница према плановима и захтевима библиотекарства.

У складу са Уставом Народне Републике Југославије, а затим и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Уставом СР Србије и Основним законом о установама (1965), као и Законом о библиотекама (1965), који дефинишу основне принципе удруживања радних организација, предвиђена је могућност удруживања библиотечких установа у заједнице библиотека. Тај процес узајамног повезивања библиотека довео је до стварања Заједнице југословенских националних библиотека 1962, док се у СР Србији облик удруживања библиотека у заједнице јавља најпре у аутономним покрајинама, крајем 1963. у САП Војводини, а потом и 1965. у САП Косово и Метохија. Постојање оваквих заједница подстакло је на размишљање о корисности удруживања библиотека и на нивоу Републике, јер је то постало како потреба тако и неопходан услов за даљи развој библиотекарства.

На VI Републичком саветовању библиотечких радника Србије, одржаном у Земуну 1965. године, истакнута је потреба за формирањем Заједнице матичних библиотека Србије, коју би сачињавале све матичне библиотеке са територије Србије. Тако су библиотечки радници на Саветовању одржаном у Крагујевцу 27. и 28. октобра 1967. формирали Заједницу матичних библиотека Србије, која ће с једне стране изражавати заједничке интересе библиотечких установа и библиотекара, а с друге својом целокупном делатношћу помоћи задовољавању основних потреба за књигом. Овом приликом одржана је и Оснивачка скупштина Заједнице, на којој је усвојен привремени статут и изабрани су привремени органи Заједнице – Извршни одбор и председник.

За привременог председника Заједнице изабран је Павле Малетин, управник Библиотеке Матице српске. Привремени Извршни одбор је одржао две седнице, 21. новембра 1967. и 14. фебруара 1968. године. Формирано је и неколико комисија и радних група које су биле задужене за припрему материјала у циљу бржег сазивања редовне скупштине Заједнице. Након извршених припрема и израде потребних докумената, Прва редовна скупштина Заједнице одржана је 16. децембра 1968. у Београду, којој је присуствовало 126 представника матичних библиотека из Србије. Скупштина је изабрала и нове органе Заједнице: председника, Извршни и Надзорни одбор. За првог председника изабран је Светислав Ђурић, управник Народне библиотеке Србије. На Скупштини је донет и „Десетогодишњи програм развоја библиотекарства 1970–1980. године у Србији“, програм модернизације и унапређења библиотекарства као јединственог информативно-документационог и образовно-научног система.

Прва редовна скупштина Заједнице из 1968. свакако има посебан значај и због тога што је на њој усвојена програмска оријентација делатности Заједнице матичних библиотека Србије, а то је дугорочно пројектовање развоја библиотекарства у складу са развојем и потребама друштва, побољшање материјалне основе библиотека и измена кадровске структуре. У том циљу на овој скупштини, а потом и на седницама Заједнице одржаним у Нишу и Врњачкој Бањи марта и октобра 1969, као и на ванредној скупштини Заједнице јануара 1970, посебно се расправљало о изради „Средњорочног плана развоја библиотекарства 1971–1975. године“. На бројним каснијим седницама, које су одржаване неколико пута годишње, расправљало се о питањима у вези са пројекцијом програма развоја библиотекарства у наступајућем петогодишњем периоду, као и у периоду 1971–1980, организовању регионалних саветовања о библиотекарству у СР Србији у циљу процене стања и формулисања будућих задатака, додељивању Награде „Милорад Панић-Суреп“, динамици излажења и уређивању гласила Заједнице, подношени су извештаји о постигнутим резултатима у раду Заједнице, предлагани програми рада за наступајуће

године, извештаји о финансијском пословању, предлози за стандардизацију библиотечке статистике, израду различитих стручних стандарда, програма рада секција и сл. Заједница је такође преко својих секција (Секција за регионалне системе, Секција за набавку књига и других публикација, Секција за питања друштвеноматеријалног положаја библиотекарства у Републици, Секција за стандарде у библиотекарству и Секција за кадрове) које су се бавиле анализом и решавањем различитих стручних питања покушавала да допринесе свеобухватном развоју библиотечке делатности на територији Србије. У том периоду активност Заједнице је пре свега била усмерена на следеће задатке: израду библиотечких стандарда, конституисање јединствене и координиране набавке библиотечког материјала, централизовану каталогизацију књига, формирање регионалних централних каталога, формирање завичајних збирки, усвајање концепције библиотечко-информативног система у СФРЈ и приступање његовој пројекцији у Србији, израду стандарда за народне библиотеке, итд.

Председник	Секретар	Период
Павле Малетин , управник Библиотеке Матице српске		1967–1968.
Светислав Ђурић , управник Народне библиотеке Србије	Адем Блаце , Народна и универзитетска библиотека Косова	1968–1971.

Друга редовна скупштина одржана је 25. јуна 1971. у Београду и на њој је изабрано ново председништво. За председника је поново изабран Светислав Ђурић, а за секретара Мирослава Бошковић, начелник Одељења за унапређење библиотечке делатности Народне библиотеке СР Србије, која ће на тој функцији остати до 1975, када је замењује Емил Поповић, начелник Сектора за каталогизацију Народне библиотеке Србије.

Унајређивање законске регулативе у области библиотекарства

У периоду од 1963. до 1974. развој правне регулативе у српском библиотекарству обележен је значајним резултатима, у чијем је дефинисању, али и реализацији значајно место заузимао и Светислав Ђурић.

Полазећи од увида да библиотеке представљају културне институције са најстаријом традицијом, као и да са становишта броја корисника којима су намењене врше друштвени утицај на највећи део становништва, Скуп-

штина СР Србије донела је 1964. Препоруку о мерама за унапређење рада библиотеке.⁶ Овим документом се библиотекама и органима власти препоручује да настоје да прошире и стабилизују мрежу библиотека и обезбеде и побољшају услове за рад у библиотекама на територији своје матичности. Посебан акценат у документу ставља се на унапређивање стручног рада у библиотекама и старање о њиховом благовременом и стручном обављању. Током седамдесетих и осамдесетих година XX века овај документ представљао је једно од темељних полазишта у изграђивању система библиотека у Србији.

У циљу усаглашавања са Уставом СФРЈ из 1963, Народна скупштина је априла 1965. усвојила нови Закон о библиотекама. Исте године Скупштина СФРЈ усвојила је и Основни закон о достављању штампаних ствари одређеним установама,⁷ који је од посебног значаја за развој библиотечке делатности на територији читаве Југославије. Такође, у циљу усаглашавања Закона о библиотекама и Основног закона о достављању штампаних ствари, као и усаглашавања закона СР Србије са савезним законима, Скупштина СР Србије је априла 1966. донела Закон о изменама и допунама Закона о библиотекама. Најважнију иновацију представља чињеница да од 1966. у Србији питање достављања обавезног примерка публикација постаје у целисти уређено законом. Закон о достављању штампаних ствари одређеним установама разрађен је и допуњен 1971. у вези са питањима достављања ситне штампане грађе, а исте године, након усвајања уставних амандмана на Устав СР Србије, скупштине САП Војводине и САП Косова усвојиле су исти закон. Развој библиотекарства у СР Србији био је, дакле, у овом периоду детерминисан процесима демократизације, изграђивања система државности, уставне верификације националних заједница, дефинисањем друштвених делатности као надлежности република, па тиме и националних култура, као и развојем самоуправног система управљања.⁸

Од 1973. до 1975. донет је читав низ прописа значајних за утемељење библиотечке делатности у СФРЈ. У овом периоду, Савез друштава библиотечких радника Југославије донео је следеће правне акте: Друштвени договор о књизи, Минимум југословенских стандарда за народне библиотеке, Стандарде за библиотеке универзитета у Југославији, Минимум југословенских стандарда за школске библиотеке, Југословенске стандарде за специјалне библиотеке, Југословенске стандарде за простор и опрему библиотека, Самоуправни споразум о удруживању у Заједницу југословенских националних библиотека и Самоуправни споразум о

6 Препорука о мерама за унапређење рада библиотеке, *Службени гласник СР Србије*, 1964, бр. 48, 965–966.

7 Основни закон о достављању штампаних ствари одређеним установама, *Службени гласник СФРЈ*, 1965, бр. 15, 653.

8 Драган Бараћ, *Право о библиотекарству у Србији* (Београд: Народна библиотека Србије, 1994), 48–49.

јединственој примени међународних стандарда за библиографски опис и о координираној каталогизацији у СФРЈ.⁹ Иако стандарди које је усвојила струковна асоцијација немају карактер обавезности, односно правну снагу прописа републичких, покрајинских или савезних органа, њихово усвајање представља значајан предуслов за стандардизацију библиотечно-информационе делатности у Југославији.

У овом периоду за Србију је карактеристично да има три закона о библиотекарству – републички и два покрајинска. Наиме, законодавна активност покрајинских скупштина успостављена је након доношења Устава из 1974, који је довео до разбијања јединственог правног система СР Србије, тако да су се на њеном тлу појавила три практично независна правна поретка. Покрајине су постале конститутивни елементи федерације, чиме су се у правном смислу изједначиле са републикама. Тиме су стекле и право да доносе законе, те је Србија постала нејединствено правно подручје. Материја библиотекарства постала је засебно уређена за ужу Србију, а засебно за покрајине. У складу са целокупном политичком историјом Србије, 1974. и 1975. усвојена је законска регулатива која уређује област библиотечке делатности, као и делатности заштите споменика културе у САП Војводини, а 1978. и у САП Косово, у којој је јасно уочљива потпуна аутономија покрајинске законске регулативе у овој области, која је, услед минимума дефинисаних заједничких функција, довела до дезинтеграције регулативе у области библиотекарства.¹⁰ Све до 1990. на територији СР Србије примењивана је тројна и независна регулатива у области библиотекарства, заснована у потпуности на засебним законским и подзаконским прописима.

Овакав облик законског уређивања материје библиотекарства, као и помањање савезних прописа у области библиотекарства, довео је до затварања и прекида веза међу библиотечким институцијама, као и дивергентног приступа организацији и развоју библиотечног система на територији СР Србије. Као снажна противтежа насталом процесу јавља се активност Заједнице матичних библиотека Србије и Библиотекарског друштва Србије на успостављању, одржавању и унапређивању јединствених основа обављања делатности и развоја струке, као и обнављању и учвршћивању покиданих веза. Посебним правним актима, такозваним самоуправним споразумима, успостављане су везе и сарадња између носилаца самоуправног интересног организовања у области културе у републикама и покрајинама. У том периоду, укупан развој библиотекарства био је незнатан, традиционалистички оријентисан са тенденцијом разграђивања успостављеног система. Један од значајних покушаја усмеравања развоја у делатности библиотекарства на савезном нивоу био

---

⁹ Исто, 51.

¹⁰ Исто, 52.

је усвајање Друштвеног договора о књизи из 1982, који је, међутим, остао претежно декларативног карактера и није довео до значајнијих развојних резултата.¹¹

За утемељење и развој библиотечке делатности у СР Србији од значаја је и усвајање Закона о остваривању посебног друштвеног интереса у организацијама удруженог рада које обављају културне делатности из 1974, усвајање Закона о удруженом раду 1977, доношење подзаконских аката који уређују област полагања стручних испита у библиотекарству из 1975. и, нарочито, усвајање новог Закона о библиотечној делатности 1977. године. Иако је утемељен на Закону из 1965, суштинска разлика огледа се у чињеници да је претходни Закон заснован превасходно на стручно-правном регулисању библиотека као установа, док Закон из 1977. у први план истиче саму делатност, што представља један од најзначајнијих корака у вези са осавремењавањем библиотечке делатности у Србији.¹² Након усвајања Закона из 1977. уследило је доношење низа подзаконских аката који регулишу област стручних послова у библиотекарству и начина њиховог обављања, све у циљу стандардизације пословања и обезбеђивања ефикасности и економичности рада у библиотекама. Ради усаглашавања са прописима који регулишу област образовања, као и изменама и допунама у казненој политици за прекршаје, 1985. усвојене су допуне Закона из 1977. године.

Сабори библиошекара

Следећи важан корак у каријери Светислава Ђурића је и улога у организовању I Сабора о библиотекарству, 6. октобра 1971. године. На Сабору је усвојен програм „Пројекције развоја библиотекарства у Србији у периоду од 1970–1980. године“ и „Програм развоја библиотекарства у периоду од 1971–1975. године“, као најзначајније компоненте у стварању модерног интегрисаног библиотекарства у Републици. Ови документи су донети уз консултације најшире стручне и културне јавности и на основу проучавања властитог искуства у практичном раду, насталих потреба и могућности, али и упоредног изучавања и прихватања свих позитивних савремених решења библиотечке струке из великих европских земаља са далеко развијенијом библиотечком делатношћу и њиховог прилагођавања домаћим приликама. Библиотекари Србије, у заједничком напору са многим културним посленицима у Србији, понудили су јавности

---

¹¹ Претпоставке за трајно и системско превазилажење проблема аутохтоности покрајинског законодавства у односу на републичко остварене су тек 1989. усвајањем амандмана на Устав СР Србије, чиме је предвиђено да се, поред осталих државних функција које се јединствено уређују на територији читаве државе, обезбеди и јединство библиотечно-информационог система. На темељима Амандмана 33 из 1989, већ почетком 1990. донети су нови закони о библиотечној делатности и културним добрима.

¹² *Исшо*.

своју визију развоја библиотекарства. Један од облика интеграције библиотечке делатности који је уследио после Сабора био је и пројекат израде Централног каталога СР Србије, чија би концепција допринела стварању јединственог система информисања у Србији.

Архитектура институционалног раста

У закључку, узимајући у обзир чињеницу да је период мандата управника Ђурића обележен крупним инфраструктурним и системски важним корацима за развој библиотечке делатности, можемо га с правом означити као архитекту институционалног раста Народне библиотеке Србије. Моћан, а свестан потреба библиотеке, уложио је приметне напоре да установи обезбеди дом, професионалце, услове за рад, као и плански организовано пословање. Промишљајући дубоко, а делујући широко, са својим тимом је поставио темеље делатности, угледајући се на међународне стандарде и укрштајући их са домаћим приликама и потребама. Иако се данас можда више не можемо идентификовати са епохом у којој су се ови процеси одвијали, осећамо позитиван дух времена, елан, полет, посвећеност, а резултате настојања који су обележили ово време још увек уживамо и ми, данашњи библиотекари Народне библиотеке Србије.

СПИСАК ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА СВЕТИСЛАВА ЂУРИЋА¹³

1. „Друштвена функција библиотеке и задаци народних одбора у вези даљег развоја и унапређења библиотекарства“. *Народни одбор*, бр. 7–8, 1961.
2. „Богата година Српске књижевне задруге“. *Полиџика*, 16. фебруар 1965.
3. „Програм развоја Народне библиотеке Србије. Увод. – Народна библиотека Србије“, Београд, 1969, стр. 1–5. *Библиошкар*, Београд, бр. 3, 1969, стр. 321–323.
4. „Програм развоја Народне библиотеке за период 1970–1980“. *Библиошкар*, Београд, 22/1970, бр. 5, стр. 431–461.
5. Редакција „Језа“, Београд, 34/1970, бр. 1593, стр. 39. Објављене под псеудонимом „Библиотека у изградњи“.
6. „Библиотека као живи капитал људског духа“. *Књижевне новине*, Београд, 22/1970, бр. 370, стр. 12.
7. „Уводно излагање на Сабору о библиотекарству Србије“. *Заједница библиошкар*, Београд, 2/1971, бр. 3–4, стр. 6–7.
8. „О перспективном развоју библиотекарства у Србији“. *Заједница библиошкар*, Београд, 2/1971, бр. 3–4, стр. 12–22.
9. „Зашто је књига скупа“. *Књига и свети*, Београд, 13/1971, бр. 100–101, стр. 40.
10. „Библиотеке“. *Полиџика*, Београд, 68/1971, бр. 20.859 (30. октобар), стр. 20.
11. „Основни правци развоја библиотекарства“. *Савремена библиошкар*, Нови Сад, 3/1971, бр. 1, стр. 25–32.
12. „Развитак библиотекарства“. *Конгрес културне акције*. Крагујевац, 1971, стр. 21–36.
13. „Програм развоја. Увод“. *Народна библиошкар Србије*, Београд, 1971, стр. 5–15.
14. „Десетогодишњи програм Народне библиотеке. Десетогодишњи програм развоја 1970–1980“. *Народна библиошкар Србије*, Београд, 1971, стр. 3–10.
15. „Основне тенденције развоја библиотекарства СР Србије од 1971–1980. године“. *Библиошкар*, Београд, 23/1971, бр. 6, стр. 671–683.

---

¹³ Списак објављених радова сачинио је сам Светислав Ђурић.

16. „Библиотекарство у самоуправном друштву“. *Библиошкар*, Београд, 24/1972, бр. 1–2, стр. 33–49. Реферат за Генералну скупштину ИФЛЕ у Ливерпулу, 24, VIII–X 1971.
17. „Саветовање о актуелним питањима остваривања програма развоја библиотекарства у Републици са посебним освртом на могућност отварања регионалног библиотечног система за средње Поморавље, а на основу пројекције развоја комуналног система библиотечно-информационе делатности општине Светозарево. Уводна реч“. *Заједница библиошкар*, Београд, бр. 3, 1972, стр. 45–48. Сепарат
18. „Завршна реч на Саветовању библиотекара Србије, одржаном у Светозареву 5. маја 1972. године“. *Заједница библиошкар*, Београд, 3/1972, бр. 3, стр. 45–48.
19. „Изградња, стање радова и извршене припреме за отварање Народне библиотеке“. *Заједница библиошкар*, Београд, 3/1972, бр. 4, стр. 35–42.
20. „Деценија књиге“. *Полишика*, Београд, 69/1972, бр. 21016, *Култура – уметност*, XVI, бр. 866, (6. април), стр. 11.
21. „Трезор, трибина, школа – зграда Народне библиотеке у Београду је завршена. Изградња великог библиотекарског система у Србији тек почиње“. *Полишика*, Београд, 69/1972, бр. 21250, *Култура – уметност*, XVI, бр. 900 (2. децембар), стр. 11.
22. „Велика иницијатива“. *Просветни преглед*, Београд, 28/1972, бр. 28 (20. септембар), стр. 3.
23. „Библиотекарство у самоуправном друштву“. *Универзитет данас*, Београд, 13/1972, бр. 1–2, стр. 15–24.
24. „Librarianship in a SELF-managing society“. *Narodna biblioteka Srbije*, Beograd, p. 27. Separat.
25. „Изградња и извршене припреме за отварање Народне библиотеке“. *Библиошкар*, Београд, 24/1972, бр. 6, стр. 695–704.
26. „Положај књиге и библиотекарства у СР Србији. Међународни семинар *Књига у развоју савремене груштва*“. *Народна библиошкар Србије*, Београд, 6–7. април 1973.
27. „Обнова и изградња Народне библиотеке СР Србије. Народна библиотека, 6. април 1973“. Београд, *Народна библиошкар СР Србије*, 1973, стр. 39–52.
28. „Уводна реч поводом свечаног отварања. Народна библиотека 6. април 1973. године“. *Народна библиошкар СР Србије*, 1973, стр. 67–69.

29. „Реч захвалности у име радног колектива. Народна библиотека 6. април 1973”. Београд, *Народна библиотеке СР Србије*, 1973, стр. 78.
30. „Уводна реч поводом отварања *Недеље косовске културе*. Народна библиотека 6. април 1973”. Београд, *Народна библиотека СР Србије*, стр. 98–100.
31. „Положај књиге и библиотекарства у СР Србији. Народна библиотека 6. април 1973”. Београд, *Народна библиотека СР Србије*, 1973, стр. 117–127.
32. „Положај књиге и библиотекарства у СР Србији. Књига у развоју савременог друштва”. Београд, *Народна библиотека СР Србије*, 1973, стр. 17–30.
33. „Књига и библиотекарство у Србији”. *Књижевне новине*, Београд, 25/1973, бр. 437 (16. април), стр. 1–2.
34. „Нова Народна библиотека СР Србије”. *Међународна јолишка*, Београд, 24/1973, бр. 555 (16. мај), стр. 29–32.
35. „Предлог Заједнице матичних библиотека СР Србије за доделу награде АВНОЈ-а Народној библиотеци СР Србије”. *Заједница библиотека*, Београд, 4/1973, бр. 1–2, стр. 33–37.
36. „Нацрт закона о библиотечкој делатности у Србији. *Заједница библиотека*, Београд, 4/1973, бр. 4, стр. 18–19, 20, 21, 24–26.
37. „Предлог Петој скупштини Савеза друштава библиотекара Југославије”. *Заједница библиотека*, Београд, 4/1973, бр. 4, стр. 89–95.
38. „Обнова и изградња Народне библиотеке СР Србије”. *Библиотекар*, Београд, 25/1973, бр. 2, стр. 127–139.
39. “Beogradscopex Events. Spectacles. Varanstaltungs-programm. (Програми културних збивања и приредби)”. № 33, April 1973, р. 4. Уводна реч о историјату библиотеке управника Светислава Ђурића.
40. „На челу и зачељу”. *Новосћи*, Београд, XXI/1973, 11. април, стр. 10–19.
41. “The position of books and libraries in the socialist republic of Serbia. International seminar *The book in the contemporary society*”. *Narodna biblioteka SR Srbije*, Beograd, 1973, p. 14. Separat.
42. “La position du livre et de la bibliothéconomie dans la République socialiste de Serbie. Seminaire international *Le rôle du livre dans la société contemporaine*”. *Narodna biblioteka SR Srbije*, Beograd, 1973, p. 14. Separat.

43. "Die stellung des buches und Bibliothekswesens in der SR Serbien. Internationales Seminar *Des Buch in der entwicklung der zeitgenossichen gesellschaft*". *Narodna biblioteka SR Srbije*, Београд, 1973, р. 14. Сепарат.
44. „Положение книги и библиотечног дела в СР Србији. Међународни семинар *Книга в развиии современной обществa*“. *Народна библиотекa СР Србије*, Београд, 1973, с. 14. Сепарат.
45. „Актуелна питања библиотечке делатности. Пета скупштина Савеза Друштва библиотекара Југославије“. *Савез друштва библиотекара Југославије*, Београд, 1974, стр. 40–44.
46. „Библиотека као значајан чинилац културног и образовног живота села“. *Заједница библиотекa*, Београд, 5/1974, бр. 2, стр. 3–7.
47. „Положај марксистичке литературе у СР Србији. Уводна реч“. *Заједница библиотекa*, Београд, 5/1974, стр. 6–8.
48. „Положај марксистичке литературе у СР Србији. Завршна реч на Саветовању“. *Заједница библиотекa*, Београд, 5/1974, бр. 3–4, стр. 71–72.
49. „Издание книг и развитие библиотечног дела в Социалистической Республики Србији. Библиотековедение и библиография за рубежом. Сборник“. *Выпуск 51*, Москва 1974, стр. 18–26.
50. „Издание книг и развитие библиотечног дела в Социалистической Республики Србији. Библиотековедение и библиография за рубежом“. *Выпуск 51*, Москва 1974, стр. 18–26. Сепарат.
51. „Уводна реч. Положај марксистичке литературе у СР Србији. Саветовање одржано 17. маја 1974. у Народној библиотеци СР Србије“. Београд, 1974, стр. 6–8. *Посебан описак из Заједнице библиотекa*, година V, бр 3–4.
52. „Завршна реч ка саветовању. Положај марксистичке литературе у Србији“. Београд, 1974, стр. 71–72. *Посебан описак из Заједнице библиотекa*, година V, бр. 3–4.
53. „Реч Светислава Ђурића поводом избора за председника Савеза Друштва библиотекара Југославије. Пета скупштина Савеза Друштва библиотекара Југославије“. *Савез Друштва библиотекара*, Београд, 1974, стр. 141–142.
54. „Предлог Заједнице матичних библиотека Србије V скупштини Савеза Друштва библиотекара Југославије. Пета скупштина Савеза Друштва библиотекара Југославије“. *Савез Друштва библиотекара Југославије*, Београд, 1974, стр. 33–39.

55. „Програмско, организационо и акционо трансформисање библиотекарства“. *Културни животи*, Београд, 16/1974, бр. 11–12, стр. 797–804.
56. „Свечана академија поводом Дана Народне библиотеке СР Србије – 6. априла 1974“. *Заједница библиотекарства*, Београд, 5/1974, бр. 2, стр. 68–74.
57. „Свечана предаја награде Милораг Панић-Суреј“. *Заједница библиотекарства*, Београд, 5/1974, бр. 1, стр. 93–95.
58. „Читаоци“. *Недељне новостии*, Београд, 9/1974, бр. 360 (14. април), стр. 13. (У рубрици: Клуб познатих).
59. „Одликовања радницима Народне библиотеке СР Србије“. *Заједница библиотекарства*, Београд, бр. 19 /1974.
60. „Двадесетпетогодишњица Савеза Друштава библиотекара Југославије“. *Библиотекар*, Београд, 26/1974, бр. 406, стр. 11–21. Реферат одржан 6. новембра 1974. г. у Љубљани поводом прославе 25-годишњице Савеза Друштава библиотекара Југославије.
61. „Петиндвајсет лет наше звезде“. *Књижница Љубљана*, бр. 18, 1974, 3–4, стр. 174–184.
62. „Петиндвајсет лет наше звезде“. *Књижница Љубљана*, бр. 18, 1974, 3–4, стр. 174–184. Сепарат.
63. „Општи поглед на делатност Библиотеке у 1974. години. Извештај о раду 1974“. *Народна библиотека Србије*, Београд, 1975, стр. 5–13.
64. „Саветовање Књига као инструменти образовања и функција школске библиотеке одржано 5. марта 1975. г. у Београду. Уводна реч“. *Заједница библиотекарства*, Београд, 6/1975, бр. 3, стр. 4–6.
65. „Изјава поводом Сајма књига“. *Вечерње новостии*, Београд, 23/1975, 19. октобар, стр. 19.
66. „Титова посета Народној библиотеци Србије“. *Заједница библиотекарства*, Београд, бр. 1–2, 1975, стр. 5–10.
67. „Народна библиотека СР Србије 1971–1975. Изложба о петогодишњем развоју. Предговор“. *Народна библиотека СР Србије*, Београд, 1975, стр. 5–21.
68. „Поздравна реч Светислава Ђурића, председника Савеза Друштава библиотекара Југославије“. *Шести скупштина Савеза библиотекарства Југославије*, 1976, стр. 13–16.

69. „Савремено библиотекарство Југославије и његови непосредни задаци с посебним освртом на библиотечко-информациони систем“. *Шеста Скупштина Савеза Друштва библиотекара Југославије*. Сарајево, Савез Друштва библиотекара Југославије, 1916, стр. 28–34.
70. „Двадесетпетогодишњица Савеза Друштва библиотекара Југославије“. *Библиотекарство*, Сарајево, бр. 4, 1974, стр. 7–16. Сепарат.
71. „Савремено библиотекарство Југославије и његови непосредни задаци с посебним освртом на библиотечко-информациони систем“. *Библиотекарство*, Сарајево, 4/1975, стр. 13–18.
72. „Нека актуелна питања изградње јединственог библиотечко-информационог система“. *Заједница библиотеке*, Београд, 6/1975, бр. 4, стр. 5–12.
73. „Писмо управника Народне библиотеке“. *Књижевне новине*, Београд, 28/1976, бр. 513 (16. јун), стр. 2.
74. „Савремено библиотекарство Југославије и његови непосредни задаци с посебним освртом о јединственом библиотечко-информационом систему“. *Библиотекарство*, Сарајево, 21/1975, бр. 4, стр. 3–18. Сепарат.
75. „Народна библиотека СР Србије 1971–1975“. *Библиотекар*, Београд, 28/1976, бр. 5, стр. 535–548.
76. „Самоуправно организовање библиотечке делатности“. *Библиотекар*, Београд, 1–3/1977, стр. 108–114.
77. „Комунисти предначе у савладавању заосталости“. *Светлост*, Крагујевац, 25. мај 1978. г.
78. „Самоуправно организовање библиотечке делатности“. *Заједница библиотеке*, Београд, 1979, бр. 1–4, стр. 7–15.
79. „Живот посвећен књизи. На вест о смрти Данила Грујића“. *Политика*, 31. јануар 1980.
80. „Двадесет година награде Милораг Панић-Суреј“. *Кашалој изложбе „Милораг Панић-Суреј“*. Београд, 1991, стр. 101–105.

СМИЉКА КАШИЋ (1949–2013): ДОК ЈОШ РАДЕ ОНИ КОЈИ СУ СА ЊОМ РАДИЛИ

Слађана Стојаковић (1963)
Народна библиотека Србије,
Београд
sladjana.stojakovic@nb.rs

УДК: 02:929 Кашић С.
012 Кашић С.

КОРИСНИЧКИ ЗАХТЕВ

1. Персонална одредница – Кашић Смиљка
2. Година рођења – 1949.
3. Место рођења – Бјеловар
4. Година смрти – 2013.
5. Место – Београд
6. образовање – Магистар археологије
7. Занимање – Библиотекар у Народној библиотеци Србије од 1972. године
8. Обим информација у зависности од нивоа рада – Стручни рад
9. Распон истраживања – Праћење кроз дужи временски период (ретроспективно претраживање)
10. Кључне речи – Народна библиотека Србије, Референсна збирка, рад са корисницима
11. Напомена – Биографија/библиографија

Сећање на Смиљку Кашић започињем у форми корисничког захтева, онако како нас је учила да почиње референтни рад са корисником. Кориснички захтев помаже библиотекар у да кроз низ питања које поставља кориснику дефинише тему. У току референтног рада, кориснички захтев је подсетник, а на крају, када се референтни рад оконча и корисник добије одговор, кориснички захтев постаје информација за извештаје и статистике.

Смиљка Кашић рођена је 1949. у Бјеловару у свештеничкој породици. Школовање започиње у родном граду, а наставља у Београду, када је њен отац, др Душан Кашић, године 1959. постављен за професора београдске Богословије. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду на Одељењу за археологију. У току студија, учествовала је у археолошким ископавањима Лепенског Вира, Гамзиграда, Хајдучке Воденице и других налазишта, којима је руководио академик Драгослав Срејовић.¹ Магистарски рад на тему „Рано хришћанство на тлу Југославије“ одбранила је 1975. године.

Археологија и библиотекарство се на занимљив начин преплићу у њеном животу. У пријави на конкурс за место библиотекара у читаоницама Народне библиотеке Србије наводи да је као студент, а нарочито за време постдипломских студија, помагала у библиотеци Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду.² Често је говорила да је рад на археолошким налазиштима заменила истраживањем фондова Народне библиотеке. Ножић који је користила као алат у археолошким ископавањима добио је сасвим нову примену у библиотекарству. Дobar археолог, као и добар библиотекар, треба да поседује одређене особине и вештине: интелигенцију, радозналост, упорност/истрајност, стрпљење, развијену способност закључивања, брзо и лако уочавање детаља.³

Смиљка Кашић почиње да ради у Народној библиотеци Србије 1972. у Сектору за чување и коришћење фондова, касније Одељењу за пружање информационих услуга корисницима, прво као библиотекар у читаоници и јавном каталогу, а од 1989. као библиотекар-информатор у такозваној Референтној збирци.⁴ У пензију одлази 2005, са места редактора Референтне збирке. Звање библиотекар-саветник стекла је 1991. године.

Добитница је Награде „Милорад Панић-Суреп“ за 1988. годину, а као најбољи београдски библиотекар добила је 2004. и Награду „Марија Илић-Агапова“. У образложењу Награде „Милорад Панић-Суреп“, коју додељује Заједница матичних библиотека Србије као признање појединцима и ко-

1 Извор: др Љиљана Протић, сестра Смиљке Кашић.

2 „Персонални досије Смиљке Кашић“, Архива Народне библиотеке Србије.

3 „Opis zanimanja arheolog, diplomirani arheolog“, *Infostud*, https://poslovi.infostud.com/info/opisi-zanimanja/files/zanimanje_151/Arheolog.pdf (преузето 21. 5. 2025).

4 Касније је усвојен термин Референтна збирка.

лективима за постигнуте резултате у развоју библиотекарства, жири је навео „да још на почетку своје плодне каријере испољава особину новотарства, која је карактерише кроз њен развојни пут“.⁵

Почетак рада у НБС је време пресељења у нову зграду, време интензивних припрема за почетак пробног рада са читаоцима 27. новембра 1972. године. Нови задаци, нова организација рада, формирање нових одељења и служби морало је да прати и повећање броја запослених. У периоду од 1968. до 1972. број радника се удвостручио.⁶ У периоду када није било формалног високог образовања библиотекара у Србији, велика пажња била је посвећена образовању и усавршавању библиотекара у страним библиотекама путем стипендија, међународне размене кадрова и билатералних уговора са страним библиотекама.⁷ Као стипендиста Хумболтове фондације, Смиљка Кашић је имала могућност да се упозна са радом библиотека у Бохуму и Минхену. Универзитетска библиотека у Бохуму, како пише у свом раду објављеном у *Библиошекару* 1978. године, представљала је једну од најсавременијих библиотека у Европи.⁸ Упознавање са радом ове модерне библиотеке, аутоматизацијом пословања у свим сегментима рада, смештајем фондова у слободном приступу, активном улогом библиотекара у информисању корисника, умногоме ће одредити њен професионални пут. То је пут од класичног ка модерном, пут којим је требало да се креће и библиотекарство у Србији.

Више од тридесет година, Смиљка Кашић је била посвећена раду са читаоцима. У центру пажње постављен је корисник, његове реалне потребе за информацијама и знањем и формирање богате Референтне збирке.

СМЕШТАЈ И ФОРМИРАЊЕ РЕФЕРЕНТНЕ ЗБИРКЕ

Највеће „новотарство“ у раду Смиљка Кашић је исказала у формирању Референтне збирке и развијању референтног рада са корисницима. Приручници су саставни део фондова Народне библиотеке још од самог оснивања. Међу првим књигама новоосноване библиотеке у Београду нашао се и један приручник – *Real Encyclopedia*, поклон Јеврема Обреновића.⁹

---

5 „Добитници награде Милорад Панић-Суреј за 1988. годину“, *Заједница библиошека: информативни орган Заједница машиничких библиошека Србије*, 16/1 (1988–1989): 69.

6 „Нова организација рада и пресељење у нову зграду“, у: *Народна библиошека: 6. април 1973*. (Београд: Народна библиотека СР Србије, 1973), 23.

7 Десанка Стаматовић, „О библиотекарској професији – историја и перспектива“, у: *Библиошекарство на крају века: зборник радова*. [Књ. 1], приредио Добривоје Младеновић (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996), 10.

8 Смиљка Кашић, „Универзитетска библиотека у Бохуму“, *Библиошекар: орган Друштва библиотекара НР Србије*, 30/1–6 (1978): 152–156.

9 *Србски родољубац. Часл 1*, уредник Василије З. Чокерљан (Будим: Словима кр. Свеучилишта Пештанског, 1832), 156.

Већи број приручника из области библиотекарства набавио је и Филип Николић, први библиотекар Народне библиотеке Србије, како би пронашао решења за сређивање фонда и израду каталога.¹⁰ Набавку приручника и стручне литературе наставили су и следећи управници Народне библиотеке Србије. Издвајање приручника из основног фонда започето је по завршетку Другог светског рата, када је основано Одељење X – Помоћне књиге, касније Одељење приручника.

Пресељењем у нову зграду 1972, нове, модерне и функционалне читаонице биле су предуслов да се приручници сместе у слободном приступу. Приручници су били разврставани само на основне групе Винчел класификације (*Constance Winchell*).¹¹ У оквиру група које су имале словне ознаке (А – библиографије, Б – библиотекарство и сл.), приручници су били сигнирани по формату и редоследу пристизања односно *нумерус куренсу*. Седамдесетих и осамдесетих година прошлог века посебна пажња посвећена је набавци приручника. Поред монографских публикација, набављен је и велики број наслова серијских публикација. Уместо Винчелове поделе уведен је систем класификације и сређивања по УДК систему, који пружа више могућности за смештај већег броја приручника у слободном приступу. Смештај фонда у слободном приступу је сложен и дуготрајан процес који треба да омогући не само смештај већ и приступачност и лако сналажење корисника путем визуелних ознака које треба да укажу на садржај појединих група.

Приликом смештаја приручника треба водити рачуна да на најприступачнијем месту треба да буду изложене публикације за чије коришћење није потребна помоћ библиотекара. Због потребе да се обезбеди простор за консултације и смештај приручника који су неопходни библиотекарима за рад или је за њихово коришћење потребна помоћ библиотекара, почетком осамдесетих година прошлог века одвојена је посебна канцеларија.

Монографске и серијске публикације у саставу Збирке, које акумулирају знање из свих научних области, намењене су брзом добијању података. Приручник је публикација која се не чита од корица до корица, већ се консултује у одређеним приликама и пружа могућност брзог и лаког проналажења информација због утврђеног система сређивања грађе. Референтна дела су важан извор информација не само за кориснике већ и библиотекаре, посебно у сложеним претраживањима када је потребно анализирати питање, рашчланити га на кључне појмове и „повући кончић“

---

¹⁰ Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд: Народна библиотека, 1960), 47.

¹¹ Дубравка Симовић, „Принципи сигнирања монографских публикација у делу општег фонда Народне библиотеке Србије“, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 6/1 (2004): 55. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:ND_7205A6ADEFB5C05F14C420CCC2A031C5-2004-B001 (преузето 2. 8. 2025).

за даље истраживање. У време када су постојали искључиво штампани извори, приручници су били значајан извор информација и библиотека-рима у другим процесима рада.

РЕФЕРЕНТНИ РАД

Да би се референтни рад развијао, поред богате збирке и одговарајућег смештаја, неопходан је стручни кадар, библиотека-информатор који добро познаје референтне изворе на свим медијима, прати издавачку продукцију и познаје критеријуме за селекцију и вредновање извора, познаје начине њиховог коришћења и технике претраживања и заинтересован је да саслуша питање корисника и пружи релевантан одговор. То је библиотека-информатор спреман на константно лично усавршавање, али и спреман да своје знање пренесе корисницима кроз индивидуалне или групне едукације.

Распоређивањем Смиљке Кашић на послове библиотека-информатора у Референтној збирци почиње период унапређења и проширења референтног рада са корисницима.

У првој књизи циклуса *Библиотекарство на крају века*, у темату „Професија библиотека-информатор“¹² писала је о личности библиотека-информатора који раде са читаоцима,¹³ теми о којој се мало говори и пише. Ко је радио са Смиљком Кашић, зна да је овај рад спој великог теоријског знања и праксе, а могао би да послужи и као полазна основа за сваког библиотека-информатора који ради са читаоцима. Библиотека-информатор који ради са читаоцима треба да поштује одређена правила:

Библиотека-информатору су сви читаоци исти и сви захтеви једнако важни и значајни – У раду са читаоцима, са истом одговорношћу је приступала сваком кориснику без обзира на то да ли је у питању научник, истраживач или појединац који у библиотеку долази због својих личних потреба. Свако питање је за библиотека-информатора нови изазов, а сваки завршен референтни процес и пружени одговор је значајно искуство које може послужити за неко друго истраживање.

Преведено на језик позитивног законодавства у области библиотечко-информационе делатности, улога библиотека и информационих центара је да омогући свим грађанима, под једнаким условима, слободан приступ знањима и информацијама садржаним у библиотечко-информационој

---

¹² Смиљка Кашић, „Библиотека-информатор каквог желе читаоци“, у: *Библиотекарство на крају века: зборник радова*. [Књ. 1], приредио Добривоје Младеновић (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996), 33–38.

¹³ Правила и наводи за рад библиотека-информатора из наведеног рада су у даљем тексту послужили за дефинисање рада Смиљке Кашић.

грађи, а сваки корисник има право на помоћ и савет библиотечких стручњака приликом претраживања и коришћења услуга библиотеке.¹⁴

Велика ујорност и истрајност у истраживању – Како је разноврсна структура корисника, тако су разноврсни и њихови захтеви, који се не односе само на истраживање података о појединој публикацији и пружање општих или библиографских информација већ и на сам садржај књига из општег фонда или проналажење одређеног податка. Ниједан каталог или библиотечка евиденција не може у потпуности да открије садржај фонда и одговори на разноврсне захтеве корисника. Библиотекар постаје карика која повезује Референтну збирку, библиотечке фондове и кориснике.

Решавање таквих захтева могуће је само уз велико ангажовање библиотекара, који не сме олако рећи да библиотека нема публикацију или да се податак не може пронаћи. Да би се то утврдило, потребно је дуготрајно истраживање кроз информационе изворе, али и кроз сопствени фонд *de visu*. Уколико се и после детаљног претраживања и истраживања не нађе одговор на питање корисника, референтни рад се завршава упућивањем корисника на оног ко публикацију има или би требало да зна одговор.

Библиотекар мора да праћи потребе и захтеве читалаца – Анализирањем и праћењем потреба и захтева корисника, Смиљка Кашић је иницирала издвајање најзначајнијих и најтраженијих референтних издања и наслова ради ефикаснијег информисања и бржег услуживања корисника. Прво се у оквиру Референтне збирке формирала и комплетирали Збирка званичних докумената са пратећим регистрима, а касније и мања приручна збирка литературе из области библиотекарства за потребе студената Катедре за библиотекарство и информационе науке. Те збирке су након 2000. биле основа за отварање Правно-информационог центра и Центра за библиотекарство.

Библиотекар мора да праћи и све промене у оквиру библиотечко-информационе струке – да се усавршава и открива нове могућности за унапређење и развијање појединих процеса рада увођењем нових технологија. Смиљка Кашић је била веома ангажована на пројекту аутоматизоване обраде података преко инсталираног система ТИМ 600, који се одвијао у сарадњи са Институтом „Михајло Пупин“. Пројекат је трајао од 1988. до 1993. и обухватао је евидентирање чланова, уношење података о публикацијама за потребе електронског поручивања публикација из депоа, задуживање и раздуживање корисника, остављање публикација на резервацији, као и враћање грађе после истека рока резервације. Само поручивање одвијало се на специфичан начин јер целокупан фонд није био унет у Електронски каталог; корисник је попуњавао папирни реверс, на основу кога је књижничар уносио податке у образац (претеча електронског реверса).

¹⁴ Закон о библиотечко-информационој делатности („Службени гласник Републике Србије“ бр. 52/2011, 78/2021, чл. 2, 29), <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1/reg> (преузето 27. 6. 2025).

Након тога се образац штампао у депоу. Овакав начин поручивања грађе требало је да послужи формирању базе фреквентног фонда. Иако је пројекат трајао само пет година, то не умањује његов значај. Услови за електронску позајмицу грађе и електронско поручивање монографских публикација стекли су се тек након осамнаест година, 2011. године.

У том периоду, на основу постојећих и самостално урађених програма и маски за унос података, настају и нове помоћне базе податка: Етно (насеља српских земаља), Топреф (Референтна збирка Народне библиотеке Србије), Речници у Народној библиотеци Србије, Инфо (тематски преглед литературе), Звандок (преглед Службених листова).¹⁵

Библиошкар не треба да буде прешенциозан – Улога библиотекара је да олакша рад читаоцима, да им уштеди време и пружи тачан и релевантан одговор на њихов захтев. Многи значајни издавачки подухвати, пројекти медијских кућа, изложбе корисника, али и колега библиотекара настали су уз стручну помоћ Смиљке Кашић. Без обзира на велико ангажовање, њена улога остала је најчешће скривена и евидентирана само кроз лични или одељенски извештај. Успех читаоца био је и њен успех.

ЕДУКАТИВНИ РАД СА КОРИСНИЦИМА

Смиљка Кашић била је веома посвећена едукативном и инструкторском раду који може да се одвија кроз директан контакт са корисником или организовањем предавања и стручног вођења потенцијалних или постојећих група корисника. Указивала је на значај упознавања корисника са улогом и функцијама Народне библиотеке Србије као националне библиотеке, фондовима и информационим изворима, системом и начином коришћења каталога, нових база података, Референтном збирком и услугама које Библиотека пружа. Указивала је на потребу штампања водича који би садржао информације о Библиотеци, али и информационим изворима. Учествовала је у писању водича *Народна библиотека Србије: 1832–1982*, штампаном 1982. године.¹⁶ Годинама је прикупљала грађу за један нови, обимнији и свеобухватнији водич, који, нажалост, није штампан, али је значајан извор информација колегама из Референтне збирке и сведочанство о прошлом времену.

Смиљка Кашић је била веома ангажована на едукацији група ученика и студената, као и колега библиотекара. Свако предавање било је посебно припремљено и прилагођено групи. Систематично је прикупљала

¹⁵ „Извештај о раду Народне библиотеке Србије 1990–1994“ (1996), 161. Доступно и на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_5A57F95B74CD53E8416BCA8AC6DEBA6F (преузето 27. 6. 2025).

¹⁶ *Народна библиотека Србије: 1832–1982: водич*, приредили Миодраг Живанов, Смиљка Кашић и Жељко Шкаламера (Београд: Народна библиотека Србије, 1982).

информације о НБС, свим процесима рада, фондовима и новим пројектима како би могла да одговори на свако евентуално питање.

Сарадња са Филолошким факултетом и Међународним славистичким центром, започета седамдесетих година прошлог века, континуирано се одвија до данашњих дана. Сваке године, у септембру, студенти славистике долазе у посету Народној библиотеци Србије, а у октобру се организује стручно вођење за студенте Катедре за библиотекарство и информатику.

У периоду од 1984. до 1986. Смиљка Кашић учествовала је у едукацији кадрова из земаља у развоју, која се одвијала у оквиру Унесковог програма.¹⁷ У годишњем извештају НБС наилази се на податак да је управник Милан Милутиновић учествовао на међународном симпозијуму о усаглашавању образовања и образовних програма у информатици, библиотекарству и архивистици под окриљем Унеска 1984. године,¹⁸ као и да је Збор радника Народне библиотеке почетком наредне године разматрао Споразум о облицима сарадње и остваривању програма обуке кадрова из културе земаља у развоју и институција културе СР Србије.¹⁹ Обука кадрова је јасно одвојена само у извештају за 1984. годину, где наилазимо на податке да је организована и реализована за колеге из Габона, Сирије и Туниса (укупно 3) у трајању од 240 дана.²⁰ На основу извештаја за 1985. и 1986. годину, у делу који се односи на међународну сарадњу, у табели „Страни гости у Народној библиотеци Србије” наилазимо на податак о стипендистима из земаља у развоју, на основу чега можемо закључити, с обзиром на то да није јасно издвојена обука кадрова, да су они били обухваћени програмом едукације.²¹

Смиљка Кашић је била ауторка више радова о референтном раду и Референтној збирци, али се опробала и као библиограф. Са колегиницом Оливером Миловановић и колегиницом из Сверуске државне библиотеке стране књижевности (ВГБИЛ) сачинила је библиографију *Развитие связей между СССР и СФРЮ в области культуры: 1976–1985: библиографический указатель*.²²

17 „Добитници награде Милорад Панић-Суреј за 1988. годину”, 67.

18 „Табеларни преглед рада и остали подаци”, „Извештај о раду и финансијском пословању за 1984. годину” (1985), *Народна библиотека*, 164.

19 „Самоуправна организованост”, „Извештај о раду и финансијском пословању за 1985. годину” (1986), *Народна библиотека*, 13.

20 „Табеларни преглед рада и остали подаци” (1985), 158.

21 „Табеларни преглед рада и остали подаци”, „Извештај о раду и финансијском пословању за 1985. годину” (1986), *Народна библиотека*, 164; „Табеларни преглед рада и остали подаци”, „Извештај о раду и финансијском пословању за 1986. годину” (1987), *Народна библиотека*, 159.

22 Наталија Н. Егорочева, Смиљка Кашић и Оливера Миловановић, *Развитие связей между СССР и СФРЮ в области культуры: 1976–1985: библиографический указатель* (Москва: Всесоюзная государственная библиотека иностранной литературы, 1989).

За потребе рада на библиографији, упућена је 1986. на стручни боравак у ВГБИЛ са колегиницом Миловановић.²³ У књизи *Српски манастири у Хрватској и Славонији* приредила је библиографију радова аутора др Душана Кашића.²⁴

Као стручни сарадник – аутор, наведена је у публикацији *Модерна српска држава 1804–2004. Хронологија*, у издању Историјског архива Београда,²⁵ која обухвата „тоталну историју српске државе“ и селективно презентује догађаје из политике, културе, привреде, друштва и свакодневног живота. Смиљка Кашић је, у сарадњи са колегиницом Светланом Мирчов, издвојила догађаје из историје Народне библиотеке Србије од оснивања до 2000. године.

Њену продуктивност не можемо мерити само бројем објављених радова; нажалост, аутори који су тражили њену стручну помоћ често су изостављали да истакну допринос који је дала у истраживању грађе и извора, а који су неретко чинили основу њиховог рада.

ЗАКЉУЧАК

Овај рад посвећен је првом и званично једином библиотекару Референтне збирке,²⁶ библиотекару по мери читаоца. Рад Смиљке Кашић у Народној библиотеци Србије обухватио је период полета који се поклапа са пресељењем НБС у нову зграду, време изазова које доноси револуција у комуникацијама и технолошки развој и које пред библиотекара поставља нове изазове и дефинисање професије, али и време голог опстанка током ратних година на простору бивше СФРЈ. У свим тим условима Смиљка Кашић дала је свој професионални максимум следећи своју визију, желећи да унапреди рад са читаоцима, да на одговоран начин презентује рад других колега и укаже на значај Народне библиотеке Србије. Захваљујући иновативности и визији о „бољој“ библиотеци Смиљке Кашић утемељен је референтни рад, на основу ког се до данашњег дана развија и унапређује рад са корисницима, упркос сумњама да ће библиотека и библиотекар изгубити традиционалну улогу.

Рад сам започела корисничким захтевом и завршавам га онако како се завршава референтни рад – одговором у виду предложене литературе која је резултат спроведеног истраживања.

23 „Табеларни преглед рада и остали подаци“ (1986), 163.

24 Смиљка Кашић, „Библиографија“, у: *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, уредник Душан Кашић (Београд: Музеј Српске православне цркве, 1996), 381–394.

25 Љубодраг Димић ... [и др.], *Модерна српска држава 1804–2004: хронологија* (Београд: Историјски архив Београда, 2004).

26 Након одласка Смиљке Кашић у пензију, у Систематизацији радних места није дефинисано место дипломирани библиотекар Референтне збирке, иако те послове тренутно обављају три дипломирана библиотекара.

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА СМИЉКЕ КАШИЋ

Монографске публикације

1. Rano hrišćanstvo na tlu Jugoslavije : magistarski rad. - [Beograd : S. Kašić, 1975]. - 287 listova : ilustr. ; 30 cm
* Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
2. Извори и средства информисања у Народној библиотеци Србије. - Београд : Народна библиотека Србије, 1979. - Стр. 321–336 ; 26 cm
3. Народна библиотека Србије : 1832–1982 : водич / [текст водича приредили Миодраг Живанов, Смиљка Кашић, Жељко Шкаламера]. - Београд : Народна библиотека Србије, 1982. - [32] стр. : илустр. ; 24 cm
4. Национална библиотека Србије : 1832–1982 : путеводитељ / [текст подготвили Миодраг Живанов, Жељко Шкаламера, Смиљка Кашић. - Белград : Национална библиотека Србије, [1982]. - [32] стр. : илустр. ; 25 cm
5. The National Library of Serbia : 1832–1982 : guide / [guide compiled by Miodrag Živanov, Željko Škalamera, Smiljka Kašić ; translated into English by Melanie Lazić]. - Belgrade : National Library of Serbia, [1982]. - [28] str. : ilustr. ; 24 cm
6. Развитие связей между СССР и СФРЮ в области культуры : 1976–1985 : библиографический указатель / [составители Н. Н. Егорычева, Смиљка Кашић и Оливера Милованович]. - Москва : Всесоюзная государственная библиотека иностранной литературы, 1989. - 256 стр. ; 21 cm

Прилози у монографским и серијским публикацијама

7. Универзитетска библиотека у Бохуму // Библиотекар (Београд). - Год. 30, бр. 1/6 (1978), стр. 152–156.
8. Извори и средства информисања у Народној библиотеци Србије // Народна библиотека Србије: годишњак 1979. - Београд: Народна библиотека Србије, 1980. Стр. 321–336.
9. Од једног приручника до Референсне збирке // Народна библиотека Србије: споменица: 1832–1982. - Београд: Народна библиотека Србије, 1985. Стр. 257–274.
10. Odgovornost za stanje odnosa između korisnika i davalaca naučnih informacija // Problemi korišćenja naučne literature : okrugli sto : 11. april 1985, Beograd. – Beograd : Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković", 1985. 58–60.

11. Референсна збирка : Народна библиотека Србије - народне библиотеке // Заједница библиотека. - Год. 14, бр. 1/4 (1986), стр. 55–61.
* Саветовање у Смедереву, одржано 14. и 15. новембра 1986.
12. Predmetni katalog Narodne biblioteke Srbije u službi korisnika // Predmetni katalog - stvarnost i perspektiva : Savjetovanje povodom 40-godišnjice rada predmetnog kataloga Narodne biblioteke Srbije. - Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 1988. Str. 10–16.
13. Библиографија : Душан Љ. Кашић // Српски манастири у Хрватској и Славонији / Душан Кашић. - 2. изд. - Београд : Музеј Српске православне цркве, 1996. Стр. 381–394.
14. Библиотекар каквог желе читаоци // Библиотекарство на крају века / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. - Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. Стр. 33–38.

Стручни сарадник

15. Non-Alignment and Non-Aligned Countries in Yugoslav Editions : [catalogue of exhibition : Sava-Center 22–28 July 1978.] / [exhibition and catalogue prepared by Smiljka Kašić ... et al.]. - Belgrade : National Library of Serbia, 1978. - 61 str. ; 26 cm
16. Модерна српска држава 1804–2004 : хронологија / [аутори, редактори Љубодраг Димић ... [и др.]]. - Београд : Историјски архив Београда, 2004. - 534 стр. : илустр. ; 33 cm
* Стручни сарадник на теми: историја Народне библиотеке Србије.

Димић, Љубодраг ... [и др.]. *Модерна српска држава 1804–2004: хронологија*. Београд: Историјски архив Београда, 2004.

„Добитници награде Милораг Панић-Суреј за 1988. годину”. *Заједница библиотеке: информативни орган Заједница матичних библиотека Србије*, 16/1 (1988–1989): 67–69.

Егорычева, Наталија Н., Смиљка Кашич и Оливера Милованович. *Развитие связей между СССР и СФРЮ в области культуры: 1976–1985: библиографический указатель*. Москва: Всесоюзная государственная библиотека иностранной литературы, 1989.

Закон о библиотечно-информационој делатности („Службени гласник Републике Србије” (бр. 52/2011, 78/2021, чл. 2, 29). <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/52/1/reg> (преузето 27. 6. 2025).

„Извештај о раду Народне библиотеке Србије 1990–1994” (1996). Доступно и на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_5A57F95B74CD53E8416BCA8AC6DEBA6F (преузето 27. 6. 2025).

Кашић, Смиљка. „Библиографија”. У: *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, ур. Душан Кашић, 381–394. Београд: Музеј Српске православне цркве, 1996.

Исти. „Библиотекар каквог желе читаоци”. У: *Библиотекарство на крају века: зборник радова*. [Књ. 1], приредио Добривоје Младеновић, 33–38. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996.

Исти. „Универзитетска библиотека у Бохуму”. *Библиотекар: орган Друштва библиотекара НР Србије*, 30/1–6 (1978): 152–156.

Кићовић, Мираш. *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд: Народна библиотека, 1960.

Народна библиотека. „Самоуправна организованост”. „Извештај о раду и финансијском пословању за 1985. годину” (1986), 12–19.

Исти. „Табеларни преглед рада и остали подаци”. „Извештај о раду и финансијском пословању за 1984. годину” (1985), 93–164.

Исти. „Табеларни преглед рада и остали подаци”. „Извештај о раду и финансијском пословању за 1985. годину” (1986), 103–170.

Исти. „Табеларни преглед рада и остали подаци”. „Извештај о раду и финансијском пословању за 1986. годину” (1987), 107–163.

Народна библиотека Србије: 1832–1982: водич. Приредили Миодраг Живанов, Смиљка Кашић и Жељко Шкаламера. Београд: Народна библиотека Србије, 1982.

„Нова организација рада и пресељење у нову зграду”. У: *Народна библиотека: 6. април 1973*. 17–33. Београд: Народна библиотека СР Србије, 1973.

„Opis zanimanja arheolog, diplomirani arheolog”, *Infostud*, https://poslovi.infostud.com/info/opisi-zanimanja/files/zanimanje_151/Arheolog.pdf (преузето 21. 5. 2025).

„Персонални досије Смиљке Кашић”. Архива Народне библиотеке Србије.

Србски родољубац. Часић I. Уредник Василије З. Чокерљан. Будим: Словима кр. Свеучилишта Пештанског, 1832.

Стаматовић, Десанка. „О библиотекарској професији – историја и перспектива”. У: *Библиотекарство на крају века: зборник радова. [Књ. 1]*, приредио Добривоје Младеновић, 3–16. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1996.

Симовић, Дубравка. „Принципи сигнирања монографских публикација у делу општег фонда Народне библиотеке Србије”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, 6/1 (2004): 37–62. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_7205A6ADEFB5C05F14C420CCC2A031C5-2004-B001 (преузето 2. 8. 2025).

IF... (КАД БИ...) – НЕКОЛИКО СЕЋАЊА НА ЉИЉАНУ КОВАЧЕВИЋ

Небојша Ковачевић (1966)
Народна библиотека Србије,
Београд
nebojsak66@gmail.com

УДК: 02:929 Ковачевић Љ.

Оне су дијелови моје емоционалне књижнице, ускладишћене у умртвљеном стању, чекајући прикладан пошлицај да се појаве и живе, исто као што чекају моја „права“ сјећања. Не постоји апсолутна и шемељна разлика између онога чега се сјећам као власних доживљаја и онога чега се сјећам из причања других људи. И, како вријеме пролази, а јасноћа човјекских сјећања (и њихових сјећања) блиједи, разлика између њих постаје све нејаснија [...] Кад неко умре, за њим остане сјајна корона, преостали жар у душама оних који су му били блиски. Како вријеме пролази, тај жар неизбежно слаби и најосљепљује се утаси, али до тада прође многа година. Кад најосљепљује умру сви они који су били блиски тој особи, онда се охлади сва жеравица и у том тренутку „све се прешвара у прах“.¹

Чудновата петиља сам ја – Даглас Хофштетер (Douglas Hofstadter)

---

¹ Douglas Hofstadter, *Чудновата петља сам ја*, превео Жарко Водинелић (Zagreb: Izvori, 2009), 312, 314.

Како време пролази, све чешће у сећање призивамо оно чега више нема или оне којих више нема. Као да тиме некако желимо да посведочимо да их нисмо заборавили или да се помало себично уверимо да и ми, једног дана, нећемо бити заборављени.

Други ток тога процеса чији сам све чешће заточник јесте и питање кога сам се присетио док сам размишљао о променама у схватању библиотекарства, рада и посебно предметне класификације у периоду од тридесетак година, колико сам се том врстом класификације бавио. Не случајно, мисао, помало хаотична и грозничава, упутила ме је на Љиљану Ковачевић, колегиницу са којом нисам никада заједно радио, али са којом сам често сарађивао у различитим приликама, чак толико да бих је, на крају, могао назвати пријатељем.

Повод је био нејасан и асоцијативан, привидно случајан, али у ствари нужан, као и увек. Размишљајући о чувеном односу „некад“ и „сад“, о питањима радне етике, брзине и темељитости обраде, стручности, присетих се британског филма са краја шездесетих година, чудног наслова и још чудније радње... У духу данас популарне „алтернативне историје“, у филму *If... (Каг би...)* стварна радња живота у једном енглеском колеџу одједном се креће путем нечега што је могло бити, или неког „кад би“...

Тако сам се и ја, као што се често питамо када у нашем животу остаје све мање оних који су нам били ослонац и ауторитет, једноставно запитао: „Шта би Љиља Ковачевић рекла? Како би поступила?“. Не сећам се више детаља, нити су они важни. Важније је само то питање, јер нећу говорити о Љиљи, већ о својим сећањима на њу.

О неколико случајних ситуација које ће је на неки начин описати онима који је нису познавали или ће подсетити оне који јесу на то каква је „заиста“ била. Овим знацима навода желим да нагласим субјективност и несталност овога „заиста“, јер се ради о мојим сећањима, о Љиљани Ковачевић *за мене*. Зато нећу наводити никакве објективне податке о животу и раду Љиљане Ковачевић (1946–2016), библиотекара-саветника у Народној библиотеци Србије, архитекте и пионира примене аутоматизације у библиотекарству и у каталогизацији и класификацији посебно. О томе већ постоје компетентни записи и библиографија.²

Љиљану сам упознао у нетипичној радној ситуацији, на јутарњој кафи. Долазила је код нас, у Одељење предметног и стручног каталога, у ком је некада радила, да прођаскамо, јер је у Рачунарском сектору била усамљена. Био сам приправник, али сам одмах осетио да се ради о особи од ауторитета и знања, о некоме од кога се може много научити. Помало дистанцирана, пажљиво је бирала саговорнике.

---

² Добрила Бегенишић, „In memoriam: Љиљана Ковачевић (1946–2016)“, *Гласник Народне библиотеке Србије*, 19 (2017): 211–220.

Зато ми није нимало сметало када је једног јутра, после кафе, ушла у моју собицу и благонаклоно и дискретно ме упозорила на мој погрешан изговор неког енглеског термина везаног за читање. Без церемонијалности, као равноправном, рекла ми је исправан изговор, сматрајући, ваљда, да заслужујем да знам и да то нећу разумети погрешно. И нисам. Напротив, тим чином ме је некако ослободила у комуникацији и тражењу помоћи и мишљења. Нисам још знао за њену склоност ка терминологији, језику, библиотечкој онтологији, али сам некако осетио да јој могу веровати.

Из тих јутарњих тема и дилема времена стигли смо и до родословног стабла, до кога смо се ми у кршевитој и сиромашној Херцеговини много држали, ваљда у недостатку некаквог опипљивог богатства или какве друге вредности. Донео сам невешто исцртано стабло за десетак генерација уназад, на неколико страница папира. Љиља Ковачевић, која је имала за то време савремени штампач и знање да га употреби, једноставно ми рече: „Дајте то мени, да пробам да то средим и дотерам у већем формату“. После неколико дана, појавила се са великим форматом, страницама спојеним лепљивом траком у једну велику и прегледну слику, али и питањем које ми је детиње наивно и искрено одмах упутила: „Небојша, у овом родослову нешто не ваља. Имате десетине мушких предака и потомака, али женских уопште нема“. Прво смо се добро исмејали, а онда сам Љиљи покушао да објасним да се у Херцеговини на тај однос гледа помало специфично – одиве (оне које се удају и напуштају родитељски дом) не пишу се у нашем родослову, а најчешће ни женско потомство уопште, као ни мајке. То традиционално, мушко царство Љиљи остаде нејасно и далеко, а ја се још увек сећам тог зачуђеног, детињег погледа.

Како је време пролазило, са Љиљом Ковачевић ме није зближавало само презиме, него и интересовање за класификационе онтологије и будућност класификације. Низале су се године, звања и послови. Тако једног јутра Љиља дође са једном необичном молбом: желела је да прегледам недоумице које је имала код превођења термина библиотечке онтологије у класичном делу Илејн Свенонијус (*Elaine Svenonius*) *Интелектуална основа орјанизовања информација*. Посебно се мучила око класичних филозофских онтолошких термина попут бића, категорија, идеја у контексту библиотечких онтологија... Оно што је мене изненадило била је систематичност и упорност са којом је Љиљана Ковачевић захватила дубину тог текста, разумевање детаља и суптилних термилошких разлика и сличности филозофије и библиотекарства, схватање разлика између две библиотекарске терминологије на два језика. Остао сам убеђен да је књига пронашла правог преводиоца.

Касније се испоставило да је и Љиљи Ковачевић ова размена идеја о онтологији класификације била блиска и плодносна – после неколико месеци ме је замолила да за књигу о којој је реч напишем рецензију. Како

смо обоје већ били дубоко у материји (и „онтологији“), моја рецензија је расла и по обиму и садржају је далеко превазишла оно што се од мене очекивало. Када сам је послао издавачу, Љиљана Ковачевић ми се јавила и замолила ме да то буде поговор за књигу. То је био један од највећих комплимената које сам могао да добијем.

Ипак, то није био и крај нашег дружења. Љиља Ковачевић би, по одласку у пензију, приликом скоро сваког доласка у Народну библиотеку Србије свратила у моју канцеларију и задржала се неколико минута, уз једноставне и непосредне речи: „Свратила сам само Вас да видим“. Имао сам утисак да тим наглашавањем и истицањем жели да ми поручи да спадам у круг пријатеља, а и да разуме и поштује неку несигурност и претерану склоност ка самоанализи коју сам понекад показивао.

Зато за мене оно питање „Кад би?“ или „Шта би Љиља Ковачевић данас рекла или како би поступила?“ није пригодно и реторичко, већ ме заиста враћа или упућује у једно време које оживљавам кроз сећања на поједине особе, на оне који су читав свој живот и рад везали за Народну библиотеку Србије. Разговори о свакој формулацији у библиотечкој онтологији, као и касније Љиљино бављење нормативним датотекама у области предметне класификације увек су ми говорили да се може живети и радити и тако, без површности, (само)уверености у сопствено знање и вредност. Ту истрајност је захтевао посебно Љиљанин рад на терминолошким речницима, по својој структури близак раду на нормативним датотекама и библиотечкој онтологији.

Кроз ова сећања, у духу Хофштетеровог уверења да они који су из овог света отишли и даље *на неки начин* живе док постоје сећања оних који су их познавали, желео сам да посведочим да ни оно што се чини ситно и небитно није заборављено. Напротив, као да баш то чини оно важно или други крај те чудновате петље, оно што ми јесмо и што ћемо за друге, можда, некада бити.

МАЛА ИЗЛОЖБА

Радован Цукић – Чувајше (ми) Југославију!

ЧУВАЈТЕ (МИ) ЈУГОСЛАВИЈУ!

Радован Цукић (1982)

Музеј Југославије,

Београд

radovan.cukic@mij.rs

УДК: 94:069.9(497.11)"2024/2025"

Изложбу *Чувајте (ми) Југославију* Музеј Југославије је организовао поводом 90 година од атентата на краља Александра I Карађорђевића. Организована је у комплетном галеријском простору Музеја 25. мај, у периоду од 9. октобра 2024. до 31. марта 2025, док је трајање накнадно продужено до 4. маја 2025. године. У питању је прва изложба из продукције Музеја Југославије (укључивши и установе чијих је Музеј Југославије правни наследник) која је директно посвећена личности краља Александра I Карађорђевића, свакако особе најзаслужније за настанак заједничке државе Јужних Словена. Рад на изложби био је интердисциплинаран, јер је ауторски тим укључио Биљану Црвенковић, историчарку уметности, Александру Момчиловић Јовановић, етнологкињу, те Веселинку Кастратовић Ристић и Радована Цукића, који су историчари. Изложба је реализована и укључивањем великог броја колега из Музеја, али и спољних сарадника, од који су неки у реализацију изложбе унели своја дугогодишња истраживања. Предмети, документа, фотографије и филмови представљени на изложби део су фондова више десетина установа из Србије, Хрватске, Словеније, Црне Горе и Француске, као и неколико приватних колекција. Саставни

део изложбе чини и шест видео-интервјуа распоређених у читавом простору, у којима су своје виђење појединих тема дали истакнути стручњаци: Богдан Богдановић, др Игор Борозан, др Јована Миловановић и др Станислав Сретеновић.

Циљ изложбе је сагледавање веома важних историјских околности за југословенску и српску историју и подстицање културе сећања. О значају очувања југословенског јединства у том тренутку говори и сам назив изложбе *Чувајте (ми) Југославију*, речи које се као последње приписују краљу Александру и које су постале више од опроштајних речи, постале су мит и позив на јединство.

Изложба је подељена на три целине. У првој се ауторски тим бави самим атентатом и његовим одјецима у Југославији и Француској, у другој организацијом државне жалости и сахране, док је трећа и највећа посвећена различитим моделима креирања сећања на краља. У првој целини носећи експонат јесте филм *Наш велики краљ уморен*, први филм у историји медија којим је забележена смрт јавних личности. Ситуација у Југославији и Француској и одјечи атентата прате се кроз излагање савремене штампе, плаката и документарних фотографија којима је забележено одавање почasti убијеном краљу. Значајно место у овом делу имају и посмртне маске два убијена државника, које је непосредно након атентата у гипсу урадио француски вајар Франсоа Карли (*François Carli*). Маске се данас чувају у Историјском музеју Марсеља, а овом су приликом први пут изложене у Србији. Изложени су такође модели два споменика, која су од краја Другог светског рата до почетка XXI века били једини сачувани споменици посвећени краљу Александру Карађорђевићу. У питању је Споменик краљевима Петру I и Александру I Карађорђевићу у Паризу, чији је аутор Максим Реал дел Сарт (*Maxime Real del Sarte*) и Споменик посвећен Лују Бартуу и Александру I Карађорђевићу у Марсељу, чији су аутори Гастон Кастел (*Gaston Castel*) и Антоан Сарторио (*Antoine Sartorio*). Путовање посмртних остатака краља Александра I у земљу реконструисано је излагањем макете разарача „Дубровник“ савремене израде, постављеном у тунел направљен од LED екрана, на којима је представљена инсталација узбурканог мора, као више него јасна асоцијација на то што је очекивало земљу која је остала без свог кормилара.

У целини посвећеној државној сахрани, циљ је био детаљно приказати протокол једне од највећих сахрана организованих на овим просторима, истаћи његове сличности са европским узорима, али и специфичности. Изложене су фотографије, архивска документа, ситне меморабилије које сведоче о организацији сахране и филм *Легенда Ойленца*. Међу изложеним уметничким делима доминирају *Камена њосмртна маска краља Александра I* из 1935. аутора Максима Реала дел Сартра, позајмљена из Музеја Српске православне цркве, и *Вишраж са њредшћавом краља Александра I*,

који је према оригиналним нацртима поново израдио Атеље Станишић из Сомбора. Ту је и скулптура *Вишез у коншмџлацији*, коју је 1936. урадила краљица Марија Карађорђевић, данас део фонда Уметничке колекције Дворског комплекса на Дедињу.

Својеврсни увод у последњу целину посвећену наслеђу краља Александра представља савремени уметнички рад *Праубисџиво* Владана Николића, као и галерија краљевих портрета, у којој су изложени три сликарска, четири вајарска портрета и један цртеж, радови Паје Јовановића, Алојза Гангла, Ивана Мештровића, Ђорђа Јовановића, Боривоја Стевановића и Ристе Стијовића. Последња и највећа целина изложбе посвећена је наслеђу краља Александра. Најдоминантније место ту има споменичко наслеђе, обрађено преко тринаест репрезентативних примера представљених фотографијама, архивским документима, меморијалним предметима, али и ретким сачуваним моделима, пре свега из колекције Галерије Антуна Аугустинчића из Клањца. Покривено је потом и архитектонско наслеђе, док је сума досадашњих истраживања непокретног (и најчешће нестало) наслеђа представљена у виду интерактивне мапе. Посебан сегмент наслеђа – етнографско, представљено је на самом крају изложбе и оно сведочи о грађењу сећања у приватном простору. У њему се могу запазити експонати који припадају тзв. мушком кругу, пре свега осликане гусле из фонда Етнографског музеја у Београду, праћене стиховима из епске поезије посвећене краљу Александру, и они који припадају тзв. женском кругу, где се убрајају дозиднице, пешкири и ћилими са представама краља Александра и краљевске породице. И поред почетне премисе да је овај тип наслеђа настајао спонтано и да представља искључиво израз самониклих тежњи народа, избор архивских докумената из Архива Југославије сведочи о томе како је на рецепцију и могућност дистрибуције и те како утицаја имао двор, посебно када је реч о различитим литерарним саставима и песмама посвећеним краљу.

Избор да се изложбом покрије искључиво период након атентата на краља Александра направљен је и са сазнањем да је доста дуго поводом исте годишњице припремана изложба у Музеју Војводине (*Александар I Карађорђевић: од Цешиња до Марсеља*), чији је ауторски тим одабрао биографски приступ. Приступ у коме је акценат на културној историји и посебно култури сећања свакако да више одговара сензибилитету аутора, али и даје више простора за стручни и научни допринос познавању теме. У том контексту, централни предмет интересовања је судбина важног дела југословенског наслеђа, насталог у периоду између 1934. и 1941, а потом темељно избрисаног у периоду од 1941. до 1946. године. Из оскудних данас сачуваних извора може се стећи утисак о масовности те врсте баштине у међуратном периоду, посебно када је реч о споменичком наслеђу, о грандиозности појединих пројеката, од којих су неки остали неостварени.

Конечно, могу се приметити неке законитости у начинима грађења памћења, али и моменти специфични за поједине случајеве. Све се то ишчитава кроз избор уметника и симболику коју носи прихваћено решење споменика, кроз начине и динамику прикупљања средстава за подизање споменика, кроз говоре одржане приликом њиховог свечаног откривања и, конечно, кроз њихову судбину у периоду након 1941. године. Резултат је изложба која нуди мало другачији поглед на последњу фазу постојања Краљевине Југославије, период који је историчар Џејкоб Хоптнер (*Jacob Hoptner*) обележио просто као: „Југославија у кризи“, као да је то била једина криза коју је та земља проживела. Изложба нуди поглед на то како је креирана култура памћења убијеног владара и које је место тог памћења у грчевитој борби за опстанак државе, какву је улогу у томе имала елитна култура а какву народна, али и како су се на све то одражавали свакодневна политика и различити национални интереси. Конечно, изложба нуди и поглед на један огроман корпус наслеђа, које, нажалост, углавном није издржало бурне године које су уследиле, али што не ослобађа одговорности да се оно истражује и тумачи.

Својеврсно стручно признање организатору и ауторима изложбе јесте уврштавање изложбе *Чувајше (ми) Југославију* у најужи круг кандидата за награду Националног комитета ИКОМ Србије (Националног огранка Међународног савета музеја) за пројекат 2024. године.

Аутор фотографија
Владимир Миладиновић

ЈА, ЧИТАЛАЦ

---

*Горан Милашиновић – „Прво је била тишина,
онда ју је пробила реч” (Обраћање поводом
прославе годишњице Народне библиотеке
Србије 28. 2. 2025. године)*

**„ПРВО ЈЕ БИЛА ТИШИНА, ОНДА ЈУ ЈЕ ПРОБИЛА РЕЧ“
(ОБРАЋАЊЕ ПОВОДОМ ПРОСЛАВЕ ГОДИШЊИЦЕ
НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ 28. 2. 2025. ГОДИНЕ)**

Горан Милашиновић

УДК: 821.163.41-5

Прво је била тишина, онда ју је пробила реч, па *фама воланџи*, човекова неиздржива потреба да мисао исприча и пренесе даље. Из ње се, пре писма, родила књижевност. Писало се чекићем и длетом, здесна налево, па гушчјим пером, слева надесно. Свитке су замениле књиге, а њих данашњи дигитални записи, што из угла еволуције уопште није велики скок. Тако је и са библиотекама, еволуција без праве еволуције. Од прве у Уру, преко најчувеније Александријске, до данас највећих, у Паризу и у Британском музеју, најважније је било да се има полица. Имала их је и она Асурбанипалова у Месопотамији, као и ова наша Народна библиотека Србије. Полице су главне, биле с времена на време декорисане литературом или не. Библиотека без полица је као одело без џепова. Полице има и библиотека у рају, којим од 1986. шета Борхес, а он је неком приликом рекао да је рај одувек замишљао у облику својеврсне библиотеке. Књиге су жуте због полица. Миришу на олово или земљу, дим и мемлу, само кад су на полицама. Без полица, библиотеке би остале ускраћене за прашину, а замислите како би то бедно и недолично изгледало да у библиотекама нема прашине. Без полица време у библиотекама би, вероватно, стало и књиге не би биле у стању да онако величанствено нечујно остаре. Без полица, библиотеке не би биле места помешаних порока. Кад не би било полица, на ком би месту самовале напуштене књиге? На полицама живе муке штампарских радника који су штампали књиге скрибомана. Без полица, библиотеке не би биле куће.

Из угла Унеска, сарадња Националне комисије са Народном библиотеком Србије (НБС) од великог је значаја. Она је депозитна библиотека за сва документа Унеска. У њој је похрањена и чува се наша најважнија национална документациона културна баштина. Унеско је 1997. покренуо програм „Сећање света“ да би се део те светске баштине који има универзалну и изванредну вредност, пандан светском регистру културне баштине, промовисао и сачувао. На светској листи „Сећање света“ уписано је до сада око 500 добара, од тога четири из Србије. Народна библиотека Србије је директно номинувала Архив Николе Тесле, уписан 2003, и *Мирослављево јеванђеље*, уписано 2005, најдрагоценији и највреднији документ културног наслеђа у Србији. Од тада су та два културна добра, заједно са телеграмом објаве рата Аустроугарске Србији и документарне збирке Прве конференције Покрета несврстаних у Београду, у друштву осталих драгуља светске документационе културе, попут Бетовенове *Деве-ше симфоније*, Гутенбергове *Библије*, Гетеових и Коперникових рукописа, француске Декларације о правима човека и грађанина из 1789. године.

Мирослављевом јеванђељу је име дао четврти управник Народне библиотеке Србије – Стојан Новаковић. Те 1874. је боравио у Кијеву на Конгресу археолога и видео на изложби 166. страну *Јеванђеља*, коју је због њене лепоте украо на Хиландару владика кијевски Порфирије Успенски тридесет година раније. Преосвећени владика ју је изложио на Конгресу као приватно власништво, не сматрајући своје дело грехом. Новаковић ју је фотографисао и тако сачувао од заборава, наденувши јеванђелистару име које од тада носи. Године 2019. Русија је након 175 година вратила Србији 166. страну *Мирослављевог јеванђеља*, те је оригинал коначно комплетиран. Чува се у Народном музеју, након што је седамсто година провело у манастиру, а потом сто година на разним лађама судбине. На сајту Народне библиотеке Србије доступно је дигитално прелиставање.

У НБС је 2012. спроведен Унесков пројекат „Амаркорд“. Ова реч на ромањолском језику значи *сећам се*, што се уклапа у програм „Сећање света“, иако се овде ради о енглеском акрониму за „Пројекат праћења и процене утицаја микроорганизама на документационо наслеђе у колекцији НБС“. Анализиране су колоније бактерија и гљивица на списима и документационој баштини из Манастира Високи Дечани, који се налазе у фондусу НБС. Други, практични аспект „Амаркорда“ односио се на курсеве за средњошколце конзерваторске струке, студенте и библиотекарe, пре свега завичајних библиотека, о начинима и законским обавезама заштите ретких и старих књига. Народна библиотека Србије је на крају организовала велику изложбу о пројекту „Амаркорд“ да би се шира јавност упознала са проблемима и изазовима са којима се срећу конзер-

ватори и библиотекари како би се сачувала библиотечка грађа за будуће генерације.

А кад је већ реч о проблемима, поготово у данашње време великих изазова и лудила, завршио бих цитирајући Монтескјеа: „Не знам ниједан проблем“, вели он, „који сат времена читања није ублажило“. Библиотеке, можда, неће спасти свет од човека, али ће га учинити подношљивијим.

*Горан Милашиновић,
писац,
председник Националне комисије за сарадњу са Унеском*

PERSONA GRATA

Душица Грбић – човек као стандард – разговор
водио др Жарко Војновић

ДУШИЦА ГРБИЋ – ЧОВЕК КАО СТАНДАРД

УДК: 023.5:929 Грбић Д.(047.53)

Тешко је било где наћи пример радног стажа у трајању од педесет година, а најмање у области културе, која се иначе сматра лагодном делатношћу, иако се бави питањима националног идентитета. Таква судбина допа-ла је, сад већ можемо рећи и зашто, Душици Грбић. Скромност и сми-реност, особине које се најпре приметите код ове рођене Банаћанке, нису је гониле на статусно самоостваривање, али су упркос свему начини-ле од ње стручњака и научника без којег је немогућ било какав говор о старој српској књизи у последњој четврти прошлог и првој четврти овог миленијума. За ово време, Душица Грбић поставила је стандард у раду са старом књигом, па чак, може се без претеривања рећи – и норматив. Да-леко превазишавши оквире уобичајеног схватања библиотекарског посла, она га је подигла на виши ступањ, прелазећи дотад постојеће границе, по-ставивши своју посвећеност као узор. Нису је стога мимоишле ни награде:

ност су имали кандидати са знањем пољског језика. На том радном месту радила је библиотекар Славица Несторовић-Петровски, која је напустила Библиотеку Матице српске и отпочела рад у Семинарској библиотеци Одсека за славистику Филозофског факултета у Новом Саду. Пошто сам у потпуности испуњавала услове, одлучила сам да се јавим на конкурс, а осим мене било је још неколико кандидата. После обављеног разговора са комисијом, крајем децембра добила сам обавештење да сам примљена на посао на неодређено време, што сам дочекала с неверицом, радошћу и нарочитим узбуђењем. У то време, в. д. управника био је Лазар Чурчић, истакнути библиотекар и историчар српске књиге, изузетан зналац старе и ретке књиге, којег нисам лично познавала.

На посао сам ступила на Божић, 7. јануара 1976, који се тада у државним институцијама није празновао. Сам почетак рада имао је лепу симболику, јер по народном веровању на Божић треба започети нешто ново, што ће донети успех током целе године.

Као студент, често сам долазила у Библиотеку Матице српске, где сам у оригиналу читала дела и критике руске књижевности и користила разне језичке приручнике. Дивила сам се библиотекарима и књижничарима који су ту стално били на извору богатог књижног фонда, али ми се чинило немогућим да и ја имам такву привилегију.

Рад сће зайочели као библиошекар у Одељењу именске обраде, а највећи део каријере провели сће давећи се сшаром српском књигом, и као археограф и библиошекар. Каква је шачно била образовна и сшручна припрема за рад?

Душица: По доласку у Библиотеку Матице српске, седам година сам радила у Одељењу именске обраде монографских публикација, на каталогизацији славистичких књига, под редакторством искусне библиотекарке Маре Тодоровић, од које сам стекла прва знања о раду са књигом и библиотекарству као струци. Осим обраде текућих публикација, бавила сам се и ретроспективном обрадом књига, проверама у инвентарним књигама и лисним каталозима, пресигнирањем, разрешавањем дупликата и неким другим пословима, што ми је омогућило шире сагледавање различитих процеса рада. Посао библиотекара се разликовао од онога за који сам се спремила на студијама, али сам га врло брзо заволела и била спремна да се у потпуности посветим тој струци.

На студијама сам посебно волела старословенски језик и упоредну граматику словенских језика, предмете проф. др Вере Јерковић, као и историјску граматику руског језика, коју је предавала мр Вера Вулетић. Интересовање за старине мотивисало ме је да чешће одлазим у Одељење старе и ретке књиге, да са Лазом Чурчићем погледам понеку стару књигу и послушам његову надахнуту и инспиративну причу. То је био разлог и

што сам се све више занимала за старе књиге, читала доступну литературу и радове са том тематиком у домаћим и неким страним часописима, посебно руским, и што сам за рад за полагање стручног испита одабрала тему „Печат као извор за историју библиотека и средство бележења властништва“ из предмета Историја писма, књиге и библиотека, под менторством Лазара Чурчића.

На предлог Лазара Чурчића, у време управнице Јованке Тодоровић, маја 1982. распоређена сам на послове старе и ретке књиге. Обрадовала сам се том раду и сарадњи са Лазаром Чурчићем, од којег сам желела што више да научим, али је сарадња са њим у Библиотеци кратко трајала. За време управнице Вере Милосављевић, која је дошла у Библиотеку Матице српске 1983, рађена је ревизија фонда раритета (1984–1987) без учешћа Лазара Чурчића. Пошто није имао приступ старој књизи, нити је могао да ради у својој канцеларији већ у каталогу Библиотеке, Лазар Чурчић је самоиницијативно седео и истраживао у Рукописном одељењу Матице српске, а од 1986. до пензионисања 1991. радио је у Библиографском одељењу НБС, свакодневно путујући возом на релацији Нови Сад – Београд.

О издањима старих штампаних књига, могућностима и начинима њиховог посматрања и осветљавања са разних аспеката, обраћању пажње на сваки детаљ, много сам научила из казивања Лазара Чурчића, његових радова и свесрдно пружених савета. Често ми је указивао на проблеме и потенцијалне теме о старим књигама, што чини и данас врло разборито и задивљујућег ума у својој 99. години.

У археографију рукописних књига увела ме је проф. др Вера Јерковић, којој дугујем изузетну захвалност за предузимљивост, велико ангажовање и огромну помоћ. Професорка Јерковић је 1986. сачинила пројекат „Каталог ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске од XIII до XVIII века“ у циљу израде потпуног каталога по савременим принципима. Од посебне важности била је њена жеља да окупи и стручно обучи млади кадар за бављење рукописном књигом. У пројекат је укључено неколико сарадника, од којих три из Библиотеке Матице српске (Катица Шкорић, Ксенија Минчић-Обрадовић и ја). Тежња је била да се у реализацији овог пројекта успостави сарадња Библиотеке Матице српске и Филозофског факултета. Стручном оспособљавању кадрова умногоме су допринеле и организоване двогодишње постдипломске студије на групи за српскохрватски језик Филозофског факултета, са акцентом на историји језика (старословенског, српскословенског, рускостловенског, дијалектологије, лексикологије) и палеографији српске ћирилице. Предавања су одржавана сваке суботе, а проф. Вера Јерковић је додатно у Библиотеци Матице српске држала предавања из палеографије и на табли исписивала слова старе ћирилице, истицала њихове елементе битне у описима и разлике по

одређеним епохама. Пре полагања испита морао се написати семинарски рад као резултат одређених истраживања. Ове постдипломске студије завршила сам 1990. и стекла звање магистра филолошких наука. Тема мог магистарског рада је „Палеографски опис и правопис једног рукописног Апостола из 1541. године“.

Шта је урађено за Ваше време на формирању, уређењу и обради збирки старих и ретких књига?

Душица: Рад на опису рукописних књига одвијао се тимски под редакторством проф. др Vere Јерковић. У серији *Ђирилске рукописне књиге БМС* до 2018. тематским редоследом објављено је 18 књига, које поред каталожских описа садрже и научне радове о појединим рукописима. У овим књигама аутор сам највећег броја каталожских описа и научних прилога. Описи су рађени по утврђеној методологији и упитнику за ексерпцију грађе, који је сачинила проф. Вера Јерковић. Посебна пажња поклоњена је терминолошкој усаглашености палеографских, ортографских и морфолошких одлика и устаљеном редоследу у њиховом навођењу.

Према *Концепцији новој уређења и обраде збирки старих и ретких књига* коју сам сачинила, збирке рукописних књига, старих штампаних и ретких књига, старих периодичних публикација и ситне штампане грађе, као и старије библиотеке целине (библиотеке Платона Атанацковића, Саве Текелије, Текелијанума, Аврама Ђукића, Ђоке Мијатовића, Јована Јовановића Змаја, Александра Сандића, Петра Попадића, Васе Стајића, Уједињене омладине српске и др.), сигниране су по новоустановљеним сигнатурама (око 40.000 публикација) и обрађене по савременим правилима најпре у лисним каталозима, а потом и у електронском каталогу. Електронска обрада раритета започета је 1989. године. Електронска база раритета БМС била је највећа таква база у време формирања Узајамног каталога Виртуелне библиотеке Србије и чинила је његов основ, значајан извор за српску ретроспективну библиографију, узор и ослонац многим библиотекама које су започињале електронску обраду. Од 1991, као руководилац Одељења старе и ретке књиге, организовала сам рад и на изради штампаних каталога у оквиру још две едиције БМС, под уредништвом Мира Вуксановића. У едицији *Кашалот старих и ретких књига БМС* објављено је осам књига, које садрже описе старе српске штампане књиге од *Окшоиха Ђурђа Црнојевића* из 1494. до издања из 1867, граничне године за стару српску књигу, као и некњижну грађу – *објављенија, ојласе и разну ситну штампану грађу*. У едицији *Кашалот лејаша Библиотеке Мајице српске* објављено је пет каталога најстаријих библиотека целина у БМС – владике Платона Атанацковића, Саве Текелије и Текелијанума, са укупно близу 10.000 записа.

У електронском каталогу БМС обрађена је и Библиотека Српске православне велике гимназије у Новом Саду, са око 13.000 публикација, која није власништво БМС, али јој је од 1947. поверена на чување и руковање. Аналитички је обрађено и око 10.000 прилога из старих часописа и новина.

Радили сте и на уређењу и обради неких црквених и манастирских библиотека. Које су то збирке?

Душица: У оквиру послова БМС иницирала сам „Пројекат уређења, обраде и заштите библиотеке Бачке епархије“. Према овом пројекту, формиране су следеће збирке: Збирка рукописа XV–XIX века, Збирка штампаних књига XVI–XVII века, Збирка књига XVIII–XX века, Збирка периодичних публикација и библиотеке целине бачких епископа – Платона Атанацковића, Митрофана Шивића, Иринеја Ђирића и Никанора Иличића. Тимским радом укупно је инвентарисано, сигнирано и електронски обрађено преко 6.500 књига, из времена од XV до XX века, и више од 2.500 свезака периодике.

Иницирала сам и послове ревизије и обраде библиотеке Манастира Грабовца и библиотеке епископа будимског Арсенија Стојковића у Библиотеци Српске православне епархије будимске у Сентандреји и лично учествовала у обради тих збирки. Каталог библиотеке епископа Арсенија Стојковића припремљен је за штампу у НБС (приређивачи Марија Богдановић и Жарко Војновић), а каталог библиотеке Манастира Грабовца припремљен је у Библиотеци Матице српске (редактори Светлана Вучковић, Александра Драпшин и ја).

Сарадник сам на пројекту „Истраживање и научни опис рукописа Библиотеке Српске патријаршије“. Према овом пројекту, један сам од аутора каталога *Ајосџоли*, књ. 1 у едицији *Ђирилске рукописне књије Библиотеке Српске патријаршије*, а у припреми је књ. 2 *Јеванђеља*.

Као стручни консултант, помогла сам у обради и објављивању каталога рукописних и старих штампаних књига библиотека фрушкогорских манастира (аутори Весна Петровић и Дубравка Симовић), као и каталога старих штампаних књига Епархије тимочке у општини Књажевац (аутор Владана Стојадиновић).

Истраживања и опис поменутих црквених и манастирских збирки пружио је увид у стање и садржај тих библиотека, често врло недоступних истраживачима и широј јавности, а изнедрила су и неке реткости, до сада непознате или за које се сматрало да су изгубљене.

Постоје и каталози старих штампаних књига јавних библиотека у којима се јављам као консултант и рецензент.

Није мало места по Европи која сте обишли истражујући стару српску књију, куда сте све путовали, и шта су били радни задаци?

Душица: Као сарадник на научно-истраживачком пројекту „Истраживање, евидентирање и научни опис српских средњовековних рукописа у иностранним збиркама“ Библиотеке Српске патријаршије радила сам на истраживању и опису српских рукописа у Аустријској националној библиотеци у Бечу, Библиотеци Јагелонског универзитета у Кракову, Универзитетској библиотеци у Вроцлаву, Националној библиотеци у Паризу и јавној библиотеци Марчана у Венецији, у циљу публикавања каталога. Резултат ових истраживања су и неки објављени радови.

Као члан Сентандрејског одбора Српске академије наука и уметности у Београду истраживала сам рукописне књиге у Библиотеци Српске православне епархије будимске и публиковала радове о њима.

Више пута сам боравила у Санкт Петербургу, где сам се бавила истраживањима у Руској националној библиотеци и Библиотеци Руске академије наука.

Осим истраживања старих српских књига у иностранним библиотекама, више пута сте учествовали и на иностранним стручним и научним скуповима. Можете ли поменути неке од њих и теме на које сте излагали?

Душица: На више конференција у иностранству учествовала сам по позиву, промовишући превасходно српско књижно наслеђе. На конференцији „Загребинскије чтенија“ у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу учествовала сам осам пута с рефератима на разне теме о српским рукописима. У Библиотеци Руске академије наука у Санкт Петербургу, поводом 300 година ове библиотеке, говорила сам о првој размени књига Библиотеке Матице и Библиотеке Руске академије наука. У Руској државној библиотеци у Москви, поводом 350 година рођења Петра I Великог, имала сам саопштење о руским књигама епохе Петра I Великог у библиотеци Манастира Грабовца у Сентандреји. На конференцији „Атос и словенски свет“ у Софији учествовала сам с темом о рукописима Светогораца у Библиотеци Матице српске. На „Ђирило-методијским сусретима“ на Универзитету Ка Фоскари у Венецији излагала сам о типографским одликама и варијантама издања штампарије Божидара Вуковића, а на Универзитету Константина Филозофа у Нитри представила сам збирку рукописних књига Библиотеке Матице српске. На научном скупу „Сава Текелија и Арађани“ у Араду имала сам реферат посвећен књигама Саве Текелије у Библиотеци Матице српске.

Код оних који имају идеје и визије увек се нађе великих вишкова йосла. Има ли нешто важно што сте хтели, а нисте успели да урадите?

Душица: Има, наравно, доста тога, што ће, надам се остварити млађе генерације. Преостало је, на пример, да се објаве археографски описи још неких рукописа из XVIII века, планираних пројектом проф. др Вере Јерковић. Детаљнију обраду и објављивање каталога захтевају и рукописи XIX века, а израду каталога чекају још неке збирке у фонду раритета, као што су збирка руских штампаних књига из XVIII века, личне библиотеке, библиотека Српске православне велике гимназије и друге значајније библиотеке целине. Чувам и фасцикле с грађом о неким рукописним и старим штампаним књигама, прикупљеном из разних библиотека, коју бих желела да објавим.

Приметно је да је последњих десетак година дошло до полаћаној померања тежишта у раду на старој књизи са традиционалних великих центара као што су Београд и Нови Сад на остале српске просторе. Има добре воље, али је утисак да се много шта ипак ради аматерски. Каква је даља перспектива овој послат међу Србима, и шта би се могло предложити да рад на старој књизи буде, ако не баш научно, онда макар стручно утемељен?

Душица: Значајно је истаћи чињеницу да је последњих година видљивији рад на старој књизи на просторима ван Новог Сада и Београда. Жеља и ентузијазам појединих библиотекара постоје, али је помоћ стручњака НБС и БМС неопходна. За рад на старој књизи потребна су шира знања из историје књиге, књижевности и писма, добро познавање литературе, као и искуство у раду, посебно када је реч о идентификацији и опису некомплетних примерака. Стручњака за ове послове је веома мало у нашој земљи, те се мора поклонити нарочита пажња планирању, профилисању и запошљавању кадрова са адекватним образовањем, спремних на стрпљив и посвећен рад са старинама и омогућити им стално стручно усавршавање.

Претпостављам да ћете, ако буде здравља, и даље остати уз своју струку. Пошто њослова и задатка има много више него што има посленика, шта би по Вашем мишљењу били приоритетни наших стручњака у даљем раду на српској старој књизи?

Душица: Бављење старом књигом је моја преокупација, без обзира на редован посао и радно време, јер у томе налазим посебну драж и спокој. Надам се да ће та жеља и ентузијазам потрајати, док ме здравље буде служило.

Много је још неистражених и необрађених збирки старих књига које треба стручно уредити и обелоданити. Важно је имати у виду да је сваки примерак рукописне и старе штампане књиге и друге библиотечке грађе драгоцену културно-историјско сведочанство, те је неопходан континуиран и добро организован рад на њиховом истраживању, опису, физичкој

заштити и представљању јавности, а предуслов за то је, као што сам већ истакла, већа брига око запошљавања одговарајућих кадрова у свим већим библиотекама и међусобна сарадња институција, укључујући и факултете, на плану оспособљавања и специјализације стручњака за одређене области. У ери савременог технолошког развоја, осим појединачних дигиталних база, значајно би било формирати и јединствену националну дигиталну библиотеку, у којој би се нашле рукописне књиге и најбоље очувани и најпотпунији примерци старе штампане библиотечке грађе.

Разговор водио др Жарко Војновић

ИЗДАВАЧКА ТРАКА

Ана Савић – Заробљена авангарда (Наташа Јовановић, Пулс (1916): фототипско издање рукописног листа Ранка Младеновића, Београд: Народна библиотека Србије, 2022, 209 стр.)

Тања Тасић – Матичност у Србији и региону – хоризонтално повезивање (Стручни скуп Библиовез-Е (2023, Београд), Значење и прајање матичности у библиотекарству: заједнички темељи у региону: зборник радова, уредник Добрила Бегенишић, Београд: Народна библиотека Србије, 2023, 208 стр.)

Бранка Ристић-Војевић – Кључна реч – сарадња (Зборник радова: регионални стручни скуп Од заједничког правилника до Изјаве о међународним књигошкошким правилима и даље, уредница Ана Савић, Београд: Народна библиотека Србије, 2024, 134 стр.)

ЗАРОБЉЕНА АВАНГАРДА

НАТАША ЈОВАНОВИЋ, ПУЛС (1916): ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ
РУКОПИСНОГ ЛИСТА РАНКА МЛАДЕНОВИЋА, БЕОГРАД:
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2022, 209 СТР.

Ана Савић (1973)

*Народна библиотека Србије,
Београд
ana.savic@nb.rs*

УДК: 070.489ПУЛС(049.32)
091(=163.41)"1916"(049.32)

За адекватно разумевање значаја објављивања фототипског издања листа *Пулс*, који је током 1916. био исписиван руком Ранка Младеновића, сврсисходно је осврнути се на целокупан досадашњи истраживачки опус др Наташе Јовановић, фокусиран на руком писане листове и часописе који су настајали у специфичним условима, под различитим околностима и на местима која нису стимулишућа за стваралачки рад.

Иако се трагови о руком писаној српској периодици могу пратити у објављеним резултатима истраживања еминентних домаћих истраживача српске историје, културне историје и културне баштине које је ауторка овог дела уважила и педантно навела,¹ прво упознавање шире јавности са постојањем драгоцене збирке рукописне периодике др Наташа Јовановић уприличила је систематизованим окупљањем – са научног становишта анализираних – широј публици пријемчивим стилем описаних и изложених свих наслова збирке на изложби „Читај и дај даље! – руко(м)писана периодика (1874–1995)“. Изложба је обухватала 38 наслова збирке која се чува у Народној библиотеци Србије, у чијем простору је изложба била доступна уз пратећи изложбени каталог.

---

¹ Наташа Јовановић, *Читај и дај даље!: руко(м)писана периодика (1874–1995)* (Београд: Народна библиотека Србије, 2015), 7.

Можда је најзначајнији друштвени и културни утицај изложбе и каталога „Читај и дај даље! – руко(м)писана периодика (1874–1995)” остварен приближавањем идеје о доступности писане речи читаоцу чак и у ванредним ситуацијама, изазваним разнородним утицајима, али ништа мање значајно је мотивисање оних који су првенствено заинтересовани за праћење домаће културне сцене како би се боље упознали са врло специфичном и раритетном формом листова и часописа, која је захваљујући истраживачкој радозналости др Наташе Јовановић постала доступна ширим интелектуалним круговима и заинтересованој јавности у облику фототипских издања. Прво међу њима је фототипско-транскрибовано издање листа *Рововац* Станислава Кракова, којим је у оквиру издавачке делатности Народне библиотеке Србије покренута едиција „Посебна издања. Српска рукописна периодика”, коју уређује управо др Наташа Јовановић. Тиме је рукописна периодика „као драгоцен сегмент српског културног наслеђа”² изашла из оквира високих научних кругова и уврстила се у садржаје намењене остваривању културних потреба свих слојева друштва.

Објављивање друге у низу књиге из едиције „Посебна издања. Српска рукописна периодика” – фототипског издања рукописног листа *Наши дани (1942–1945)* није представљало изненађење већ очекивани, етаблирани догађај. Овим издавачким остварењем је постало сасвим јасно да је реч о критичким издањима рукописних листова, увек праћеним опсежним уводним текстовима и објашњењима др Наташе Јовановић, и која са истим интересовањем очекује и стручна и шира публика заинтересована за културна збивања и разноврсне теме из ближе и даље прошлости.

Дошавши у посед одштампаног примерка фототипског издања рукописног листа Ранка Младеновића *Пулс (1916)* љубазношћу ауторке, постала сам део активне публике којој се др Наташа Јовановић обраћа давањем на увид резултата својих истраживања. Тој публици је својствено остваривање културне интеракције и партиципације у културном догађају, а објављивање фототипског издања *Пулса* јесте културни, научни и стручни догађај који не дозвољава равнодушност. Препуштајући стручни аспект читања овог дела компетентнијим за то, важно је осветлити његову рецепцију у широј културној заједници.

Ово драгоцену издање на првом месту, пре самог читања, изазива фасцинацију визуелним утиском који оставља примењеним техничким решењима. Укупно двеста девет страница хартије високог квалитета смештено је у тврд, картонски повез димензија 46 x 30 cm и ето прве необичности. Не држимо баш често у рукама књигу од пола метра! Квалитет скенираних копија додатно употпуњује уметничку и естетску вредност опреме књиге. На почетку се читаоцу обраћа уредница едиције (др

---

² Наташа Јовановић, *Рововац (1916): фототипско-транскрибовано издање рукописног листа Станислава Кракова* (Београд: Народна библиотека Србије, 2021), 7.

Наташа Јовановић) и уопштено га уводи у теме које ће као аутор у наредним поглављима детаљно обрадити. Затим се касније сазнаје да је шири временски оквир Први светски рат (1914–1918), подсећа се читалац на најмаркантније несрећне догађаје из тог периода, спомиње се Ранко Младеновић, али као ђак-поднаредник и ратни заробљеник, открива се да је управо он у заробљеништву у логору Ашаху својеручно исписивао странице листа *Пулс* и указује се на организацију текста који следи.

Најдрагоценији извор сазнања о околностима и приликама у којима је настајао лист *Пулс*, као и културно-историјској вредности његовог садржаја је свакако уводна студија др Наташе Јовановић, у чијем наслову се сагледава сва бесмисао рата супротстављена животним радостима, а који гласи „У жицама логора на лепом плавом Дунаву“. На основу пажљиво сакупљених и студиозно анализираних извора, ауторка уз мотиве и начин његовог настанка описује и атмосферу Царског и краљевског логора за ратне заробљенике Ашах на Дунаву, у којој је Ранко Младеновић покренуо лист *Пулс*. Детаљно су истражени сви датуми и места (бараке) у којима је Младеновић у свом очају исписивао својеврсну хронику живота у логору. Ауторка је марљивим истраживачким радом и научним поступцима обезбедила сазнања о врсти папира, мастилу, облику писма, периодичности излагања листа, изведеном значењу његовог наслова, природи прилога и њиховим ауторима. Нису изостављене бројне најзгодније занимљивости из верског, културног и уметничког логорашког живота, од којих свака може да буде траг даљим мултидисциплинарним истраживањима или неким макар нова потка за необавезне дискусије у интелектуалним круговима. Таква је, на пример, вест да је у логору основана библиотека, која је имала благајника и књижничара, као и да је садржала првенствено српске књиге.

Сасвим разумљиво, посебна пажња у овом издању усмерена је ка стваралачком опусу и мање познатим биографским подацима Ранка Младеновића. Прецизно је, позивајући се на архивску грађу, др Наташа Јовановић утврдила тачан датум његовог рођења и смрти, уз тумачење разлога за њихово погрешно навођење у доступним изворима. Посебан емотивни доживљај изазива подсећање на добровољце ђаке-поднареднике Батаљона 1300 каплара, међу којима су били Ранко Младеновић и његов рођени брат. Заробљен на падинама Сувобора 1914, Ранко Младеновић убрзо је постао заробљеник број 16.664 у логору Маутхаузен. Већ измучен логорским условима и прележаним пегавим тифусом, пребачен је у логор Ашах на Дунаву, у ком су услови за живот били донекле хуманији. Стваралац и уметник, какав је био Младеновић, пронашао је спас свом уметничком духу у исписивању логорских новина *Пулс*, које су се преносиле и читале из руке у руку. Тада се први пут опробао као уредник, драмски писац и илустратор. Младеновићева прва драмска трилогија „Драмске

гатке" такође је део његовог „стваралачког опуса у жицама". Из овог периода сачувана су и три необјављена рукописа Ранка Младеновића, која се налазе у Народној библиотеци Србије и у Фонду меморијалне грађе Музеја позоришне уметности Србије. Рад на себи, образовање и успостављање духовне равнотеже Младеновић је наставио по завршетку рата и распуштању логора, али две деценије касније поново постаје заробљеник број 5.884. Други светски рат и заробљавање зауставили су његов професионални и уметнички развој, а његово стваралаштво поново је постало сламка духовног спаса у заробљеништву. Последње Младеновићево остварење, песма „Пролетни растанак са сином", написана је у логору Офлаг. Тешко болестан, отпуштен је из логора 1942. и за мање од годину дана његов живот се окончао. Будући да је након смрти три деценије био на листи забрањених писаца, поглавље о животу и стваралаштву Ранка Младеновића, са свим детаљним и прецизним подацима које је др Наташа Јовановић истражила користећи архивску и другу грађу, вредан је извор за нову валоризацију стваралаштва Ранка Младеновића.

Своју студију др Наташа Јовановић завршава изворима документованим сазнањима о распуштању логора Ашах (1919. године) и три године раније гашењу листа *Пулс* (септембра 1916. године). Као што је аутор и уредник руком исписаног листа *Пулс* Ранко Младеновић у последњем броју – између осталог – објаснио мотиве за његово покретање као покушај да „себе утвримо у један рам"³, тако је приређивањем и ауторским печатом критичког апарата фототипског издања листа *Пулс* др Наташа Јовановић проширила лични и колективни рам. Навођењем бројних сарадника, консултаната, како појединачно тако и институција, потписаним рецензијама еминентних стручњака и пружањем на увид коришћених извора којима поткрепљује податке које износи, обликујући свој текст научним, али и широј читалачкој публици јасним стилем и језиком, др Наташа Јовановић шири свој професионални рам ка елитним стручним и научним круговима, али рецепцију резултата својих истраживања, за разлику од других њима сродних, ауторка шири ван оквира искључиво научних интересовања за обрађену тему. Како је тема рукописне периодике обрађена методологијом интердисциплинарних истраживања, друштвени утицај целокупног ауторкиног опуса посредно употпуњује мозаик културе сећања и задовољава информативну и образовну потребу разнолике публике у погледу интересовања, образовања и информисаности. Као последње објављено фототипско издање са пропратним студијама др Наташе Јовановић, *Пулс* указује на њену истинску истраживачку посвећеност грађи која јој је као библиотекару поверена на обраду и чување у оквиру институције у којој је запослена, што је додатна вредност у савесном обављању свог посла. То је и истинска посвећеност корисницима књижног блага.

---

³ Наташа Јовановић, *Пулс (1916): фототипско издање рукописног листа Ранка Младеновића* (Београд: Народна библиотека Србије, 2022), 38.

Ко су корисници, а ко читаоци оваквих издања? То су они којима су оваква ретка документа потребна за продубљивање потврђених стручних и научних чињеница, они који желе да на другачији начин разумеју и тумаче прошлост и они који желе да унесу новине у савремене културне и историјске расправе. Ово издање чини велики помак у обогаћивању историјског и културног дискурса, али и културе сећања, вредновања и интерпретирања прошлости и подстиче интересовање за културно наслеђе. Немерљив је допринос истраживања руком писане периодике др Наташе Јовановић у откривању и омогућавању приступа документима који су до недавно ретко били вредновани као значајни историјски извори. Анализом садржаја руком писаног листа *Пулс*, тумачењем ширих друштвених околности у којима је он настао и откривањем широј јавности мање познатих делова живота и рада Ранка Младеновића, др Наташа Јовановић понудила нам је сасвим нов читалачки доживљај тема за које смо веровали да не могу да пруже много тога новог.

МАТИЧНОСТ У СРБИЈИ И РЕГИОНУ – ХОРИЗОНТАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ

СТРУЧНИ СКУП БИБЛИОВЕЗ-Е (2023, БЕОГРАД),
ЗНАЧЕЊЕ И ТРАЈАЊЕ МАТИЧНОСТИ У БИБЛИОТЕКАРСТВУ:
ЗАЈЕДНИЧКИ ТЕМЕЉИ У РЕГИОНУ: ЗБОРНИК РАДОВА,
УРЕДНИК ДОБРИЛА БЕГЕНИШИЋ, БЕОГРАД: НАРОДНА
БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2023, 208 СТР.

Тања Тасић (1971)
Народна библиотека Србије,
Београд
tanja.tasic@nb.rs

УДК: 02(082)(049.32)

У издању Народне библиотеке Србије објављен је зборник радова са Стручног скупа Библиовез-е 2023. под називом *Значење и трајање матичности у библиотекарству: заједнички темељи у региону*, који је, поводом седамдесет година од оснивања Библиотечког центра Народне библиотеке Србије, одржан 20. и 21. априла 2023. у Народној библиотеци Србије.

Публикација представља завршницу овог врло успешног стручног скупа, који је окупио релевантне излагаче из читавог региона. Сто педесет библиотекара из Србије и из региона било је у прилици да прати излагања колега из Народне библиотеке Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Библиотеке града Београда, Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду, као и колега из националних библиотека из Републике Српске, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Северне Македоније, Хрватске и Словеније. Добро одрађен посао Програмског одбора омогућио је да се представе праксе свих типова библиотека: јавних, универзитетских, факултетских, школских и специјалних. За све оне који нису били у прилици да уживо слушају ова стручна излагања, а и оне који желе да имају подробнији увид у теме о којима је било речи, уприличен је овај зборник радова.

Матичност у библиотекарству представља механизам кроз који се званично спроводи сарадња између библиотека, које су устројене хијерархијски. Сам механизам је регулисан правно, односно законским и подзаконским актима. То има за циљ да се омогући континуирани и синхронизовани развој библиотека и усавршавање запослених, као и спровођење кривних одлука које се тичу библиотечко-информационе делатности. Матичне службе чине и спону између мањих библиотека и виших представника власти у једном друштву и чине добар спроводник комуникације у оба смера. Библиотекари ангажовани у матичним службама, који обављају поверене послове, доприносе јачању јединства одређеног библиотечко-информационог система; активно учествују у реализацији активности библиотека, доносе новине, врше експертизе из различитих области делатности библиотека, налажу мере и прате њихово спровођење. Због природе свог посла, могло би се рећи да запослени у матичним службама имају најбољи увид у стање библиотекарства у датој средини и не чуди што се врло често истичу у многим активностима које превазилазе њихов основни посао. Овај скуп је био прилика да нас подсети на базичну сврху свог постојања.

Иако сам скуп, као и овај зборник, може да се окарактерише као омаж свим матичним службама, он нема само „ревијални“ карактер већ у доброј мери и сазнајни. Многе појединости истакнуте у радовима аутора могу да буду инспирација и путоказ у ком правцу треба да се иде. Како су у овом зборнику објављени радови који матичне функције осветљавају са више аспеката (као што су историјски, правни, образовни, управљачки, развојни и други), може се, без лажне скромности, рећи да ова публикација представља значајан прилог историје библиотекарства на овим просторима, као и пресек актуелног стања у погледу степена развоја и самог устројства.

Зборник се састоји од Уводне речи Програмског одбора и дванаест радова колега који су своја излагања изводили по позиву. Сваки рад садржи адекватну апаратуру: апстракт, кључне речи, литературу и резиме на енглеском језику. Радови су написани на матерњим језицима излагача и у зборнику дати у редоследу излагања на самом скупу.

Највећи број радова се бави представљањем обављања матичних делатности у појединим државама у региону. Тако нам колегинице Биљана Зрнић из Националне и универзитетске библиотеке Босне и Херцеговине у Сарајеву, Јана Михајловска-Иванов из НУ НУБ „Св. Климент Охридски“ из Скопља, Татјана Дуновић из ЈУ Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске из Бање Луке, Новка Шокица Шуваковић из Библиотеке Матице српске из Новог Сада, Александра Пикић Југовић из Националне и свеучилишне књижнице из Загреба, Вјенцеслава Шеваљевић из Националне библиотеке Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ из Подгорице, Марина С. Неђић из Библиотеке града Београда и Милена Бон са Евом Кодрич Дачић

из Народне и универзитетске књижнице у Љубљани дају увид у историјат и начине како се у њиховим срединама развијала матичност, како се она спроводи данас и какво је виђење правца у коме треба да се развија у будућности. Посматрајући историјске развоје матичних делатности може се видети да је велики број сада независних грана у библиотекарству имао зачетак управо у оквиру ових служби. Ако се ова група радова, условно речено, посматра као целина, могуће је идентификовати заједничке темеље на којима се развило библиотекарство у региону. Темељи југословенског библиотекарства надограђивани су на различите начине, али се у различитим савременим праксама на сваком кораку може видети сродност и разумевање. Саме разлике, пак, отварају могућност промишљања о адекватности сопствених решења.

У осталим радовима имамо прилику да се упознамо са појединачним активностима матичних служби. Тако је у раду Александре Вранеш изнета улога Одељења за развој и унапређење библиотечке делатности Народне библиотеке Србије у развоју научног рада у библиотекарству Србије. Ивана Тодоровић је дала историјски преглед оснивања и рада Библиотечног центра Народне библиотеке Србије, који је функционисао од 1953. до 1962. године. Марина Крпан Смиљанец је у свом раду дала осврт на улогу матичне службе у заштити писане баштине у библиотекама у Хрватској. Добрила Бегенишић у свом раду пружа историјски преглед постојања матичних функција у библиотечком законодавству, са посебним освртом на надлежности Народне библиотеке Србије у њиховој реализацији. Оваква врста радова јасно је показала до које мере су матичне службе до детаља укључене у сваки аспект функционисања библиотека у мрежи. Оне врше ту функцију без обзира на то како се у којој средини називају и какав статус имају у организационом или правном смислу. Посматрајући ове теме, појединачно или као целине, недвосмислено се види да су матичне делатности у библиотекама на врху лествице заслужних за постојање стабилног библиотечно-информационог система.

Организатор скупа и издавач ове публикације – Народна библиотека Србије показала је да, као кровна институција, са посебном пажњом води бригу о читавој библиотечној мрежи. Ова публикација, која може у крајњој инстанци да послужи и као приручник, пример је како се корисне праксе сакупљене на једном месту претварају у нови квалитет.

КЉУЧНА РЕЧ – САРАДЊА

ЗБОРНИК РАДОВА: РЕГИОНАЛНИ СТРУЧНИ СКУП ОД
ЗАЈЕДНИЧКОГ ПРАВИЛНИКА ДО ИЗЈАВЕ О МЕЂУНАРОДНИМ
КАТАЛОШКИМ ПРАВИЛИМА И ДАЉЕ, УРЕДНИЦА АНА САВИЋ,
БЕОГРАД: НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2024, 134 СТР.

Бранка Ристивојевић (1961)

Народна библиотека Србије,

Београд

branka.ristivojevic@nb.rs

УДК: 025.3(497)(082)(049.32)

025.4(497)(082)(049.32)

У издању Народне библиотеке Србије објављен је *Зборник радова са регионалног стручног скупа „Од заједничког каталогског правилника до Изјаве о међународним каталогским начелима и даље“*, одржаног од 19. до 20. октобра 2023. у Народној библиотеци Србије.

Зборник садржи предговор и десет радова презентованих на скупу регионалног карактера са учесницима по позиву из Босне и Херцеговине, Северне Македоније и Словеније. У свим излагањима наглашена је потреба за сарадњом између библиотекара, најпре на регионалном нивоу. Сваки рад садржи резиме на језику рада и енглеском језику.

Уводно излагање Ане Савић, која је и уредница Зборника, насловљено са „Одакле долазимо? Ко смо? Куда идемо?“, по истоименој слици Пола Гогена (*Paul Gauguin*), говори о очекиваним исходиштима скупа: сагледавање места каталога као информативног средства сваке библиотеке, будући развој каталогизације и класификације, позиционирање библиотечких каталога као релевантног сервиса свим друштвеним заједницама. Дајући кратак преглед развоја каталошке праксе на овим просторима, ауторка као најзначајнији истиче двотомни *Правилник и приручник за израду адекватних каталога*, прихваћен у свим републикама тадашње савезне државе, који и данас, у време машински читљиве каталогизације, служи као полазиште, уз сва потоња међународна документа, попут Франкфуртских начела, Изјаве о каталошким начелима и др.

Излагач по позиву Татјана Дуновић из Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске из Бање Луке у раду под насловом „Библиотечки каталози као извори информација“ бави се претраживањем онлајн каталога у односу на интернет претраживаче. Наводи се да постоје три генерације онлајн библиотечких каталога, од којих је трећа најнапреднија. Корисници сматрају онлајн библиотечке каталоге поузданијим од уобичајених интернет претраживача, нарочито у случају када претражују уз стручну помоћ библиотекара који познаје синтаксу каталога. Кључни термин приликом вредновања претраживања је релевантност, у којој мери је корисник добио адекватну информацију. Ауторка наводи кључне параметре за функционалност каталога нове генерације.

„Од лисног до електронског каталога: изазови и достигнућа“ наслов је рада Џенане Тузлак из Националне и универзитетске библиотеке Босне и Херцеговине из Сарајева. У раду је дат хронолошки преглед развоја каталошке праксе у поменутој Библиотеци, основаној 1945. године. Почетак рада на каталогу датира из 1948. године. Израђивани су абецедни, матични, топографски и специјални каталог *Bosniaca*. Систему узајамне каталогизације Библиотека је приступила 1988. године. Фондови и каталози уништени су 1992. у време ратних сукоба. Рад Библиотеке обновљен је наредне године. Од 1998. Библиотека постаје део узајамне библиографске базе података COBI.BH, у коју је укључено осамдесет библиотека. Посебно је истакнут значај увођења нормативне контроле по принципу вишејезичке каталогизације у програмском окружењу CONOR.BH.

У раду под насловом „Еволуција каталога: књига, картица, клик“ Весне Укропине из Библиотеке Матице српске анализирана је еволуција каталога, са посебним освртом на каталог Библиотеке Матице српске од настанка до данас кроз три фазе, као што је наведено у поднаслову рада. Први штампани каталог Библиотеке Матице српске објављен 1899. под насловом *Списак књига и рукописа Библиотеке Матице српске*, а приредио га је Стеван Милованов. У раду је дат детаљан осврт на наведену публикацију

и указано је на њене недостатке и недоследности. Године 1900. др Јован Радонић, новопостављени библиотекар, предложио је картонизацију целокупног фонда. Поред вођења књига инвентара по редоследу приспећа, прописана је израда картона, који поређани азбучним редом омогућавају проналажење траженог дела и спречавају куповину дуплика-та. Успостављањем узајамног електронског каталога створени су усло-ви да се 1990. престане са израдом лисних каталога. Истакнут је допри-нос каталогизатора Библиотеке Матице српске узајамној бази COBIB.SR. Апострофирана је и важност преласка на каталогизацију са нормативном контролом личних имена.

У раду под насловом „Универзална децимална класификација у Би-блиотеци Матице српске – како смо почели, како смо се развијали и где смо данас“ Слађана Субашић из Библиотеке Матице српске даје детаљан преглед историје увођења најпре децималне, а потом Универ-залне децималне класификације у ову установу. Проблеми са којима су се суочавали актери (недостатак превода таблица, кадровски проблеми), формирање посебног одељења за предметну и стручну обраду, статус интерног и стављање каталога на увид јавности, прегледно су изложени. Истакнут је и значај онлајн издања УДК, у чијем превођењу су значајну улогу имале колеге из БМС.

Рад Бојане Веселиновић и Иване Јашовић из Народне библиоте-ке Србије под насловом „Од кључних речи до нормативне контроле“ бави се проблемима претраживања са аспекта релевантности резултата претраживања. Анализиране су претраге путем неконтролисаног речни-ка – кључних речи, и контролисаног речника – предметних одредница, као и мањкавости и једног и другог начина предметне обраде библио-течке грађе. Детаљно је представљена нормативна контрола кроз Вирту-елну међународну нормативну датотеку – VIAF и нормативну датотеку личних имена CONOR.SR. Ауторке се у раду баве и применом вештачке интелигенције у библиотечким пословима и закључују да се вештачка интелигенција може користити за брже обављање неких послова. Ипак, традиционална улога библиотекара није угрожена јер је машина способ-на да прикупља материјал, али не и да га сама креира.

„Каталогизација и класификација библиотечке грађе у Библиотеци гра-да Београда у систему БИСИС“ наслов је рада Радмиле Тасић из Библио-теке града Београда. У раду се разматра социјална улога јавних библио-тека на почетку XXI века и стандардизација библиотечких процеса. Рад је посвећен краткој историји Библиотеке града Београда, основане 1929. под називом Библиотека Општине града Београда, развоју каталожке праксе у Библиотеци током времена – од лисних каталога до аутоматизације би-блиотечког пословања кроз имплементацију софтверског система БИСИС (тренутно је у примени БИСИС 5.0).

Тања Тасић из Народне библиотеке Србије у раду под насловом „Каталогизација са нормативном контролом у националним оквирима – стање и перспективе нормативне датотеке CONOR.RS” бави се појмом нормативне контроле, једним од предуслова за успостављање Универзалне библиографске контроле. Пројекат успостављања нормативне контроле развија се у Србији од 2006. и до сада је прошао кроз неколико фаза. База је постала функционална 2019, уз поштовање свих међународних докумената. Представљене су структура и карактеристике нормативног записа/датотеке и детаљна статистика. Развојне перспективе и планови предвиђају увођење нормативне базе колективних тела, примену базе личних имена и колективних тела као персоналних предметних одредница. Следећа фаза је рад на међународној видљивости наше нормативне датотеке у међународној нормативној датотеци VIAF.

„Каталогизација као основа за опис дигиталних докумената – искуства у Србији”, рад Александре Тртовац из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” из Београда, посвећен је вези између каталогизације у електронским каталозима и описа докумената метаподацима у дигиталним библиотекама. Истакнут је значај DOI (*Digital Object Identifier*) за лоцирање дигиталног објекта. Представљени су и дескриптори метаподатака и дескриптори садржаја, као и алати за њихово квалитетније додељивање и проналажење (OCR, OLR, NER). Дигитални објекти захтевају метаподатке који могу бити библиографски, административни и структурални. Метаподаци служе за идентификацију дигиталних објеката и омогућавају њихово проналажење. У раду су наведени и формати за извоз метаподатака у дигиталну библиотеку. Кроз примере добре праксе у Народној библиотеци Србије и Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, ауторка даје преглед активности од почетака рада на дигиталним колекцијама до тренутног стања. Говорећи о улози библиотекара каталогизатора у свету дигиталних докумената, ауторка закључује да ће применом вештачке интелигенције престати ручни унос метаподатака, „али да ће улога библиотекара као коначног супервизора који одговара за тачност, прецизност, примену стандарда, као и улоге стручног консултанта и редактора бити и даље незаобилазне”.

Гордана Ђоковић, предавач на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду, у раду под насловом „Настава каталогизације и класификације на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду” даје преглед покушаја увођења формалног академског образовања из области библиотекарства од 1963. до коначног оснивања Катедре 1991. године. Детаљно су представљени наставни план и програм предмета који се односе на каталогизацију и класификацију на основним академским студијама.

Стручни скуп регионалног типа показао је колико су потребне сарадња и узајамна подршка библиотечких заједница земаља региона. Каталожке праксе проистекле су из истог правилника, аутоматизација се спроводи кроз сличне програмске пакете, заједнички су и циљеви. Дигитализацијом грађе и спровођењем нормативне контроле, регионално библиотекарство постаје део међународних база знања.

ЛОВОРИКЕ

---

*Душица Грдић – Јанко Шафарик – љубитељ,
истраживач и чувар старина*

ЈАНКО ШАФАРИК – ЉУБИТЕЉ, ИСТРАЖИВАЧ И ЧУВАР СТАРИНА¹

Душица Грбић (1952)
Библиотека Маџице српске,
Нови Сад
dgrbic@bms.ns.ac.rs

УДК: 02(042.5)
821.163.41-5

Захваљујем Народној библиотеци Србије и уваженом жирију на додељеном престижном признању, које ми чини посебну част. Ову изузетну награду примам с нарочитим узбуђењем и дозом преиспитивања и одговорности коју она доноси. Реч је о награди са именом знаменитог културног посленика напредних идеја, посвећеника српској традицији и култури, који је, по речима Стојана Новаковића, „речју и пером будио знање о прошлости и историји Србије”, истраживача, приређивача и љубитеља старина, истакнутог члана Друштва српске словесности и Српског ученог друштва, професора Лицеја, *чувара* (управника) Народног музеја, библиотекара и управника Народне библиотеке, просветитеља „у духу доситејевске традиције, човека ретке скромности и доброте”.

---

¹ Реч на уручењу Награде „Јанко Шафарик” у Народној библиотеци Србије у Београду на дан 28. фебруара 2025. године.

Јанко Шафарик, Словак, странац а наш, синовац чувеног словенисте и историчара Павла Јосифа Шафарика, професора и директора Новосадске гимназије, рођен је у Кишкерешу, у Пештанској жупанији, 1814. године. Учио је гимназију у Новом Саду, становао код стрица и дружио се са српском децом, када му се и пробудила љубав према историји и старинама, што ће касније постати његова опсесија. Филозофске и правне науке слушао је у Пожуну, студије медицине у Пешти и Бечу. Боравио је у Прагу и свом родном месту. Бавио се књижевношћу, археологијом и нумизматиком, читао класична дела дубровачких песника, волео земљу, биљке и коње, радио на породичном имању после очеве смрти. У Нови Сад је поново дошао 1840. као градски лекар, наставио дружење са Србима и објављивао прилоге у *Лешојису Мајице српске*. У Београду је провео 33 године, од 1843. до краја живота, 1876. године. Био је професор физике и историје на Лицеју, редован члан Друштва српске словесности, пропутовао је велики део Србије, бележио српске речи, термине за биља, дрвећа, оруђа, истраживао грађу у Млетачком архиву о Србима и Јужним Словенима. После Јована Стерије Поповића преузео је бригу о збиркама драгоцености – језгра будућег Народног музеја. Највише се посветио сакупљању српских старина, њиховој заштити и проучавању. Апеловао је да се све старе књиге, ма где се налазиле, побележе и, ако је могуће, донесу у Музеј, да се истраже, а оне у Старој Србији, Македонији и Албанији и по могућству купе о трошку владе, јер се „у рукописним и старопечатним књигама састоји најважнија част и главно украшеније Музеја”. Предложио је мере заштите старина, битне и данас у очувању културно-историјских споменика, међу којима су: „старање власти о споменицима у дерутном стању; што хитнија рестаурација оштећених споменика; попис свих старих књига и рукописа по црквама и манастирима од стране цивилних и црквених власти; систематски откуп старина”.

Чувар (управник) Музеја и библиотекар и управник Народне библиотеке постао је 1861. године. Учинио је доста на смештају и набавци књига. Прикупио је око 100 рукописа и 30 старих штампаних књига и приступио изради лисних каталога, који су уништени у Првом светском рату. У његово време прибављено је и *Никољско јеванђеље*, с краја XIV, почетка XV века, које је у Првом светском рату нестало и неким путем доспело у библиотеку колекционара Честера Битија у Даблину. У пламену Народне библиотеке 6. априла 1941. изгорело је преко пола милиона књига, међу којима су и оне које је Шафарик набавио, као и његова лична библиотека, купљена 1857, у време Ђуре Данчића.

У смутним и тескобним временима наше историје књижна баштина, вековима стварана и сабирана, имала је тешку судбину. Небројано пута је уништавана, пљачкана, сељена. За многе књиге у расејању зна се место налажења, али се многимима и изгубио траг. Сваки примерак рукописне и

старе штампане књиге драгоцено је културно-историјско сведочанство, те је неопходан опомињући континуиран и добро организован рад на њиховом истраживању, набавци, опису, физичкој заштити и представљању јавности, баш као што је апеловао и Јанко Шафарик. У том светлу, на данашњи празник наше националне библиотеке истичем најновије примере повратка у земљу два српска средњовековна рукописа – *Окшоиха*, из прве половине XIV века, и *Житија Варлама и Јоасафа*, с почетка XV века, који су купљени на аукцији у Лондону средствима Министарства културе РС и предати Народној библиотеци прошле године. Пре неколико година Народна библиотека је куповином прибавила и две изузетно вредне старе штампане књиге и објавила њихова фототипска издања. Једна је *Горесни йлач* Захарија Орфелина из 1761, купљен од бечког антиквара 2018. године. Последњи познати примерак тог првог штампаног песничког дела у српској књижевности изгорео је 1941. у бомбардовању Народне библиотеке. Друга је бакрорезни *Месеџслов* из 1719, најстарија књига обновљеног српског штампарства после гашења српских штампарија у XVII веку. Још један такав примерак поседује библиотека Института за јавну политику у Београду. Раритетне збирке Библиотеке Матице српске перманентно се обогаћују, у зависности од понуде и расположивих средстава, а од новије набавке нарочито је значајна куповина пет веома вредних рукописних књига од краја XV до XVIII века, средствима Покрајинске владе 2022. године. Прилика је да се помене и проналазак изгубљеног, изузетно значајног рукописног *Пролога за мај-август* из 1399. који је исписао Марко Пећки, познати српски биограф с краја XIV – почетка XV века, у месту Ждрелу код Пећи. Рукопис се налазио у библиотеци Пећке патријаршије до Другог светског рата, када му се изгубио траг. Током рада на опису библиотека фрушкогорских манастира пронађен је у Манастиру Беочину 2022, а потом конзервисан и рестаурисан у Библиотеци Матице српске. Када је реч о истраживању и опису рукописних књига у иностраним збиркама, од посебне важности је текући пројекат Библиотеке Српске патријаршије од националног значаја, који открива нова сазнања о нашим рукописима у расејању, њиховом кретању и судбини.

Цео свој радни век провела сам у Библиотеци Матице српске. Радећи у овој угледној установи са дугом традицијом имала сам срећу, божји дар да будем на извору богатог књижног наслеђа, које ме је непрестано надахњивало и инспирисало, али и опомињало да следим примере својих претходника у очувању континуитета узорног и преданог рада, по којем је Библиотека Матице српске надалеко позната. Трудила сам се да испуњавам своје обавезе, да радим „по дужности“, како је Ђура Даничић говорио да треба чинити, али је та дужност прешла у жељу, љубав и страст. Захвална сам свима који су ми помогли у томе, својим учитељима и саветодавцима, пре свега професорки старословенског језика др Вери Јерковић, која ме је

увела у свет археографије, и Лази Чурчићу, врсном библиотекару и историчару српске књиге.

Нарочиту захвалност изражавам управницима академику Миру Вуксановићу и Селимиру Радуловићу на подршци у раду, као и колегицима и колегама у Библиотеци Матице српске и ван ње, са којима сам са задовољством сарађивала. Тимским радом остварено је доста тога овде изреченог, а пре свега, да збирке старих и ретких књига Библиотеке Матице српске буду узорно уређене, да Библиотека има импозантну електронску базу раритета, прву такве врсте у земљи, као и дигиталну библиотеку раритетних збирки, да објављује три серије каталога старих и ретких књига – укупно до сада 31 том, да уређује црквене и манастирске збирке и да шире штити и промовише културно благо, спајајући традиционално и модерно.

САДРЖАЈ

БИБЛИОКРИТИКА: КРИТИЧКИ ОКВИР ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЛОГЕ БИБЛИОТЕКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

- 9 *Добрила Беџенишић*
Библиокритика: Критички оквир за преиспитивање улоге библиотека у савременом друштву
- 13 *Сајмон Барон, Ендрју Приџер*
Критичко системско библиотекарство – *превод Јелена Бенић*
- 45 *Ијан Бејлин*
Критичко библиотекарство као академски подухват – *превод Весна Јовановић Трифуновић*
- 65 *Драјана Појовић*
О критичком (у) библиотекарству
- 79 *Вука Јеремић*
Етичко и(ли) критичко библиотекарство?

НАШИ ИЗ НБС

- 97 *Драјана Милуновић*
Наши из НБС – „НБС се сећа“: наставак приче о живом наслеђу Народне библиотеке Србије
- 99 *Драјана Милуновић*
Архитекта институционалног раста: Светислав Ђурић (управник Народне библиотеке Србије, 1968–1977)
- 121 *Слађана Стојаковић*
Смиљка Кашић (1949–2013): док још раде они који су са њом радили
- 135 *Небојша Ковачевић*
If... (Каг би...) – неколико сећања на Љиљану Ковачевић

МАЛА ИЗЛОЖБА

- 143 *Радован Цукић*
Чувајте (ми) Југославију!

ЈА, ЧИТАЛАЦ

- 151 *Горан Милашиновић*
„Прво је била тишина, онда ју је пробила реч“ (Обраћање поводом прославе годишњице Народне библиотеке Србије 28. 2. 2025. године)

ПЕРСОНА ГРАТА

- 157 Душица Грбић – човек као стандард – разговор водио др Жарко Војновић

ИЗДАВАЧКА ТРАКА

- 169 *Ана Савић*
Заробљена авангарда (Наташа Јовановић, *Пулс (1916): фототипско издање рукописног листа Ранка Младеновића*, Београд: Народна библиотека Србије, 2022, 209 стр.)
- 175 *Тања Тасић*
Матичност у Србији и региону – хоризонтално повезивање (Стручни скуп Библиовез-Е (2023, Београд), *Значење и ширање матичности у библиотекарству: заједнички темељи у региону: зборник радова*, уредник Добрила Бегенишић, Београд: Народна библиотека Србије, 2023, 208 стр.)
- 179 *Бранка Ристивојевић*
Кључна реч – сарадња (*Зборник радова: регионални стручни скуп Од заједничког правилника до Изјаве о међународним каталошким правилима и даље*, уредница Ана Савић, Београд: Народна библиотека Србије, 2024, 134 стр.)

ЛОВОРИКЕ

- 187 Душица Грбић
Јанко Шафарик – љубитељ, истраживач и чувар старина

CONTENT

CRITICAL LIBRARIANSHIP: A CRITICAL FRAMEWORK FOR RE-EXAMINING THE ROLE OF LIBRARIES IN MODERN SOCIETY

- 9 *Dobriša Begenišić*
Critical Librarianship: A Critical Framework for Re-examining
the Role of Libraries in Modern Society
- 13 *Simon Barron, Andrew Preater*
Critical Systems Librarianship – *translated by Jelena Benić*
- 45 *Ian Beilin*
Critical Librarianship as an Academic Pursuit – *translated by
Vesna Jovanović Trifunović*
- 65 *Dragana Popović*
To Critical (in) Librarianship
- 79 *Vuka Jeremić*
Ethical and/or Critical Librarianship?

OURS FROM THE NLS

- 97 *Dragana Milunović*
Ours from the NLS – “NLS Remembers”: A Continuation of the
Story on the Living Heritage of the National Library of Serbia
- 99 *Dragana Milunović*
Architect of Institutional Growth: Svetislav Đurić (Director of
the National Library of Serbia, 1968–1977)
- 121 *Sladana Stojaković*
Smiljka Kašić (1949–2013): While Those Who Worked with Her
Are Still Working
- 135 *Nebojša Kovačević*
If... (Kad bi...) – A Few Memories of Ljiljana Kovačević

SMALL EXHIBITION

- 143 *Radovan Cukić*
Preserve (My) Yugoslavia!

I, A READER

- 151 *Goran Milašinić*
“First There Was Silence, then the Word Broke Through” (On the Occasion of the Celebration of the Anniversary of the National Library of Serbia on 28 February 2025)

PERSONA GRATA

- 157 Dušica Grbić – Man as a Standard – interviewed by Žarko Vojnović, PhD

PUBLISHING TAPE

- 169 *Ana Savić*
Captured Avant-garde (Nataša Jovanović, *Puls (1916): Phototype Edition of the Handwritten Magazine by Ranko Mladenović*, Belgrade: National Library of Serbia, 2022, 209 pg.)
- 175 *Tanja Tasić*
Parent Library Role in Serbia and the Region – Horizontal Connections (Professional Conference Bibliovez-E (2023, Belgrade), *The Meaning and Continuity of Parent Library Role in Librarianship: Shared Foundations in the Region: Proceedings*, edited by Dobrila Begenišić, Belgrade: National Library of Serbia, 2023, 208 pg.)
- 179 *Branka Ristivojević*
Keyword – Collaboration (*Proceedings: Regional Professional Conference From the Shared Code to the Statement of International Cataloguing Principles and Beyond*, edited by Ana Savić, Belgrade: National Library of Serbia, 2024, 134 pg.)

LAUREATE

- 187 *Dušica Grbić*
Janko Šafarik – Lover, Researcher, and Guardian of Antiquities

Штампање је омогућило
Министарство културе Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС доступно је на
<http://www.nb.rs>

Упутство ауторима за израду радова:
<https://nb.rs/wp-content/uploads/2022/01/Uputstvo-autorima.pdf>

Printing financed by
Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald is available at
<http://www.nb.rs>

Paper guidelines:
<https://nb.rs/wp-content/uploads/2022/01/Uputstvo-autorima.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије = The Herald of the National Library of Serbia : годишњак за ... годину / главни и одговорни уредник Јасмина Нинков ; уредник Драгана Милуновић. - [Штампано изд.]. - Год. 1, бр. 1 (1999)- . - Београд : Народна библиотека Србије, 1999- (Београд : Ретро принт). - 24 cm

Годишње. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Народне библиотеке Србије (Online) = ISSN 1820-1245
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503

